

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ROMA KRALLIK VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE (MÖ 753- 31) HUKUK VE
DİN İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer AYTAS

Ankara 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ROMA KRALLIK VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE (MÖ 753- 31) HUKUK VE
DİN İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer AYTAS

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hülya BOYANA**

**İkinci Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Nadi GÜNAL**

Ankara 2025

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ROMA KRALLIK VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE (MÖ 753- 31) HUKUK VE
DİN İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ömer AYTAS

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hülya BOYANA**

**İkinci Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet Nadi GÜNAL**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı Soyadı

Prof. Dr. Hülya BOYANA

Dr. Öğr. Üyesi Cemil KOYUNCU

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba Banu GÜLER

**Tez Savunma Tarihi:
20.06.2025**

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Hülya BOYANA danışmanlığında hazırladığım “**Roma Krallık ve Cumhuriyet Döneminde (MÖ 753-31) Hukuk ve Din İlişkisi**” (Ankara, 2025) adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

14.07.2025

Ömer AYTAŞ

Hayatta
her an yanımda
olan ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen
annem Huriye imen'e...

ÖNSÖZ

“Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşkırtacak bir mahiyet alır.” - Mustafa Kemal Atatürk

MÖ 753 yılında Latium bölgesinde, Tiber Nehri kıyısında küçük bir yerleşim olarak ortaya çıkan Roma, önce Italia’yı ardından tüm Akdeniz dünyasını hakimiyeti altına alarak yüzyıllar boyunca batı medeniyetinin merkezi haline gelmiştir. Romalıların askeri ve siyasi alandaki büyük başarıları kadar, hatta belki de onlardan daha kalıcı ve etkili olan mirası ise hiç şüphesiz Roma hukukudur.

Roma, MÖ 8. yüzyılda bir krallık olarak tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren, siyasal yapısının temel taşlarından biri olarak hukuka büyük önem atfetmiştir. Romalı tarih yazarlarının sıklıkla başvurduğu efsanevi tarih anlatısına göre, ilk kral Romulus ve halefi Numa Pompilius, hükümdarlıkları sırasında toplumun ihtiyaçlarına uygun yasalar koyarak Roma’nın hukuki temellerini atmışlardır. Bu anlatıya göre, cumhuriyet döneminde etkili olan pek çok idari, dini ve hukuki kurumun temelleri Krallık dönemine dayanmaktadır. Roma’nın hızlı ve adeta mucizevi büyümesi de, bu erken dönemde oluşturulan kurumların mirasına bağlanmıştır.

Bu bağlamda, Krallık devrinde geliştirilen hukuki düzenlemeler ve kurumlar, Cumhuriyet döneminde şekillenecek olan kolektif siyasi ve hukuki zihniyetin oluşumunda hayati bir rol oynamıştır. MÖ 31 yılında meydana gelen Actium Deniz Muharebesi ardından Octavianus’un Marcus Antonius ve destekçisi senatorlere karşı kazandığı zaferin sonucunda imparatorluk rejimine geçilmesiyle birlikte, Roma’nın idaresi altına aldığı geniş coğrafyalarda otoritesini en etkili şekilde hissettirdiği araçlardan biri hukuk sistemi olmuştur. Bu nedenle, günümüzde Kıta Avrupası’nda şekillenen tüm modern hukuk sistemleri, doğrudan ya da dolaylı olarak Roma hukukunun temelleri üzerine inşa edilmiştir. Roma hukukunun etkisi, Roma’nın hiçbir

zaman siyasi egemenlik kurmadığı Japonya, Güney Afrika ve Sri Lanka gibi farklı coğrafyalardaki hukuk sistemlerinde dahi hissedilmektedir.

Romalıların siyasi varlığı yüzyıllar önce sona ermiş olmasına rağmen, Roma hukukunun bu denli geniş ve farklı coğrafyalarda etkisini sürdürmesi dikkat çekici olduğu kadar, bu hukuk sisteminin nasıl ve hangi şartlarda oluştuğu, hangi kaynaklardan beslendiği ve tarihsel süreçte hangi aşamalardan geçtiği sorularını da önemli kılmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, Roma hukukçularının “Klasik öncesi dönem” olarak adlandırdığı Krallık ve Cumhuriyet dönemlerindeki Roma hukukunun dini yapılarla olan ilişkisi incelenecektir. Bu bağlamda, *ius sacrum* kavramının kapsamı, uygulama alanları ve söz konusu dini hukuk kurallarının ne zaman ve hangi şartlarda seküler hukuk tarafından yerinin doldurulduğu ele alınacaktır.

TEŞEKKÜR

2023-2024 yılları arasında Hukuk Tarihi alanında Yüksek Lisans Bursu kapsamında başarı bursu vererek söz konusu çalışmanın ortaya konulmasını sağlayan **TÜRK TARİH KURUMU**'na teşekkürü borç bilirim.

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Tarih lisans eğitimime başladığım ilk andan itibaren Roma ve Hellen tarihi üzerine verdiği derslerle akademik kariyerimi Eskiçağ Anabilim Dalı'nda devam etmeme karar vermemi sağlayan, lisans eğitimimden itibaren, bana her türlü desteği ve bilgiyi vererek bugünlere gelmemi sağlayan çok değerli tez danışmanım; hocam, **Prof. Dr. Hülya Boyana**'ya teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim. Gerek verdikleri dersler gerekse ortaya koydukları destekler nedeniyle Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan değerli hocalarım **Prof. Dr. Turgut Yiğit, Doç. Dr., Sultan Deniz Küçüker, Doç. Dr., Ayşe Gül Akalın** ve **Dr. Öğr. Üyesi Türkan Banu Güler**'e ayrıca teşekkür ederim.

Yüksek Lisans eğitimim sırasında ders aşamasında Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı kürsüsünde bulunan ve Roma hukuku konusunda detaylı bir temel kazanmamı sağlayan çok değerli hocam **Prof. Dr. Ahmet Nadi Günel**'a, sonsuz teşekkürlerimi sunmak isterim.

Hayata geldiğim ilk andan itibaren maddi ve manevi her an desteğini eksik etmeyen, bugün olduğum kişi olmamı sağlayan değerli anneme kalpten teşekkür ediyorum.

Ömer AYTAŞ
Ankara, 2025

İÇİNDEKİLER

İTHAF	i
ÖNSÖZ	ii
TEŞEKKÜR.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmaya İlişkin Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	14
3. Araştırmada Uygulanan Yöntem	15

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA HUKUKUNDA DİNİ HUKUKUN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

1.1. Roma Hukukunda <i>Ius Sacrum</i> Kavramı.....	17
1.2. Ceza Hukukundaki <i>Sacer</i> Uygulamasının Ortaya Çıkışında <i>Ius Sacrum</i> 'un Rolü	20
1.3. <i>Votum</i> 'un Roma Dini Hukukundaki Önemi	29
1.4. <i>Ius Pontificium</i> 'da Toplum ve Devlete Ait Sorumluluklar	33
1.5. <i>Ius Pontificium</i> 'da Temsil ve Yetki.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK KAYNAKLARA GÖRE *IUS PONTIFICIUM*

2.1. <i>Collegium Pontificum</i> 'un Kuruluşu.....	43
2.1.1. <i>Collegium Pontificum</i> 'un Hiyerarşik Yapısı ve Sorumlulukları	44
2.1.2. <i>Collegium Pontificum</i> 'un Roma Dini Sistemindeki Önemi	56
2.1.3. <i>Collegium Pontificum</i> Bünyesinden Çıkmış Diğer <i>Sacerdos</i> 'lar	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK KAYNAKLARDA PONTİFEX HUKUKU İÇİN KULLANILAN KAVRAM VE İFADELER

3.1. Antik Kaynaklarda Pontifex Hukuku için Kullanılan Kavramlar	67
3.2. <i>Ius Pontificium</i> 'un <i>Religio</i> 'yu Denetimi.....	74

3.3. <i>Ius Pontificium</i> 'da Pontifex Maximus 'un Magistratus 'ları Cezalandırdığı Vakalar.....	80
3.4. <i>Collegium Pontificum</i> 'un Yayınladığı Decretum ve <i>Responsum</i> 'lar	83
3.4.1. <i>Dedicatio</i> Hakkında Yayınlanan <i>Responsum</i> 'lar.....	89
3.4.2. Takvim ve Günlerle İlgili <i>Responsum</i> 'lar	93
3.4.3. <i>Votum</i> 'larla ilgili <i>Responsum</i> 'lar	99
3.5. <i>Collegium Pontificum</i> Başkanlığında Yapılan <i>Incestus</i> Yargılamaları.....	107
3.5.1. <i>Virgo Vestalis</i> 'lerin Roma Dini ve Hukukunda Özel Konumu	107
3.5.2. <i>Incestus</i> Suçunun Oluşma Süreci	113
3.5.3. <i>Collegium Pontificum</i> 'un Başkanlığında Düzenlenmiş <i>Incestus</i> Yargılamaları	114

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

COLLEGIUM AUGURUM'UN DİNİ HUKUK İÇERİSİNDEKİ YETKİ VE SORUMLULUKLARI

4.1. <i>Collegium Augurum</i> 'un Hiyerarşik Yapısı	127
4.1.1. Augur 'lar tarafından Gözlemlenen <i>Auspicious Impetrativum</i> ve <i>Auspicious Oblativum</i> 'lar	129
4.1.2. <i>Collegium Augurum</i> 'un <i>Inauguratio</i> Yetkisi	136

BEŞİNCİ BÖLÜM

ROMA DİNİ HUKUKUNDA IUS FETIALE'NİN DURUMU

5.1. Arkaik Roma Hukuku Döneminde <i>Ius Fetiale</i> 'nin Ortaya Çıkışı	139
5.1.1 <i>Ius Fetiale</i> 'de <i>Foedus</i> Uygulaması.....	141
5.1.2. <i>Ius Fetiale</i> 'de Savaş İlanı	148
5.1.3. <i>Ius Fetiale</i> 'de Teslimiyet.....	151
SONUÇ	156
TERMİNOLOJİK SÖZLÜK	165
KAYNAKÇA	179
ÖZET	204
ABSTRACT	208

KISALTMALAR

bk. : Bakınız

CAH : Cambridge Ancient History

CIL : Corpus Inscriptionum Latinorum

ed. : Editör

MÖ : Milattan Önce

MS : Milattan Sonra

ORF : Oratorum Romanorum Fragmenta

vol. : volume

GİRİŞ

1. Araştırmaya İlişkin Antik Kaynakların ve Modern Literatürün Durumu

Arkaik Roma Hukuku (MÖ. 753- MÖ 509) ve Klasik Öncesi Roma Hukuku (MÖ 509- MÖ 31) yaklaşık sekiz yüzyılı kapsayan oldukça geniş bir döneme yayılmıştır. Roma hukukunun en erken dönemleriyle ilgili söz konusu dönemde yazılmış belgeler günümüze ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi MÖ 387 yılında Roma'nın Gallialılar tarafından yağmalanarak şehrin büyük bir kısmının ciddi tahribata uğramasıdır. Bu istila sırasında Roma'daki MÖ IV. yüzyıldan evvel yazılmış belgeleri ve kaynakları yaşanan yangın ve yağmalarda yok olmuştur. Bu nedenle Arkaik dönemin tamamının Klasik Öncesi Roma Hukuku'nun ilk evrelerinin genel yapı ve karakteriyle ilgili bilgi içeren yazılı kaynakların kaybolmasına sebep olmuştur.

MÖ III. yüzyıldan itibaren Romalılar, annales adı verilen yıl yıl yaşanan olayları kronolojik sırayla aktardıkları eserler kaleme almaya başlamıştır. Bu türdeki eserleri kaleme alan yazarlar genelde önemli devlet makamlarında bulunmuş ya da Roma'nın idari ve dini kaynaklarına erişim sağlayan seçkin bir zümrenin üyeleri olmaları nedeniyle bu türde yazılan eserlerinin oldukça zengin bilgiler içermesine neden olmuştur.

Romalı yazarlar, bu eserlerinde Roma'nın ilk yıllarından itibaren eserlerini kaleme aldıkları tarihe kadar yaşanan olayları aktarmaya uğraşmıştır. Elbette, MÖ 387 yılında kaybolan materyaller annales yazarlarının eski dönemle ilgili bilgi alacak kaynak bulmasını zorlaştırmıştır.

Bu nedenle söz konusu yazarlar tıpkı eski doğu medeniyetlerinin ve Hellenlerin ilk dönemlerde yaptığı gibi sözlü efsanelerden yararlanarak Roma milletinin nesilden

nesile, dilden dile aktardığı toplumsal bilgileri ve değerleri kaynak olarak kullanarak söz konusu sorunu çözmeye çalışmışlardır.

Tam bu dönemde Romalılar Italia yarımadasını hakimiyeti altına almaya başlamıştır. Bu durum, Akdeniz coğrafyasının önemli medeniyetlerinden biri olan Hellenlerin, Romalılara merak duymasına neden olmuştur. Bu ilgi sonrası Hellen yazarları kendi dillerinde Roma'yla ilgili eserler kaleme almaya başlamıştır. Hellenler bu eserleri kaleme alırken ana kaynak olarak yukarıda belirttiğimiz annales türünde kaleme alınmış eserlerden oldukça yararlanmışlardır.

MÖ III. yüzyılda yaşamış Annales yazarlarının eserleri günümüze ulaşmamış olsa da, MÖ II. yüzyıl ile MS II. yüzyıl arasında yaşamış Hellen ve Romalı yazarların bu kayıp eserlerden yararlanmış olmaları sayesinde, bu eserlerde yer alan birçok bilgi dolaylı yoldan günümüze ulaşabilmiştir.

Romalı yazarlar özellikle Collegium Pontificum ve Collegium Augurum ile derinden ilgilenmiştir. Cato Maior'un augurlar ile ilgili oldukça detaylı bir eser yazdığı ancak günümüze ulaşmadığı bilinmektedir. Cato'nun augur olmamasına rağmen yazdığı eseri Cicero'nun alıntılanması söz konusu eserin niteliksel zenginliğinin kanıtı konumundadır. Ius Pontificium konusunda da Romalılar oldukça fazla eser kaleme almış lakin doğrudan Pontifexleri konu alan eserlerin hiçbiri günümüze ulaşmayı başaramamıştır. Ateius Capito ve Antistius Labeo'nun günümüze ulaşamayan bu konudaki eserleri, antik yazarlar tarafından sık sık alıntılanmıştır. Bu nedenle kendilerinin pontifexlerle ilgili aktardığı bazı bilgiler günümüze erişmiştir.

Eski dönem yazarlarının günümüze ulaşan eserleri genel olarak siyasi, biyografi ve coğrafya alanlarına yönelik olsa da söz konusu eserlerde ele aldıkları dönemin dini ve hukuki yapısıyla ilgili de çeşitli bilgiler vererek Roma dini hukukunun genel hatlarını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Buna göre, Roma'nın dini hukukuyla ilgili bilgi veren günümüze ulaşmış antik kaynakların durumu şöyledir:

Roma'nın en erken dönemleriyle ilgili eser veren ilk yazar MÖ. II. yüzyılda yaşamış Polybios'tur. Roma tarihiyle ilgili eser kaleme alan ilk Hellen kökenli yazar olan Polybios'un kırk kitaptan oluşan *Historiai* adlı eserinin yalnızca beş kitabı tamamen günümüze ulaşmıştır. Eseri MÖ 146 yılına kadar yaşanan askeri ve siyasi konuları gündeme aldığı gibi Roma toplumuyla ilgili çeşitli bilgiler içermektedir.

Söz konusu bu eserin yazarı da tıpkı Polybios gibi Hellen kökenli *Halikarnassos*'lu Dionysios'tur. Eserinin başında Hellenlerin Roma tarihi hakkında sınırlı bilgiye sahip olduklarını ve bu eksik ya da hatalı algıyı düzeltmek amacıyla kaleme aldığını ifade etmektedir. Yazar eserinin ilk kitabında Roma'nın kuruluşunu efsanelerle birlikte anlatarak Romulus ve Remus kardeşlerin yaşadıkları, Roma'nın kuruluşu sırasında Remus'un ölümüne kadarki kısmı konu edinmektedir.

İkinci kitabında ise Roma'nın Romulus hükümdarlığı altındaki durumundan söz ederek bu dönemde ortaya çıkan Roma hukukunu aktarır. Romulus'un kurduğu Roma devletinin genel yapısı üzerinde durur. Dördüncü kitabına kadar Krallık dönemini aktaran yazar dördüncü kitabında Roma'nın son kralı Lucius Tarquinius Superbus'un tahttan indirilmesini ve Cumhuriyet rejiminin kurulmasından bahseder.

Onuncu kitabına kadar Cumhuriyet dönemi yaşanan iç ve dış buhranları, Plebs-Patricius mücadelesini anlatan yazar bu bölümlerde Romanın hukuki karakteriyle ilgili oldukça önemli bilgiler verir özellikle Lex Duodecim Tabulae (On İki Levha yasaları) ile ilgili bu bölümlerde detaylı bilgi almak mümkündür. Yazarın geri kalan on kitabı ise günümüze yalnızca fragmentler halinde ulaşmıştır. Bu fragmentlerden gördüğümüz kadar yazar kitabının ikinci yarısında Pyrrhus'un Italia'ya çıkarak Roma ile yaptığı savaşa kadar gerçekleşen olayları eserinde anlatmıştır.

Roma'nın erken dönemleriyle ilgili bize önemli bilgiler veren en önemli isimlerden bir diğeri ise MÖ 64- MS 17 yıllarında yaşamış olan Titus Livius'tur. Ab Urbe Condita adını verdiği Latin dilinde kaleme aldığı eseri 142 kitaptan oluşmakla

birlikte eserinin büyük bir kısmı ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır ancak tezimizin önemli dönemlerinden birisi olan Krallık dönemiyle ilgili birinci kitapta verdiği bilgiler günümüze eksiksiz bir şekilde ulaşmıştır. Cumhuriyet döneminin erken siyasi, askeri ve hukuki durumuyla ilgili önemli bilgiler veren İkinci ve onuncu kitapları da tamamen günümüze ulaşmış olması açısından önemlidir. Ne yazık ki III. Samnite savaşıyla başlayarak I. Kartaca savaşıyla ilgili bilgileri içeren on birinci kitaptan yirminci kitaba kadar olan kısımlar tamamen yok olmuştur. II. Kartaca savaşını konu edindiği yirmi birinci kitaptan III. Makedon savaşının bitimine kadar olan kırk beşinci kitaba kadar olan kısım yine günümüze ulaşmakla birlikte bu dönemden sonraki kronolojik olayları aktardığı bölümler ne yazık ki günümüze tam haliyle ulaşmamıştır. Bu dönemde yaşamış diğer tarih ve biyografi yazarları da eserleriyle bağlantılı olan hukuki verileri kitaplarında sıklıkla aktarmışlardır.

Antik dönem yazarları arasında Hukuk disipliniyle derinden ilgilenen en önemli yazarlardan birisi ise Cicero'dur. MÖ 106 yılında doğmuş olan Cicero, Roma'nın en üst siyasi makamı olan consul'luk görevini dahi yapmış yaşadığı dönemin en önemli devlet adamlarından ve yazarlarından birisi olarak pek çok alanda birden fazla eseri kaleme almıştır. Bu eserlerden bir kaç doğrudan ya da dolaylı olarak hukukla alakalıdır. Özellikle De Domo Sua Ad Pontifices Oratio, adlı eseri eseri tezimizin konusu için oldukça önemli bilgiler aktarmaktadır. Cicero söz konusu eseri siyasi rakibi Clodius'un tribunus plebis'i olması ardından bulunduğu makamın yetkilerini kullanarak Cicero'nun Roma'daki evine el koymuş ardından bu evin bulunduğu alanı Libertas'a adanarak dini bir karakter kazandırarak Cicero'nun evinin bulunduğu alanı tekrar elde etmesinin önüne geçmeye çalışmıştır. Bunun üzerine halihazırda bir Augur olan Cicero meseleyi gerek Senatus gerekse Collegium Pontificum'a bildirerek yapılanın dini hukuk kurallarına aykırı olduğunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. MÖ. 58-57 yıllarında yaşanan bu olayları kitaplaştırarak günümüze erişmesini sağlayan Cicero'nun eviyle ilgili

davada kullandığı ifadeler aynı zamanda Roma dini hukukuyla ilgili oldukça önemli bilgiler vermesi nedeniyle tezimiz için oldukça önemlidir.

Yazarın bir diğer önemli eseri olan *Legibus* da tezimizin için oldukça önemli bilgiler içermektedir. Üç kitaptan oluşan eserin ilk kitabında yazar hukuk kavramının dini ve doğal kaynağıyla ilgili fikirlerini aktarmaktadır. Bu yanıyla hukuk disiplininin felsefi yönü üzerinde durarak Romalıların MÖ I. yüzyılda hukuk kavramıyla ilgili düşünsel dünyasındaki görüşlerini öğrenmemiz açısından önemlidir. Yazar eserinin II. kitapta ise *ius naturale* olarak tanımladığı doğanın kanunu ve dini yasalara yoğunlaşır. Eserin son kitabı olan III. kitapta ise Roma'daki idari ve adli makamların yetki ve bu makamlarla ilgili yasaları açıklar ardından kendi fikirlerini vererek bu makamlarla kendi ideal düşüncesinde olması gereken hali aktarmaktadır.

Cicero'nun kaleme aldığı önemli eserlerden bir başkası ise *De Haruspicum Responsis*'dir. Tek kitaptan oluşan bu eseri, esas olarak MÖ 56 yılında meydana gelen alametlere yoğunlaşmaktadır. Yazar, diğer eserlerinde de dini hukuk alanında bilgiler paylaşmış olsa da söz konusu eserde aynı zamanda bir augur olması nedeniyle *Collegium Augurum* hakkında oldukça detaylı bilgiler paylaşması açısından oldukça önemlidir. Cicero'nun tez konumuz olan dini hukukla alakalı verdiği bilgiler bu eserleriyle sınırlı kalmamaktadır zira halihazırda değindiğimiz üzere Consul, Augur ve aynı zamanda bir hukukçu olan Cicero, neredeyse bütün kaleme aldığı eserlerde eserlerinin ana konusuyla ilgili aktardığı bilginin yanı sıra adeta konu dışına çıkarak hem hukuk hem de dini yapıyla ilgili ek bilgiler vererek eserlerindeki argümanlarını desteklemiştir. Bu nedenle çalışmamızda yazarın konumuzla alakalı aktardığı herhangi bir bilgi çalışmamız kapsamında incelenmeye çalışılmıştır.

MÖ. II. yüzyılın sonunda doğan ve MÖ 27 yılında hayatını kaybeden Varro ise Latin dilinin en önemli yazarlarından birisi konumundadır. Ne yazık ki kendisinin Roma dini ve Pontifexler hakkındaki eserleri günümüze ulaşamamış lakin Varro kaleme aldığı

bu eserlerle birlikte çağdaşları arasında dini hukukla ilgili en bilge kişilerden birisi konumundaydı. Bu nedenle büyük bir kısmı günümüze erişen De Lingua Latina adlı eseri her ne kadar bir dil bilgisi kitabı olsa da Roma dinini ilgilendiren önemli kurum ve kavramları özet şeklinde açıklaması bizim için oldukça değerlidir.

MS I. yüzyılda yaşayan aslen Hellen olan Plutarkhos'un günümüze erişen 'Βίοι Παράλληλοι' (Vitae Parallelae) ve 'Ἠθικά' (Ethiká) adlı eserleri hem Hellen hem de Roma kültürü ve tarihi açısından oldukça zengin bilgiler içermektedir. Aslen bir biyografi yazarı olan Plutarkhos söz konusu eserlerini bu kimliğiyle kaleme almış bu nedenle eserlerinde konu edindiği tarihi kişiler, olaylar ve konular teknik bir anlatımdan ziyade daha çok edebi bir üslupla okucuya aktarılmıştır. Plutarkhos'un Vitae Parallelae eserinde 13 Romalı 13 Hellen tarihi şahsiyeti karşılaştırmalı bir şekilde anlatılarak her iki milletle ilgili adeta bir değerlendirme ve karşılaştırma yapılmıştır. Bu 26 tarihi şahsiyetle ilgili yalnızca Epaminondas ile Scipio Africanus'u konu alan eseri günümüze erişememiş diğer bütün biyografileri günümüze erişmiştir. Yetmiş sekiz ayrı söylevden oluşan Ethiká adlı eserinde ise Roma ve Hellen kültürüyle ilgili pek çok farklı konu üzerinde durulmuştur. Bu açıdan Roma dini kurallarına göre ortaya çıkan bir takım özel kısıtlama ya da uygulamalarla ilgili oldukça kapsamlı bilgiler içermesi bakımından tezimiz için önemli bir kaynak niteliğindedir.

MS. II. yüzyılda yaşayan Aulus Gellius aynı zamanda bir grammaticus olmakla birlikte Hellas'ta bulunduğu sırada kaleme almaya başlayıp, Roma'ya gittiğinde bitirdiği Noctes Atticae, hukuk, mimari, mutfak, geometri gibi pek çok farklı konuyla ilgili önemli bilgiler içermekte. Eserin değindiği konularla ilgili Aulus Gellius'un elinde bulunan kaynaklardan oldukça zengin bir biçimde faydalanması MS. II. yüzyılda halen varlığını sürdürmüş lakin günümüze erişememiş pek çok eserden bilgileri koruması açısından önemlidir. Nitekim Gellius'un yazarak olarak bu yöntemi kullanması Ius Pontificium hakkında yazılmış lakin günümüze erişememiş Labeo ve

Ateius Capito'nun pontifexlerle ilgili uzman görüşlerinden haberdar olmamız açısından oldukça faydalıdır.

Yine MS II. yüzyılda yaşamış bir grammaticus olduğu düşünülen Sextus Pompeius Festus'a ithaf edilen *De verborum significatu* adlı eserde yapısı itibariyle yazarın yaşadığı dönemdeki kaynakların zengin bir biçimde kullanılarak pek çok konuyla ilgili bilgi verdiği ve bu sayede tıpkı Gellius'un eserinde görüldüğü gibi günümüze erişmeyen pek çok eserden bilgi barındıran *De verborum significatu*'nun da tamamı ne yazık ki günümüze ulaşmayı başaramamıştır. Esasen MÖ I. yüzyılda yaşamış olan Verrius Flaccus'un günümüze ulaşmayan eserinin bir özeti niteliğinde olan *De verborum significatu* özellikle MS. VIII. yüzyılda Paulus'un düzenlediği edisyon sayesinde eksik bir biçimde de olsa günümüze erişmiştir. Yapısı itibariyle birbirinden bağımsız pek çok konu ve olguya değinmesi nedeniyle oldukça önemli bir kaynak konumundadır.

MS. IV. ya da V. yüzyılda yaşadığı düşünülen tıpkı Gellius ve Festus gibi grammaticus olan Servius'un Vergilius'un *Aenēis* ve *Georgica* eserlerine oldukça detaylı *comentarii*'ler hazırlamıştır. Her ne kadar Vergilius'un bu eserleri günümüze eriştiği için söz konusu *comentarii* önemsiz gibi görünse de Servius, Vergilius'un eserlerinde aktardığı satır aralarını detaylı bir şekilde inceleyerek aktarılanları okuyucuya açıklaması, Roma dini yapısının anlaşılması için oldukça faydalı bilgiler içermektedir.

Antik dönemden günümüze ulaşan en eski Hukuk eseri ise MS II. yüzyılda yaşamış Gaius'un *Institutiones* eseridir. Söz konusu eser, Roma özel hukukunun kuralları ve karakterini anlamamızı sağlayan en önemli eser konumundadır. Dört kitaptan oluşan *Institutiones*'in ilk kitabında hukuk kavramından bahsederek Roma hukukunun kaynaklarından bahseder ardından sahişların hukuki yapısından bahsederek özgür, köle, azatlı kişilerin hukuksal hak ve özgürlüklerini detaylı bir şekilde aktarır.

Eserinin ikinci kitabında ise res corporales ve res incorporales (maddi ve maddi olmayan şeyler) hakkında detaylı bir bilgi verir. Eserinin üçüncü kitabının başında da bu konudaki bilgileri devam ede ardından miras ve borçlar hukukuyla ilgili bilgiler aktarır. Eserin son kitabı olan dördüncü kitapta ise actiolar'dan bahsederek usul hukuku hakkında tarihsel sürecinden bahseder ardından exceptio'lardan, Praetor interdictum'larına kadar geniş bir konuyu ele alarak eserini tamamlar. Gaius'un eserini yeni hukukçuların eski gelenekleri öğrenmesi için kaleme alması söz konusu eserin yazarın uzmanlık alanı olan ceza, kamu ve özel hukukla alakalı meselelere yoğunlaşmasına neden olmuş bu durum eserde dini hukukla ilgili oldukça sınırlı bilgiler vermesine sebep olmuştur.

Roma Hukukunun günümüze ulaşmasını sağlayan bir diğer hayati antik kaynak ise MS VI. yüzyılda yaşamış Büyük Iustinianus'un İmparatorluğu eski ihtişamlı günlerine döndürmek için ortaya koyduğu askeri ve siyasi faaliyetlerin yanı sıra devletin gelecek yüzyıllarda da sağlam bir şekilde hayatta kalmasını sağlamak için bir kodifikasyon hazırlatarak hukukun da güçlü bir şekilde varlığının korunmasını amaçlamıştır. Corpus Iuris Civilis adı verilen yapı Digesta, Codex Iustinianus, Institutiones Iustinianus ve Novellae Constitutiones'tan oluşmaktaydı. 12 kitaptan oluşan Codex Iustinianus MS 529 yılında tamamlanmış ve İmparatorluğun adli yapısını yeniden düzeltmek için geçmişteki Codex Theodosianus'tan ve Gaius'un Institutiones'inden oldukça yararlanmıştır. Digesta ise MS 533 yılında tamamlanmıştır. Digesta'dan elde ettiğimiz verilerin büyük çoğunluğu MS II. ve III. yüzyıldan ortaya konulmuş belgelerden oluşmaktadır. Geçmiş dönemlerdeki belli adli vakalarla ilgili metinleri içermesi açısından oldukça önemli olmakla birlikte ne yazık ki tezimizin konusu olan Cumhuriyet dönemindeki dini hukukla ilgili çok fazla bir bilgi sunmamaktadır.

Araştırma alanına ilişkin modern literatürün ya da araştırmaların durumu ise şöyledir:

MOMMSEN 1871-1888, yılları arasında yazdığı üç ciltten oluşan Römischer Staatsrecht ile birlikte, Roma'nın Cumhuriyet döneminde kamu hukuku, magistratus, halk meclislerini ve senatus'un işleyişiyle ilgili oldukça detaylı bilgiler aktaran Mommsen bu çalışmasıyla, Roma devlet sistemini yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda sistematik ve hukuki bir çerçevede inceleyerek, hukuk tarihi disiplinine çağının ötesinde metodolojik katkılar sunmuştur.

Eserinde yalnızca idari makamlarla ve kurumlarla ilgili bilgiler vermemiş aynı zamanda doğrudan dini hukukla alakalı Collegium Pontificum başta olmak üzere dini yapının hukukla temas kurduğu alanlarla ilgili detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Yazarın bir diğer eseri 1899 yılında yayımlanan Römischer Strafrecht ise Roma Ceza Hukuku ile ilgili halen yapılmış en önemli eserlerden birisi konumunda bulunmaktadır. Yazar söz konusu eserinde ceza hukukunun prensiplerini, tarihsel süreçte yaşadığı değişim ve dönüşümleri, ceza hukukunun temellerini de ele alarak incelemesi açısından oldukça önemlidir. Söz konusu eser her ne kadar tez konumuzla doğrudan alakalı olmasa da yazarın Ceza hukukuyla bağlantılı dini hukuk kurallarıyla ilgili verdiği bilgi ve ortaya koyduğu düşünceler günümüzde dahi önemini korumaktadır.

FOWLER, 1911, Roma dininin gerek bireysel, gerekse devlet kültürü açısından sahip olduğu gelenek ve değerleri detaylı bir şekilde açıklayan eser, dini gelenek ve kuralların ortaya çıktığı Krallık devrinden Augustus'un dönemine kadar geçen süreyi kapsayacak bir biçimde ele aldığı gibi dini kuralların zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve değişen bu dini yapının Roma toplumunun hangi ihtiyaçlarına yönelik değişim - dönüşüm yaşadığını göstermektedir. Eser genel olarak Roma dinini ilgilendiren festival, özel gün, pratik ve kurallarıyla ilgilense de dini hukuk uygulamalarına yer yer değinmektedir.

STRACHAN-DAVIDSON 1912, iki ciltten oluşan kitabıyla Roma ceza hukukuna dair İngilizce literatürdeki en erken ve sistematik çalışmalardan biri olması açısından oldukça önemli olan bu eserde yazar, Roma ceza hukukuna hem kaynak hem kavram analizleri sunmaktadır. Özellikle Roma Cumhuriyeti ve erken İmparatorluk döneminde suç, ceza ve yargı süreçlerinin işleyişini incelediği gibi aynı zamanda Roma hukuk sistemindeki boşlukları ve çelişkileri tartışmaya açmıştır. Bu açıdan baktığımızda Roma hukukunun mevcut haliyle ilgili genel yargılardan uzak bir şekilde Roma hukukunun yaşadığı gelişim sürecini bir bütün olarak değerlendirmeye çalışması açısından oldukça faydalıdır.

WISSOWA 1912, Roma dini üzerine ortaya koyduğu bu kapsamlı eser günümüzde halen başucu eser konumundadır. Roma halkının inanç sistemini, tanrı kavramının Romalılarca nasıl algılandığını, Roma devleti'nin oluşturduğu dini hiyerarşik yapının Roma devletini ve toplumunu ne derece derinden etkilediğini edebi ve epigrafik kaynaklarla, arkeolojik buluntuları harmanlayarak oldukça sağlam temellerle aktarmıştır.

ROHDE 1936, Collegium Pontificum hakkında kaleme aldığı bu eserde, pontifex'lerin yerine getirmekle yükümlü oldukları dini törenleri düzenlenme biçimlerini ve pontifex'lerin kendilerini ilgilendiren kült uygulamalarıyla ilgili var olan kural ve değerleri detaylı bir şekilde ortaya koyduğu gibi aynı zamanda Roma dini yapısının yalnızca inançsal değil aynı zamanda kurumsal bir karaktere sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Yazarın bu konudaki ifade ettiği bilgiler, pontifex'lerin yalnızca dini alanda değil aynı zamanda idari alanda da sahip oldukları nevi şahsına münhasır durumu ortaya koymaya çalışmaktadır.

SCHULZ 1951, İngilizce literatürde Roma hukukunun Klasik dönemini konu alan ilk detaylı eser olan konumundaki bu eseri, Roma hukuku ile ilgili derslerde kullanılacak bir kaynak kitap olarak hazırlamıştır. Bu nedenle Roma hukukunun

derinlemesine incelemesinden ziyade bütün bir sistemi giriş seviyesinde okuyucuya anlatmaya ve okuyucunun Roma hukukuna karşı belirli bir seviyede bilgi edinmesi amacıyla yazmıştır. Bu nedenle söz konusu eser her ne kadar oldukça değerli olsa da yazılma amacı ve hedef kitlesi bakımından tez konumuzla ilgili detaylı bilgi vermekten hayli uzaktır.

JOLOWICZ 1965, kitabında Roma Hukukunun kuruluştan Principatus dönemine kadarki süreci kronolojik bir şekilde incelemiştir. Roma hukuku için oldukça değerli olan bu eser ne yazık ki konusu itibariyle Roma dini hukukuyla ilgilenmediği için ceza ve kamu hukukuyla ilgili konulara yoğunlaşması açısından tez konumuzla ilgili herhangi önemli bilgiye sahip değildir.

LINDERSKI 1986, söz konusu çalışma ANRW içerisinde bir bölüm olmasına rağmen Augur'ların, Roma idari ve hukuk dünyası içerisinde sahip olduğu yetki, sorumlulukları nasıl ve hangi durumlarda ortaya koyduğunu antik yazılı kaynaklar ışığında değerlendirerek literatüre yepyeni bir perspektif katması açısından oldukça hayatidir. Yazarın augurlar ile ilgili kaleme aldığı bu bölüm yalnızca Collegium Augurum ile ilgili değil aynı zamanda Collegium Pontificum ile ilgili de detaylı bilgiler vermesi açısından önemlidir. Bu nedenle her ne kadar bir kitap bölümü de olsa söz konusu çalışma tezimiz için oldukça hayati bir yere sahiptir.

NORTH 1990, yazarın kitabını kaleme aldığı dönemde var olan akademik veriler ve yorumları derleyerek Roma dininin durağan bir karakterde olmadığını, zamanla dönüşen ve özellikle siyasal ihtiyaçlara göre yeniden şekillenen dinamik bir yapı olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Söz konusu eserde, dini kurumların kamu hayatıyla iç içe geçmiş dini davranış biçimlerinin nasıl işlediği detaylı biçimde açıklanırken, özellikle Cumhuriyet döneminde dinin devlet otoritesinin meşrulaştırılmasındaki rolü üzerinde durulmuştur.

TELLEGEN-COUPERUS 1993, Jolowicz'in eserine oldukça benzeyen söz konusu eser Roma Hukukuna karşı çeşitli hipotezleri de içinde belirtmesi açısından önemlidir. Aynı yazarın 2013'teki diğer bir eserinde Din ile Roma Hukukunun belli örnekler üzerinden sahip olduğu ilişkiye değinmesi de oldukça önemlidir. Roma dini hukukuyla ilgili çeşitli konularda yazılmış akademik makalelerin bir araya getirilerek Roma hukuk çalışmalarında dini hukuk ile ilgili meselelerin güncel literatürde hak ettiği değeri görmediğini ortaya çıkaran yazarın söz konusu eser hem tezimiz hem de Roma dini hukukun, Roma hukuk tarihi çalışmalarında daha çok üzerine yoğunlaşılması gereken bir konu olduğunu akademik olarak ortaya koyması açısından oldukça ufuk açıcı bir eserdir.

Roma hukukuyla ilgili çağımızın en önemli alimlerinden birisi olan WATSON ise bu konuda birden fazla eser kaleme almıştır. Tez konumuzla doğrudan alakalı en önemli eseri 1993'te yayımlanan, Krallık ve Cumhuriyet döneminde Roma hukukunun, bir alt dalı olacak olan uluslararası hukukun temelini oluşturan Fetialis'lerin, yapısı, gelenekleri ve uygulamaları üzerinde durmuştur. Söz konusu eser belirli bir konu üzerine yoğunlaşarak kısıtlı bir kronolojik dönemi ele almış olmasına rağmen oldukça önemlidir.

BEARD 1998, İki ciltten oluşan bu eserin ilk cildinde yazar, Roma dininin genel bir şemasını çizerek Roma diniyle ilgili eserinin İngilizce literatürde adeta bir kaynak kitabı olmasını sağladığı gibi aynı zamanda eserinin ikinci cildinde konuyla ilgili daha akademik bir yaklaşım izleyerek Roma diniyle alakalı pek çok akademik konuyla ilgili mevcut literatürdeki genel izlenimi, kendi görüşünü ve aynı zamanda bu meselelerle ilgili kullanılması gereken antik ve modern literatürle ilgili adeta bir bibliyografya görevi görmektedir. Ele aldığı alanın genişliği nedeniyle detaylı bilgi vermekten uzak olan bu eser konuyla ilgili bir başlangıç kitabı olarak oldukça önemlidir.

SCHEID 2003, yazar bu eserinde, Roma dininin bireysel inançlardan ziyade kolektif ritüellere ve kamusal törenlerine dayandığını vurgulayarak, modern din tanımlarıyla Antik Roma pratiği arasında bulunan farklara dikkat çeker. Eser özellikle Roma dininin siyasi kurumlarla nasıl iç içe geçtiğini, ritüellerin devletin sürekliliği açısından nasıl işlev gördüğünü, magistratus, augur ve pontifex makamlarının Roma idari yapısındaki yerini ele alması oldukça önemlidir. Yazarın bu eserdeki yaklaşımı, dinin yalnızca teolojik bir inanç sistemi değil, aynı zamanda hukuki ve idari yapılarla bütünleşmiş bir kamusal sorumluluk alanı olduğunu ortaya koyması literatüre kattığı bilgiler açısından oldukça önemlidir. Yazarın söz konusu eserde Roma diniyle ilgili genel bir çerçeve çizmek zorunda kalması ius publicum ve ius sacrum'un kesişim alanlarına kısa bir şekilde değinse de Roma'da dini hukukunu konu alan çalışmamızla doğrudan ilişkilidir.

MOUSOURAKIS 2003, Roma Hukukunun yaşadığı değişim dönüşümlerin nedenlerini toplumsal ve ekonomik açılardan ele almaya çalışmış bir eserdir. Schneid'in Roma dini üzerine uyguladığı metodolojik yaklaşımı doğrudan Roma hukuku üzerine uygulaması açısından oldukça önemli bir eserdir. Her ne kadar yazar söz konusu bu eserde Roma hukukunun kamu ve ceza hukukuyla daha çok ilgilense de tarihsel süreçte bu iki hukuk alanının yaşadığı gelişimi ele aldığı bazı konuların Roma dini hukuk yapısıyla alakalı olması bizim için verimli bilgiler sağlamaktadır.

COHEE 1994, doktora tezi olan bu çalışmada yazar, antik kaynaklarda kayıt altına alınan Cumhuriyet döneminde rahiplik kurumlarının ortaya koyduğu decretum ve responsum'ların derlemiştir. Yüzden fazla decretum ve responsum'un derlendiği bu çalışma decretum ve responsum'larla ilgili değerli bir akademik tarama konumundadır. Ne yazık ki yazarın antik kaynaklarda atıf yapılan bu decretum ile responsum'larla ilgili yaptığı açıklamalar ise oldukça kısa ve detaysızdır. Yine de yazarın ortaya koyduğu bu derleme daha sonraki yapılacak çalışmalar için oldukça önemli olmuştur.

JOHNSON 2007, yine bir doktora tezi olan bu çalışmada Roma Cumhuriyeti döneminde Collegium Pontificum'un yapısı, gelişimini ve Roma'daki hukuk sistemi içerisindeki işlevini detaylı biçimde incelemesi bakımından tez konumuz açısından son derece değerli bir çalışmadır. Söz konusu çalışma ile yazar Collegium Pontificum'un yalnızca dini değil aynı zamanda hukuki otoriteye sahip bir yapı olduğunu vurguladığı gibi aynı zamanda, ius sacrum ile ius civile arasındaki sınırları nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

RICHARDSON & SANTANGELO 2013, Roma dünyasında rahiplerin devlet yapısı içerisindeki konularını ve rollerini çok yönlü biçimde ele alan kapsamlı bir derleme çalışması olan bu eserde, farklı dönemlere ve coğrafyalara odaklanan makaleler aracılığıyla, Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğu boyunca rahiplik kurumlarının siyasi, hukuki ve dini alanlarda nasıl işlev gördüğüne dair önemli bir çerçeve sunmaktadır. Eserde, özellikle sacerdos'ların idari yapıyla olan ilişkileri, dini otoritelerin devlet yönetiminde karar alma süreçlerindeki etkileri ve ius publicum ile ius sacrum arasındaki geçişkenliği detaylı biçimde analiz etmiştir. Bu yönüyle derleme, tez konumuz olan Roma hukukunda dini yapıların yeri ve etkilerini kavramsal ve tarihsel bağlamda değerlendirmeye olanak tanıyan bazı çalışmaları bulundurması nedeniyle önemlidir.

2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Modern literatürde kaleme alınmış eserlerin genel yapısından görüldüğü üzere Roma dini hukukunu ilgilendiren pek çok çalışma yapılmış lakin ortaya konulan bu çalışmaların birkaçı dışında neredeyse tamamında Roma dini hukuku yapılan çalışmaların odak noktası olmaktan ziyade yazılan eserlerin ana konusuyla ilişkili olduğu noktalarda değinilmiştir. Bu durum literatürde, ius sacrum, ius divinum ya da ius pontificum gibi çeşitli kavramlarla ifade edilen Roma dini hukukuyla tamamını konu alan bir çalışma ne yazık ki yapılmamıştır.

Bu tez çalışması ise Roma Hukukunun oluşmasında ve gelişmesinde Roma dininin etkisi üzerinde duracağı gibi aynı zamanda dini hukuk kavramının yetki ve sınırlarını ortaya çıkarmak amaçlamaktadır.

Roma'nın kuruluşundan (MÖ 753) Augustus'un önderliğinde bir imparatorluk haline geldiği MÖ 31 yılına kadar geçen süreci kapsayacak olup, Roma hukukunun yapısı ve bu yapının oluşumunda ve uygulanmasında Roma dininin sahip olduğu özel konum üzerinde durulacaktır. Hukuk çalışmalarında Arkaik ve Klasik dönem Roma hukuku olarak adlandırılan bu dönemde Roma hukukunun bir parçası sayılan; Ius Sacrum, Ius Pontificium ve Ius Fetiale gibi pek çok kavramı barındıran Dini Hukuk kuralları ve uygulamaları üzerinde durulacaktır. Roma'nın Krallık döneminde ortaya çıkan yasaların büyük bir kısmına Lex Regia adı verilmekle birlikte bunun yanı sıra Roma'nın Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde dahi işlevlerini uzunca bir süre korumuş olan pek çok kurumunun temeli bu dönemde atılmıştır.

Roma hukukunu derinden etkileyen Pontifex, Augur, Fetialis vd. dini karakterlere sahip makamların bu dönemlerde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu söz konusu dini makamların işlev ve yetki alanlarının hukukla doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu çalışmayla birlikte Roma dini kurumlarının hukukla olan yakın ilişkisi Roma hukuk sisteminde dini hukukun hangi alanlara uygulandığı antik kaynaklardaki bilgiler ışığında değerlendirilerek modern literatürde Roma dini ile Roma hukuku hakkında yapılmış multidisipliner çalışmalar değerlendirilerek araştırma konusuyla ilgili antik kaynaklardan elde edilen veriler modern çalışmalarla da desteklenecektir.

3. Araştırmada Uygulanan Yöntem

Beş ana bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde; Roma hukuk sistemi içerisinde dini hukukun oluşmasına sebep olan olgular incelenecektir. Bu bağlamda

aslen ceza hukukunun bir parçası olarak değerlendirilen ancak Roma dininin içinden çıkan sacer cezası üzerinde durulacak ardından Romalıların düşün dünyasında Romalıların refah ve muzaffer olmasının en önemli sebeplerinden birisi olan Pax Deorum kavramının oluşmasının başlıca ön koşulu görülen votum işlemi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde ise, Collegium Pontificum'un kuruluşu, sahip olduğu hiyerarşik yapı, içinde bulundurduğu kurumların yetki ve sorumlulukları üzerinde durulacağı gibi aynı zamanda Collegium Pontificum'un tarihsel süreçte yaşadığı değişim ve dönüşümler ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, günümüze ulaşan antik kaynaklarda Pontifex Hukuku ile ilgili kullanılan tanımlar, bu kavramların kullanım sıklığı ve tarihsel süreçte terminolojinin yaşadığı değişim ele alınacağı gibi aynı zamanda söz konusu kavramların birbiriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konularak Pontifex Hukuku kavramının neleri kapsayıp kapsamadığı ortaya çıkarılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Collegium Augurum'un dini hukuk alanında sahip oldukları görev ve sorumluluklar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda antik kaynaklarda aktarılan bilgiler ışığında collegium augurum'un dini hukukla alakalı uygulamaları hangi şartlarda ve ne şekilde yerine getirildiği incelenmiştir.

Çalışmanın beşinci ve son kısmında ise Roma hukukundaki uluslararası hukukun ilk örneği olarak adlandırabileceğimiz Ius Fetiale'nin ortaya çıkışı, neleri kapsadığı hangi durumlarda ne şekilde uygulamalara sahip olduğu üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ROMA HUKUKUNDA DİNİ HUKUKUN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

1.1. Roma Hukukunda *Ius Sacrum* Kavramı

Modern literatürde Roma hukukunun en erken dönemlerinde dahi seküler bir kimliğe sahip olduğu sıklıkla dile getirilmiştir.¹ Ancak bu yaklaşım, Roma'nın ortaya çıktığı en erken dönemlere ait hukuki yapının niteliğine ilişkin kesin ve tatmin edici bir açıklama sunmaktan uzaktır. Çünkü, Roma hukukunun arkaik olarak nitelendirilen ilk safhasında, ilahi (*ius divinum*) ve beşeri (*ius humanum*) hukuk arasında belirgin bir ayrımın mevcut olmadığı görülmektedir. Bu dönemde Roma toplumunu ilgilendiren her türlü hukuki mesele, dini inançlar ve ritüellerle ayrılmaz bir bütünlük içerisinde görülürdü.²

Bu kavramla ilgili ortaya çıkarılması gereken bir diğer önemli ayrım ise ilahi kaynaktan elde edildiği düşünülen kurallar ile insanoğlunun, devlet adamları ve hukukçular aracılığıyla ortaya çıkardığı kuralların Roma düşün dünyasında birbirinden ayrıldığıdır. Çoğu zaman bu kavramlar arasındaki sınır ve ayrımlar silik ve belirsiz olmasına karşın Servius, “dinden *fas*, insanlardan [ise] *ius* çıkmıştır” diyerek aktarmıştır.³

Nitekim Romalıların geleneksel tarih anlatımına göre Roma'nın ilk kanunları kralları tarafından hazırlanmıştır. Kentin kurucusu olduğuna inanılan ve bir tanrı olarak tapınım gören Romulus'un MÖ 753 yılında kenti kurması ardından MÖ 717 yılına kadar hükümdarlığına devam etmiştir. Kendisinin ardından Roma tahtına çıkan ikinci

---

¹M. Beard, **Religions of Rome**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, I. s.36

²Gai I. II.2

³*Ad religionem fas, ad homines iura pertinent*: Serv. Georgica. I.269.

isim olan Numa ise MÖ 715'te Kral olarak seçilmiş ve MÖ 673 yılına kadar tahtta kalmıştır.⁴

Geleneğe göre, bu dönemde Numa'nın, *nympha* Egeria'dan aldığı ilhamla birtakım yasalar ortaya koyduğu düşünülmektedir. Titius Livius *Ab Urbe Condita* adlı eserinde; Numa Pompilius'un Egeria ile geceleri buluştuğunu, onun öğütleri doğrultusunda tanrıların en çok onayladığı dini törenleri tespit ettiğini, bu törenlerin uygulanması için gerekli talimatları vererek yeni düzenlemeler gerçekleştirdiğini ve her bir tanrıya uygun düşen rahiplikleri kurduğunu aktarmıştır.⁵

Numa'nın gerçekleştirdiği bu düzenlemeler, *ius divinum* kavramının erken dönem örneklerinden biri olarak değerlendirmek mümkündür. Roma hukukuyla ilgili çalışmalarda bulunmuş pek çok hukukçu Roma hukukunun başlangıçtan itibaren seküler bir karaktere sahip olduğunu ifade ettikleri gibi bu karakterin var olmasından dolayı şaşkınlık duymuşlardır. Çünkü günümüz bakış açısıyla söz konusu döneme baktığımızda Roma'nın da kendisinden önce gelmiş medeniyetler ve çağdaşı olan diğer medeniyetlerde olduğu gibi hukukun her açıdan dinden çok açık bir şekilde etkilendiğini net bir şekilde görmeyi beklemeklerinden kaynaklanmaktadır.

Roma'nın sahip olduğu bu özel yapı ve seküler karakteristiğinin başlıca nedenlerinden birisi *Lex Regia*'da dahi görülmekte olan kazuistik (duruma dayalılık) hukuk anlayışıdır. Roma kanunları "eğer" (*si*) ile başlar ve söz konusu somut bir durumun ortaya çıkması durumunda yapılacakları -eğer şu veya bu olursa, o zaman şu veya bu eylem gerçekleştirilmelidir- tarzında belirtilirdi.⁶

Kanunlarda görülen bu üslubun, Romulus'a dayandığı düşünülmektedir.⁷ Ayrıca Festus eserinde Kral Numa Pompilius'un çıkardığı kanunu "Eğer bir kişi kasıtlı bir şekilde özgür bir insanı öldürürse, o kişi *paricidas* olsun" şeklinde aktarmıştır.⁸

---

⁴CAH., VII.-2, s. 647

⁵Liv. I. 19. 5.

⁶Ter Beek, s.12-14

⁷Fest. 260L.

Numa'ya atfedilen bu kanun özünde farklı *tribus*'a üye olan özgür bir insanın kasıtlı ve haksız nedenlerle öldürmenin hukuki sonuçlarının, kişinin kendi *tribus*'una ait olan birini öldürmesi durumunda karşılaacağı hukuki sonuçlarla eşitleme niyeti taşımaktaydı.⁹

Kazuistik hukuk geleneği yalnızca *Lex Regia* ile sınırlı kalmamıştır. Aynı üslup *Leges Duodecim Tabularum*'da da ortaya çıkmaktadır. Pek çok kaynaktan bildiğimiz üzere *Leges Duodecim Tabularum*'da şu aktarımlar geçmektedir: 'Eğer davacı davalıyı *magistratus* önüne çağırırsa, gitsin. Gitmezse davacıya tanıklık edilsin: buna bağlı olarak [davalıyı] zorla alıp getirsin.¹⁰ [Çağrılan kişi] kandırır ya da ayağını geri çekerse (kaçarsa), (davacı) ona el atsın (yakalasin). Eğer [çağrılan kişi] kandırır ya da ayağını geri çekerse (kaçarsa), (davacı) ona el atsın (yakalasin). Eğer [biri] hastalık, yaşlılık ya da bir [engel] oluşturursa, [davalıya] koşum hayvanı sağlasın, eğer istemezse *arceram araba* hazırlasın.'¹¹

Hem Krallık hem de Cumhuriyet dönemlerinde Roma hukukunun benimsediği üslubun süreklilik arz ettiği görülmektedir. Bu durum, özellikle hukukçuların Roma hukukunun Arkaik dönemde dahi seküler bir yapıya sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹²

Bununla birlikte, Roma hukukunun yalnızca seküler değil, aynı zamanda dini öğeler barındıran çift yönlü bir yapıya sahip olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bu ikili karakterin önemli noktalarından biri, Roma kanunlarının sadece kazuistik bir tarzda yazılmamış olmasıdır. Bu durumda *Lex Regia* incelendiğinde, farklı üslup biçimlerinin

---

⁸Fest. 221L.

⁹K., Latte, 'The Origin of the Roman Quaestorship', Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 67, 1936, s.25

¹⁰'*Si in ius vocat, . ni it, antestamino: igitur em Capito ..*': Porph., ad Hor. Sat. , I.9.76 ; Cic., Leg., II.4.9 ; Gell., XX.1.25; Her. , II.13.19; Plin., HN , XI.45; Verg., ecl. , VI.3 ; D. , II.4.18

¹¹Gell., 20, 1, 24. 25 ; 20, 1, 11 ; 20, 1, 30 ; Fest. P. 77 ; D., 50, 16, 101, 2 ; Varro, Ling. V.140.

¹²A. Watson, **The Law Of The Ancient Romans**, Southern Methodist University Press, Dallas, 1970, s.24-25

bir arada kullanıldığı ve bu yönüyle Roma hukukunun hem “seküler” hem de “dini” nitelikler taşıdığı anlaşılmaktadır.¹³

Antik dönemdeki birçok medeniyetin ilahi kaynaklı olduğu düşünülen hukuk yapısında sıkça karşılaşılan *apodiktik* üslubun, Roma Krallık Dönemi’nde de çeşitli yasalarda kullanıldığı görülmektedir: Bu duruma örnek olarak, Yaşlı Plinius’un şu ifadesi oldukça önemlidir: ‘*Romulus libatio’yu şarapla değil de sütle yaptığı bilinmektedir. Onun tarafından tesis edilen dinsel ritüeller bugün dahi gelenek olarak sürdürülmektedir. Kral Numa’nın Postumia adlı yasası da şunu buyurmaktadır: ‘Cenaze ateşine şarap serpmeyin’ kimse, onun bu hükmü şarap kütliği nedeniyle yasalaştırdığından şüphe etmesin.*’¹⁴

Roma hukukunun farklı hukuki anlayışlarını yansıtan *kazuistik* ve *apodiktik* tarzların bir arada bulunması onun ne tamamen seküler ne de bütünüyle dini bir karakter taşıdığını göstermemektedir. Aksine, bu iki unsuru bir arada ve dengeli biçimde barındıran özgün bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.¹⁵

1.2. Ceza Hukukundaki Sacer Uygulamasının Ortaya Çıkışında Ius Sacrum’un Rolü

Roma ceza hukukunun dini kaynaktan beslendiğini yansıtan en önemli kavramlardan biri *sacer* cezasıdır. Bu yaptırım muhtemelen ceza hukukunun en eski uygulamalarından birisiydi.¹⁶ Festus, Numa Pompilius’un krallığı sırasında sınır taşlarının ihlali nedeniyle ya da aile içinde çocuğun ebeveynlerine şiddet uygulaması

---

¹³ter Beek, s.14-15

¹⁴Plin., HN XIV.88

¹⁵ter Beek, s.16-17

¹⁶Adolf Berger, **Encyclopedic Dictionary of Roman Law**, Philadelphia: American Philosophical Society, 1953, II s.687

durumunda bu eylemi gerçekleştiren kişi ya da kişilerin *sacer* olarak cezalandırıldığını belirtmiştir.¹⁷

Bu bilgilerin Forum'da arkaik dönemden kalma bir *cippus* üzerinde de yer aldığı bilinmektedir. Bu nedenle “*sacer*” kavramının ilk ortaya çıkışının kutsal alanlara ya da bu alanların sınır taşlarına yönelik olası ihlalleri engellemek amacıyla bir tür tehdit mekanizması olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹⁸ Öte yandan *Lex Duodecim Tabulae*'da *patronus* ve *cliens* arasındaki uyuşmazlıklarında da *sacer* cezasının uygulandığı görülmektedir.¹⁹

Ayrıca Festus tarafından *sacer* cezasının *Leges sacratae*'nin bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Bu cezayla karşı karşıya kalmış kişinin mal varlığı ile birlikte tanrılara “*sacer*” olarak adandığını aktarmıştır.²⁰

Sacer cezasının politik alanlarda da uygulandığı bilinmektedir: Cumhuriyet'in kurulmasının ardından krallık yönetimini tekrar tahsis etmek niyeti güden kişi ya da kişiler de *sacer* statüsüne düşürülmekteydi.²¹

Plebs-Patricius mücadelesi sonucunda ortaya çıkan *tribunus plebis* makamına seçilen kişilerin sorumluluk ve görevlerini eksiksiz bir şekilde yerine getirmesini sağlamak amacıyla bu makama dokunulmazlık verilmiştir. Söz konusu dokunulmazlığa karşı yapılacak herhangi bir ihlale karşı MÖ 449 yılında *Leges Valeriae Horatiae* çıkarılmıştır.²² Bu yasa makamdaki görevlilere karşı yapılan herhangi bir ihlalde mal

---

¹⁷Fest. 505 L; 206 L.

¹⁸Harold Bennett, ‘*Sacer Esto*’, Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol: 61, 1930, s.5

¹⁹Servius, Aen. VI.609

²⁰Fest. 318. 35; ayrıca bk. Carlos Amunátegui Perelló, ‘*Problems Concerning familia in Early Rome*’, Roman Legal Tradition, Vol: 4, 2008, s.38

²¹Liv. II. 8. 2.

²²A. Arthur. **Roman Law: Mechanisms of Development**, Mouton Publishers, New ork 1978, s.587

varlıklarının tanrı Ceres, Liber ve Libera tapınaklarına, kişinin ya kişilerin kellesi ise Iuppiter tapanığına adanırdı.²³

Ardından bu suçu işleyen kişiler, geleneksel bir ceza yöntemi olan Saxum Tarpeium'dan aşağı atılarak infaz edilirdi.²⁴ Bu cezaya mahkum edilmiş kişi, sahip olduğu hukuki statüyü kaybederek *sacer* statüsüne düşürülürdü. Uygulanan bu *formula*'nın dini ve seküler hukukun henüz birbirinden kesin olarak ayrılmadığını hukuki işlemlerde infazı meşrulaştırmak için dini bir meşruluk aracı olarak kullandığı anlaşılmaktadır.²⁵

Nitekim antik yazarlar tarafından *sacer* cezasına çarptırılmış kişinin önceden belirlenmiş bir tanrıya kurban olarak adandığı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak bu antik kaynakların cezanın uygulanmasına ilişkin somut ve ayrıntılı bilgi sunmaması, *sacer*'in pratikte nasıl işlendiği bilinmemektedir. Mahkum edilen kişi dini yasaya göre devlet tarafından kurban edilemediğinden bu cezanın uygulanışı yalnızca vatandaşlar tarafından yerine getirilmesi gereken bir sorumluluktur. Bu nedenle mahkum edilmiş kişiyi, herhangi bir vatandaş Iuppiter'e adadığını ilan ettikten sonra, yasal herhangi bir sonuçla karşı karşıya kalmaksızın o kişiyi öldürebilme hakkına sahipti.²⁶

Mommsen de *sacer* ile cezalandırılan suçlunun *fas* gereğince *magistratus* ya da *sacerdos* tarafından kurban edilemeyeceğini belirtmiştir. Bundan dolayı sıradan bir vatandaşın herhangi bir *magistratus*'un onayına ihtiyaç duymaksızın kendi başına infazı gerçekleştirdiğini savunmuştur.²⁷

---

²³Liv. III. 55. 7

²⁴Festus, 424 L; Strachan-Davidson, I. s.183

²⁵Bennett, s.6

²⁶Festus, 290.1 L; Barbette Stanley Spaeth, 'The Goddess Ceres And The Death Of Tiberius Gracchus', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol 39/2, 1990, s.186; John Scheid, **An Introduction to Roman Religion**, (çev. Janet Lloyd), Edinburgh University Press, Edinburg, 2003, s.106; Bennett, s.7

²⁷Theodor Mommsen, **Römisches Strafrecht**, Duncker & Humblot, Leipzig 1899, s. 902

Fowler'a göre ise *sacer* cezasına mahkum edilen bir kişinin dini anlamda da kirlenmiş olduğunu bu nedenle de böylesine bir kurbanın tanrılara layık olmadığını ileri sürmüştür. Bu tür bir suçlunun sunaklarda kullanılan kutsal balta ile kurban edilemeyeceğini aktarmıştır.²⁸

Fakat bu durum yeraltı tanrılarına adanmış suçlular için geçerli değildi. Çünkü Roma dini geleneğinde yeraltı tanrılarına adanmış kurbanlara özel bir ritüel yapılmazdı. Eğer bir kişi bu tanrılara kurban vermek isterse kurban olarak sunduğu canlıya lanet okuyarak *sacer* konumuna düşmesine sebep olurdu. Daha sonra bu kurbanı kaderine terk ederdi. Plutarkhos'un da bu konuya dair Romulus'un koyduğu yasaya göre eşini satan kocanın yeraltı tanrılarına kurban edildiğini açık bir şekilde aktarmıştır.²⁹

Strachan-Davidson ise *sacer* cezasına çarptırılan suçlunun, kurbanları öldürmek için kullanılan özel bir balta ile öldürülmesi gerektiğini savunmuştur. Bu standart prosedürün uygulanması sırasında suçlunun kaza sonucu ölmesi ya da *magistratus*'ların ihmali nedeniyle firar etmesi durumunda bütün vatandaşların ellerinde bulunan herhangi bir silahla söz konusu infazı uygulama yetkisi olduğunu ifade etmiştir. Halkın infazı gerçekleştirme yetkisinin son çare olarak kullanıldığını ifade etmiştir.³⁰

Sacer cezasıyla doğrudan bağlantılı *sacratio capitis* kavramında kullanılan '*capitis*' kelimesinin kafa anlamına gelen '*caput*' kelimesinden türetilmiştir. Söz konusu bu durumun böylesine bir cezaya mahkum edilmiş kişilerin infazının kesici bir aletle kellelerinin kesilmesinden kaynaklanması olasıdır.³¹

Sacer cezası ile doğrudan bağlantılı görülen balta imgesinin Roma düşün dünyasındaki yeri önemlidir. *Imperium* yetkisine sahip *magistratus*'lara eşlik eden

---

²⁸W.W. Fowler, 'The Original Meaning of the Word Sacer', The Journal of Roman Studies, Vol: 1 1911, s.59

²⁹Plut. Rom. 22.3; Berger, s.687.

³⁰James Leigh Strachan-Davidson, **Problems of the Roman Criminal Law**, Oxford at Clarendon Press, Oxford 1912, I, s. 4-9

³¹Bennett, s.9

lictor'lerin taşıdığı *fasces*'lerin ucuna yerleştirilen baltaların *lictor*'lerin sahip oldukları öldürme yetkisini simgelemesi açısından oldukça önemlidir.³²

Krallığın devrilmesinde büyük bir rolü olan Lucius Iunius Brutus'un *consul* seçilmesinin hemen ardından iki oğlu, eski kral Tarquinius'un kurduğu tertibe katıldıkları gerekçesiyle idam cezasına çarptırılmıştır. Livius infazın *lictor*'lar tarafından balta ile yapıldığını aktarmıştır.³³

Brutus'un oğullarına yönelik verilen bu idam cezasının açıkça *sacer* cezasını da kapsadığı doğrudan belirtilmemiş olsa da bu kişilere karşı verilen hüküm, içerik ve uygulama bakımından *sacer* cezası ile büyük ölçüde örtüşmektedir.³⁴

Zaman içerisinde idam cezası ile karşı karşıya kalan bir sanık, yapılan düzenlemelerle kendisi hakkında verilen hükme karşı halka başvurarak itiraz etme hakkına (*provocatio ad populum*) sahip olmuştur.³⁵ Başvurudan olumsuz bir sonuç alınırsa, verilen idam kararı eskiden olduğu gibi dini bir nitelik taşıyarak gerçekleştirilirdi. Yalnızca bu infaz esnasında kurban baltası kullanılmazdı.³⁶

MÖ 491 yılında gerçekleştiği düşünülen bir vakada *patricius* Gnaeus Marcius Coriolanus, tahıl kıtlığı sonucunda zor duruma düşen *plebs*'lere tahıl yardımı yapılması için ilk olarak *secessio plebis* sonucu alınan kararların iptal edilmesi gerektiğine dair Senatus'ta bir konuşma yapmıştır. Bunun üzerine *tribunus plebis*'ler yetkilerini kullanarak kendisini yargılamışlardır. Coriolanus duruşmaya katılmayarak önceden savaştığı *Volsci* topraklarına sürgüne gitmeyi tercih etmiştir. Kendisinin bu kararı, yargılama sonucunda suçlu bulunması halinde *sacer* ilan edilecek sanığın kendi rızası

---

³² T. Corey Brennan, **The Fasces A History of Ancient Rome's Most Dangerous Political Symbol**, Oxford University Press, New York 2023, s. 12-13

³³ Liv. II.5.8

³⁴ Brennan, s.15-16

³⁵ Strachan-Davidson, I. s.132

³⁶ Bennett, s.17

ile sürgüne gitme hakkının olduğunu ortaya çıkarmaktadır. MÖ V. yüzyılda böylesine bir vakanın var olması daha sonraki dönemlerde uygulanan *aquae et ignis interdictio* hükmünün en azından Coriolanus'un yaşadığı MÖ V. yüzyıldan itibaren var olduğunu gözler önüne sermektedir.³⁷

Polybios da kendi döneminde idam cezası ile yargılanan kişilerin, yargı süreci esnasında henüz kararını bildirmemiş bir tribusun bulunması halinde, kendi iradeleriyle sürgünü kabul etmeleri durumunda idam cezasından muaf tutulduklarını, bu ceza karşısında Roma vatandaşlarının, Romanın *foedus* yaptığı kentlere sığınma hakkı olduğunu da aktarmıştır.³⁸

MÖ 184 yılında çıkan *Lex Porcia* ile vatandaşların sahip olduğu temyiz hakkını güçlendirmiştir. Bu yasa, idam ile yargılananların gönüllü sürgün yoluyla idam cezasından kurtulmasını garanti altına alınmıştır.³⁹

Yine de mahkemelerde verilen her idam kararının hükümlüyü *sacer* statüsüne getirip getirmediğiyle ilgili genel bir fikir birliği yoktur. Strachan-Davidson *sacer* kavramının Roma ceza hukukunun Cumhuriyet devrinde dahi işleyen bir mekanizma olduğunu belirterek bu dönemde sekülerleşen Roma hukukunda *sacer* uygulamasının ortaya çıkan değişim dönüşüm sonucu yerini *aquae et ignis interdictio*'ya bıraktığı ifade etmektedir.⁴⁰

Mommsen ise *aquae et ignis interdictio* uygulamasını ilk olarak *persona non grata* olarak görülen yabancı milletlerden kişilerin Roma topraklarına girmesini

---

³⁷Bennett, s. 11

³⁸Polyb. VI. 14.7-8.

³⁹Hans Julius Wolff, **Roman Law: An Historical Introduction**, University of Oklahoma Press, Norman 1982, s.29; Strachan-Davidson, I. s.126; Strachan-Davidson, I. s.120; Bennett, s.12.

⁴⁰Berger, s.687

ebediyen engellemek amacıyla yayınlanan bir *magistratus edictum*'u olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür.⁴¹

Kişinin *sacer* ilan edilmesi, can güvenliğini yitirmesi anlamına geldiğinden, bu durumla karşı karşıya kalan kişilerin gönüllü olarak sürgüne gitmeyi tercih etmeleri rasyonel bir seçim olarak değerlendirilmelidir. Başlangıçta yalnızca gönüllülük esasına dayanan bu uygulama, zamanla *sacer* hükmünün fiilen yerini almıştır. Çünkü bu şekilde yargılanan kişiler, Roma'da kalmayı tercih ettikleri takdirde idam cezasıyla karşı karşıya kalabilirlerdi.⁴²

İdam cezasından kaçan bu kişiler kendi istekleriyle Roma'yı terk etmelerinden dolayı sahip oldukları vatandaşlık statülerini yitirmiş ve hukuken yabancı konumuna düşerlerdi. Bu durum ilk başta vatandaş olmayan yabancılar için uygulanan teamüllerin idam cezası ya da *sacer* hükmünden kaçmak isteyenlere de uygulanmıştır.⁴³ Livius MÖ 210 yılında Gnaeus Flavius'un yargılanması esnasında kendi isteğiyle sürgüne gidişini "Cn. Fulvius, sürgün olarak Tarquinii'ye gitti. Halk, bunun onun için meşru bir sürgün olduğunu kabul etti." şeklinde aktarmıştır.⁴⁴

Livius'un aktardığı bu olayda da görüldüğü üzere, Fulvius hakkında verilen karar bir *plebiscitum* aracılığıyla sağlanmıştır. Ancak, söz konusu bu kararı çıkarma yetkisine sahip olan *Comitia Plebistica* ile *Tribunus Plebis* makamının Roma vatandaşı olmayan kişiler hakkında karar verme yetkileri bulunmamaktaydı. Bu nedenle *sacer* ilan etmek isteyip var olan hukuki çıkmaz nedeniyle böylesine bir hükümde bulunamadıkları

---

⁴¹Mommsen, Strafrecht. s.935

⁴²Barbara M. Levick, 'Poena Legis Maiestatis', Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte, Vol: 28/3, 1979, s.360

⁴³Bennett, s.12

⁴⁴Cn. Fulvius exsulatum Tarquinius abiit. id ei iustum exsilium esse scivit plebs.': Liv. XXVI.3.12.

kişilere *aquae et ignis interdictio* cezası uygulanmıştır. Bu durum, *sacer* uygulamasının yerini *aquae et ignis interdictio*'ya bıraktığı fikrini desteklemektedir.⁴⁵

MÖ I. yüzyılda Sulla'nın gerçekleştirdiği hukuk reformlarından etkilenen uygulamalarından birisi de *aquae et ignis interdictio* olmuştur. Sulla'nın dictator'luğu sırasında tesis edilen kalıcı mahkemelerde yaygın biçimde uygulanan bir yaptırım haline gelen *aquae et ignis interdictio*, reformlar öncesinde sanığın kendisine yöneltilen hükümden kaçınmak amacıyla başvurabileceği hukuki bir hak iken, Sulla'nın reformları sonrasında mahkemelerce verilen ve sanığın zorunlu olarak uyması gereken bir sürgün cezasına dönüşmüştür.⁴⁶

Mahkeme kararıyla *Aquae et ignis interdictio* cezasına çarptırılan kişilerin aynı zamanda *sacer* ilan edildiklerine dair antik kaynaklarda doğrudan bir ifade bulunmamaktadır. Fakat Roma vatandaşları tarafından *sacer* statüsüne sahip bir kişinin öldürülmesi bir yükümlülük olduğu gibi *Aquae et ignis interdictio* hükmüne tabi tutulan kişiye; barınma, yiyecek ya da su gibi temel ihtiyaçları sağlamama görevi iki kavram arasında dikkat çekici bir paralellik göstermektedir.⁴⁷

Aquae et ignis interdictio cezası verilen kişinin mahkemenin verdiği hükmü çiğneyerek Roma'ya geri dönmesi halinde idam cezasına maruz kalacağı halde bu infazın diğer vatandaşlar tarafından gerçekleştirilmesine izin verildiğine dair herhangi bir kaynak bulunmamaktadır.⁴⁸

Hatta MÖ 66 yılında *Aquae et ignis interdictio* hükmüyle cezalandırılmış bir kişi mahkemenin kararına uymayarak Roma'ya geri dönmüş hemen ardından gizemli bir şekilde hayatını kaybetmiştir.⁴⁹

---

⁴⁵ Bennett, s.13

⁴⁶ Levick, s.362-365; Strachan-Davidson, I. s.162; Bennett. s.14

⁴⁷ Strachan-Davidson, II. s.37-39

⁴⁸ George Mousourakis, **The Historical And Institutional Context Of Roman Law**, Routledge, New York 2016, s. 235

⁴⁹ Benedikt Forschner, 'Law's Nature: Philosophy as a Legal Argument in Cicero's Writings', Cicero's Law Rethinking Roman Law Of The Late Republic, Edinburgh University Press, Edinburgh

Cicero Pro Cluentelio adlı savunmasında bu vakayı derinlemesine anlatmıştır. Cicero'ya göre, Oppicianus isimli bir kişi zehirle adam öldürmeye teşebbüsten suçlu bulunmuş ardından *Aquae et ignis interdictio* hükmüyle cezalandırılmıştır. Bu kişi Romalıların desteğinden mahrum edilmiştir. *Italia*'da gittiği hiçbir yerde kabul görmeyen bir kişi haline gelmiştir. Daha sonra hakkında verilen sürgün kararına uymayarak Roma'ya geri dönmüş ve kent surlarının dışında zehirlenerek öldürüldüğü düşünülmüştür. Bunun sonucunda yapılan mahkemede karısı, üvey oğlu ve öz oğlu sanık olarak çağırılmıştır. Ancak mahkeme sonucunda Oppicianus'un doğal sebeplerle öldüğü kararına varılmıştır.⁵⁰

Bu vakada *Aquae et ignis interdictio* hükmüne uymayan bir kişinin öldürülmesi durumunda ceza mahkemesinin toplandığı görülmektedir. Bu durumda *aqua et ignis interdictio* hükmü giymiş bir kişinin mahkeme kararına uymayarak *Italia* toprakları dışına sürgüne gitmemesi halinde dahi suçluyu *sacer* statüsüne düşürmediği net bir şekilde görülmektedir.

Aquae et ignis interdictio ile sürgüne yollanmış bir kişinin bu karar uymayarak kente geri gelmesi durumunda sıradan vatandaşların bu kişiyi öldürme yetkisi olmasa da imperium yetkisine sahip bir *magistratus*'un bu durumdaki bir kişiyi idama mahkum edilebilirdi. Burada ortaya çıkan en büyük fark hem *sacer* hem de *aquae et ignis interdictio* cezalarına uymayanların öldürüldüğü lakin *sacer* statüsüne düşürülmüş bir kişinin infazını herhangi bir Roma vatandaşı yerine getirirken *Aquae et ignis interdictio* cezasına maruz kalmış bir kişinin infaz kararı yalnızca imperium yetkisine sahip *magistratus*'lar tarafından verilmiştir.⁵¹

Sacer cezasının ağır bir suçtan ötürü ölüm cezasına çarptırılmış bir vatandaşın belirli kurallar ve teamüllere uygun bir biçimde idam edilmesine yol açan bir uygulama

---

2016, s.59; J. B. Rives, 'Magic, religion, and law: The Case of the Lex Cornelia de sicariis et veneficiis', Religion and Law in Classical and Christian Rome Franz Steiner, München, 2006 s.49

⁵⁰Bennett, s.15-16

⁵¹George Mousourakis, s.523

olduğu açıktır. Roma hukukunun ilk evrelerinde hukukun din ile sahip olduğu güçlü bağ nedeniyle söz konusu bu idam cezasının meşruluğu din aracılığıyla sağlanmıştır.⁵²

Bu nedenle, ilk dönemlerde bu cezaya çarptırılan kişi dini açıdan adeta kurban statüsünde değerlendirilmiştir. Bu cezanın infazı, toplumun tanrılarla olan ilişkisini düzenlemekle yükümlü olan *magistratus*'ların yetkisine bırakılmıştır. Roma hukukunun tarihsel gelişimi içinde giderek sekülerleşen yapısı nedeniyle bu dini içerikli infaz şekli zamanla terk edilmiş ve yerini daha seküler ceza yöntemlerine bırakmıştır. Buna rağmen *sacer* uygulamasının seküler hukuk çerçevesinde dahi geçerliliğini uzun bir dönem sürdürebilmesi, Roma hukukunda dini hukukun taşıdığı derin etkileri ve belirleyici gücünü açıkça ortaya koymaktadır.

1.3. *Votum*'un Roma Dini Hukukundaki Önemi

Roma hukukunun dinle etkileşimi, yalnızca ceza hukukundaki belirli uygulamalarla sınırlı kalmamıştır. Romalılar, ilahi varlıklarla kurdukları ilişkileri bireyler arası kurulan ilişkilere benzetmiştir. Bu anlayış, Roma dini yapısının da hukuk kuralları çerçevesinde şekillenmesine neden olmuştur.⁵³

Romalılar, kentlerini kurdukları ilk andan itibaren belirli ilahi varlıklarla özel bir bağa sahip olduklarına inanmışlardır. *Di Indigetes* olarak adlandırılan bu tanrılarla Roma arasında kurulan bu özel ilişki, söz konusu tanrıların Roma dini sistemi içinde bazı ayrıcalıklar kazanmasına yol açmıştır. Bu ayrıcalıklar sonucunda *Di Indigetes* için özel olarak görevlendirilen *flamen* adı verilen *sacerdos*'lar atanmıştır.⁵⁴

Aynı zamanda bu tanrılar onuruna düzenlenen her bir kült eylemi dini hukuk kapsamında *feriae* olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, *feriae* sırasında Roma

---

⁵²Bennett, s.17

⁵³Beard, I. s. 305

⁵⁴Scheid, s.133

toplumunun tamamı dünyevi sayılan tüm iş ve faaliyetleri bırakmakla sorumlu hale gelmişti.⁵⁵

Krallık döneminde ortaya çıkan bu dini sorumluluklar, devletin genişlemesi ve güç kazanmasıyla orantılı biçimde artış göstermiştir. Bu süreçte Roma halkının, hâlihazırda yükümlü oldukları tanrılara karşı sahip oldukları görevlerin içeriği arttığı gibi yeni kültlerin ve tanrıların Roma dini sistemine dâhil edilmesiyle birlikte ek sorumluluklar da üstlenmişlerdir.⁵⁶

Roma dini sistemine sonradan eklenen bu tür yeni yükümlülükler *votum formula*'sı aracılığıyla geçerli sayılırdı. Hukuki bağlayıcılığı bulunan bu işlemde, yemini eden kişi ya da topluluk; ilahi varlıktan ne talep ettiğini ve bu dileğin gerçekleşmesi hâlinde hangi adakta bulunacağını açıkça bildirmekle yükümlüydü. Böylece *votum* işlemi, hem dini hem de hukuki bir bağlayıcılık kazanırdı.⁵⁷

Tanrılardan talep edilen lütfun gerçekleşmesinin ardından *votum* işleminin tarafı olan kişi ya da topluluk, vaat ettiği adakları yerine getirmekle yükümlü olurdu. Bu kişiler vaatlerini gerçekleştirip gerçekleştirmediği netleşene kadar bir dava sürecindeki davalı ile aynı konumda bulunurdu.⁵⁸

Votum işlemleri, özel hukuk işlemleriyle benzerlikler taşısa da iki işlem arasında önemli bir fark bulunmaktaydı. *Votum* işlemlerinin geçerli sayılması için yalnızca insan tarafından yapılan beyan yeterli görülürdü. Tanrıların bu beyana karşılık bir onay vermesi ya da açıkça kabul ettiğini belirtmesi beklenmezdi. Romalılar, gerekli sözlerin söylenmesi ve ihtiyaç duyulan ritüellerin doğru şekilde yapılması halinde tanrıların bu işlemi kabul ettiğini varsayar ve özel bir onay aramazlardı. Bu nedenle, belirlenen dini

---

⁵⁵Adkins, s.76

⁵⁶Rüpke, s.60

⁵⁷Wissowa s. 381

⁵⁸Wissowa s. 382

hukuk kurallarına uygun olarak gerçekleştirilen herhangi bir işlem, ilahi taraf sessiz kalsa bile geçerli sayılır ve yürürlüğe girerdi.⁵⁹

Devletin ve toplumun refahını ilgilendiren *votum* işlemleri, belirli bir süreyle sınırlı olacak şekilde düzenlenirdi. Bu sürenin sona ermesiyle birlikte tanrılara taahhüt edilen adak yerine getirilir ve ardından aynı içeriğe sahip yeni bir *votum* yürürlüğe girerdi. Beş yılda bir yenilenen bu yeminler *vota quinquennalia* olarak adlandırılırdı. Bu işlemler yılbaşı günlerinde ya da *census*'un tamamladığı günlerde yürürlüğe girerdi. Her beş yılda bir düzenlenen *Lustrum* şöenleri de bu yeminlerin şerefine düzenlenirdi.⁶⁰

Devletin olağan bir şekilde yenilediği *votum*'ların yanı sıra olağanüstü durumlar için de *votum* işlemi gerçekleştirilirdi. Özellikle çıkan bir savaştan galip gelmek için tanrıların lütfunu kazanmak isteyen Romalılar devlet resmi tanrıları olarak gördükleri *Capitolinus*'ta tapınağı olan tanrılara yemin ederdi. *Lustrum*'daki yemin ise doğrudan savaş tanrısı Mars'a ithafen düzenlenirdi. Sonucu önceden belirli olmayan zorlu muharebeler öncesinde Mars'ın yanı sıra Bellona, Victoria, Iovis Victoris'e de yeminler edilirdi. Salgın zamanlarında Apollo ve Aesculapius'a depremler sırasında Tellus'a denizde çıkan büyük fırtınalar adına *Tempestates*'e yeminler edilirdi.⁶¹

Devletin olağan şekilde yenilediği *votum* işlemlerinin yanı sıra, Toplumunu olumsuz etkileyen her türlü olağanüstü durumu önlemek için de *votum* işlemi düzenlenirdi. Özellikle Roma'yı etkileyen bir salgın hastalığın ortaya çıkması durumunda halkın sağlığı için *Apollo* ve *Aesculapius*'a, depremler sırasında *Tellus*'a, denizlerdeki fırtınalar için ise *Tempestates*'e yemin edilirdi.⁶²

---

⁵⁹Beard, I. s.34

⁶⁰Rüpke, s. 77; Mommsen, Staatsrecht. I. s.594; Lesley Adkins ve Roy A. Adkins, **Dictionary of Roman Religion**, Oxford University Press, New York 1996, s.244-245; Georges Dumézil, **Archaic Roman Religion**, The John Hopkins University Press, Baltimore & London 1996, s.555

⁶¹H.H.Scullard, **Festivals And Ceremonies Of The Roman Republic**, Thames And Hudson, London 1981, S. 127

⁶²Liv. IV. 25; Rüpke, **A Companion To Roman Religion**, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, s. 93; Scullard, s.127

Görüldüğü üzere çok sayıda ilahi varlıkla *votum* işlemi düzenlenmiştir. Bunun en büyük nedeni çözüme kavuşturulması istenilen mesele hangi ilahi varlıkla ilişkili görülüyorsa onun lütfunu kazanmanın gerekli görülmesinden kaynaklanıyordu.⁶³

Bu inanç nedeniyle Romalılar, düşmanlarının ibadet ettiği ilahi varlıklara da adaklar sunarlardı. Böylece ilahi varlıkların düşmanlarına sağladığı desteği ortadan kaldıracığını inanırlardı. Bu tür bir *votum* işleminin gerçekleştirilebilmesi için özel bir *formula*'ya uyulması gerekirdi.

Evocatio denilen bu formula'ya göre, kuşatma altına alınan kentin koruyucu tanrısına hitap edilerek ilahi varlığa, düşman kenti ve halkını terk ederek Romalıların tarafına geçmesi istenirdi. Bunun karşılığında bu tanrıya Roma'da bir tapınak inşa edeceklerine ve ona uygun şekilde ibadet edeceklerine dair yemin ederlerdi.⁶⁴

Romalıların bu uygulamayı, kendi etki alanları içindeki yakın bölgelerde ele geçirdikleri şehirler için uyguladıkları bilinmektedir. Fakat, Roma'ya uzak bölgelerde ele geçirilen kentlerde, bu uygulamanın yerine getirilmediği ve ele geçirilen kent halkının dini sorumluluklarının çoğu zaman üstlenilmediği görülmektedir.⁶⁵

Romalıların savaş sırasında yerine getirdiği *votum*'lar bununla sınırlı değildi. Savaş alanında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan ordusunu bu durumdan kurtarmak isteyen bir kumandan kendi inisiyatifiyle *devotio* işlemini uygulayabilirdi. Böylesine bir durumla karşı karşıya kalan komutan kendi hayatını (ve belirttiği askerlerinin hayatını) tanrılara adayarak ant içerdi. Diğer *votum* türlerinden farklı olarak *devotio*, tanrılardan istenen yardımın gerçekleşmesini beklemeden doğrudan uygulamaya konurdu.⁶⁶

Devotio'da ismi geçen kişiler savaş alanında mücadele ederek ölmeyi amaçlardı. Bu kişiler savaş alanında ölmeleri durumunda *devotio* işlemini başarıyla tamamlanırdı.

---

⁶³Dumézil, s.556

⁶⁴Mackey, s.90

⁶⁵Wissowa s. 385

⁶⁶Scheid, s.194-195

Eğer bu kişiler savaş alanında ölmeyi başaramazsa muharebenin sonucu ne olursa olsun *devotio*'nun şartlarını yerine getirmediğinden *impius* damgasını yerlerdi.⁶⁷

Savaşın kazanılmasıyla düşmandan elde edilen ganimetlerin bir kısmının tanrılara adanması bu *votum*'ların en önemli vaatlerinden birisiydi. Aynı zamanda zaferin elde edilmesinin ardından *votum*'da belirtilen bir takım dini festival, kurban ve oyunların düzenlenirdi.⁶⁸

Votum kapsamında taahhüt edilen önemli adaklardan biri de, ilgili tanrıya tapınak ve sunak inşa edilmesi ya da var olan bu yapıların ihtiyaç duyduğu eşya ve kurbanların temin edilmesiydi. Bu amaçla sunulan eşya ya da varlıklar doğrudan *res sacra* statüsüne geçerdi. Böylece bu varlıklarla üzerindeki her türlü hukuki ve ticari işlem yapma hakkı kalıcı biçimde ortadan kalkardı.⁶⁹

Kişiler de şahsi olarak *votum* aracılığıyla kendi mülklerini tanrılara adayabilirlerdi. Ancak bu tür adaklar, devlet tarafından sunulan adaklarla aynı hukuki statüye sahip olmazdı. Bunun yerine bu varlıklar *religione obligata* olarak değerlendirilir ve tanrıların koruması altında olduğuna inanılırdı. Bu kategoriye giren varlıklarla ilgili yapılan ihlaller ise *sacrilegium* suçu kapsamında değerlendirilmezdi.⁷⁰

1.4. *Ius Pontificium*'da Toplum ve Devlete Ait Sorumluluklar

Roma toplumunda tanrılarla kurulan ilişki yalnızca ritüeller, adaklar ve yeminlerle sınırlı değildi. Bu ilişkiler, aynı zamanda hukuki bir zemine oturtulmuş ve devlet düzeninin ayrılmaz bir parçası haline getirilmişti. Romalılar için ilahi varlıklarla yapılan her türlü iletişim, belirli kurallar çerçevesinde ve yetkili dini makamların denetiminde gerçekleştirilirdi. Bu bağlamda, tanrılara yönelik yükümlülükler *ius pontificium* olarak adlandırılan dini hukuk sistemi içinde ele alınmaktaydı. Bu bölümde,

---

⁶⁷L. F. Jansen, 'Some Unexplored Aspects of *devotio Deciana*', *Mnemosyne* Vol 34, 1981, s.373-374

⁶⁸Beard, I. s.29

⁶⁹North, s.38-40

⁷⁰Wissowa s. 385-386

toplum ve devletin *Ius Pontificium* kapsamında sahip olduğu sorumluluklar ve bu sorumlulukların Roma dini hukuk düşüncesine etkileri değerdendirilecektir.

Sallustius'a göre de 'Romalılar kendilerini ölümlüler arasındaki en dindar millet' olarak görürdü.⁷¹ Hellenler ise Romalıların bu derece kuvvetli ve büyük bir devlet yaratmalarının ardında onların dindar ve batıl inançlı olmalarının sebep olduğunu düşünürlerdi.⁷² Bu görüş Romalıların düşünce dünyasının çekirdeğini oluştururdu.⁷³ Çünkü diğer hiçbir millet Romalıların yaptığı gibi kamusal ve özel hayatlarının her alanını ilahi ilişkiler aracılığıyla şekillendirmemiştir.⁷⁴

Bu bakış açısı, Romalıların her türlü beşeri meselenin ilahi onaya ve denetime tabi olduğuna inanmalarına neden olmuştur. Bu durum Roma hukukunun ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren, hem biçim hem de içerik bakımından dini hukuk kurallarının Roma hukukunun temellerini oluşturması doğaldır. Bu çerçevede, *Collegium Pontificum*'un sahip olduğu dini kurallar bütünü, *ius civile*'yi doğrudan etkilemiştir.⁷⁵

Roma hukukunun Cumhuriyet döneminde sekülerleşmesi ile birlikte hukuki işlemlerin dini karakterinin ne ölçüde korunduğu oldukça tartışmalıdır. Ancak, Cumhuriyet döneminin tamamında hem özel hem de kamusal hukuk işlemlerinin 'ölümsüz tanrıların huzurunda, hakimler ve şahitlerle birlikte)⁷⁶ *formula*'sı kullanılmaya devam etmesi dinin sekülerleşen hukuk üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.⁷⁷

Cumhuriyet boyunca *confarreatio* evlilik işlemleri de dini kurallara sadık kalınarak gerçekleştirilmiştir. Bu evlilik merasimi, on tanığın şahitliğinde *sacerdos* başkanlığında gerçekleştirildi. Çiftler tören sırasında *certa et sollemnia verba* adı

---

⁷¹Sall. Cat. 12, 3

⁷²Polyb. VI.56

⁷³Wissowa s. 386

⁷⁴Mommsen, Staatsrecht. I. s.173

⁷⁵North s.34

⁷⁶"*diis immortalibus interpositis, tum iudicibus tum testibus*": Cic. Leg. II.16

⁷⁷H. L. Berger, "**Ius Pontificium**," *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* 10 1919, s.1288–1289

verilen özel bir *formula*'yı gerçekleştirmeleri gerekirdi. Bu nedenle *confarreatio* ile eş olmuş çiftler yalnızca hukuki değil aynı zamanda dini olarak da geçerli bir birliktelik kurulmuş olurdu. Bu yönüyle *confarreatio* evlilikleri Roma toplumunda tanrılarla yapılmış bir antlaşma gibi değerlendirilirdi. Bu sayede hukuk işlemin ilahi onayla pekiştirildiği düşünülürdü.⁷⁸

Günlük yaşamda da tanrılara sürekli atıfta bulunmak olağan bir gelenektir. Her yemek öncesi *Penates* anılır, bir kişi evine girdiğinde ilk olarak hane tanrılarını selamlar, evden çıkarken de en son onlara veda ederdi. Evde ve tarlada yapılan önemli işlerin tamamı dini yeminler ve ritüellerle gerçekleştirilirdi. Aynı şekilde *Senatus* ya da halk meclisi toplantıları dua edilmeden sonlandırılmazdı. Herhangi bir bürokratik işlem ya da askeri eylem, tanrısal talimatlara uygun biçimde yürütülmeden geçerli sayılmazdı.⁷⁹

Devletin ve toplumun refahını ilgilendiren olağan ya da olağanüstü durumlarda tanrılara dua etmek ne kadar önemliyse, olumlu sonuçlar elde edildiğinde ilk iş olarak tanrılara şükran sunmak da o denli gerekliydi. Günümüze ulaşmayan, ancak antik yazarların aktardıkları sayesinde içeriğini bildiğimiz *Pontifex* arşivlerindeki belgeler, bu dini uygulamaların kamu hayatının ne denli merkezinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁸⁰

Romalıların sahip olduğu bu düşünce yapısı, devletlerinin refah ve güvenliğinin tanrılarının lütfuyla korunabileceğine inanmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle, tanrılarının olumlu tutumlarını sürdürebilmeleri için onların hoşnutsuzluğuna neden olacak her türlü unsurun ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmüşlerdir.⁸¹

---

⁷⁸Wissowa s.386-387

⁷⁹North, s.37-38

⁸⁰G. Rohde, **Die Kultsatzungen Der Römischen Pontifices**, Verlag Von Alfred Topelmann, Berlin, 1936, s.1-2

⁸¹Beard, I. s. 33-35

Romalılar, bilinçli ya da bilinçsiz şekilde tanrıların öfkesine yol açabilecek dini kirlenmeleri önlemek amacıyla da *lustratio* adı verilen bir arınma ritüeli uygularlardı. Bu ritüel sırasında, temizlikle özdeşleştirilen su, ateş ve *suffimentum* gibi unsurlar kullanılırdı.⁸²

Kurbanların dinen temiz bir şekilde adanması için de kurbanın kesileceği alanın çevresine bir çizgi çekilir ve *lustratio* ritüeli uygulanırdı. Bu nedenle *lustratio* ritüeli her yıl düzenlenen *Palilia*, *Armillustrium* ve *Tubilustrium* şöenlerin de özel olarak uygulanırdı.⁸³

Tanrıların hoşnutsuzluğunu önlemek için uygulanan bir diğer önemli dini eylem ise *piaculum* işlemiydi. *Ius Pontificium* kurallarına aykırı davranışları gereğiyle suçlu bulunmuş kişinin eyleminin kefareti için yapılan bu hukuk işlemi ceza hukukundaki *multa* ile benzerlik göstermektedir.⁸⁴

Roma dininin hukuki yapıya en güçlü şekilde nüfuz ettiği erken dönemlerde, *piaculum* cezasıyla karşı karşıya kalmak oldukça yaygındı. Bir bireyin *votum* kapsamında ilahi varlıklara taahhüt ettiği eylemi hatalı ya da eksik gerçekleştirilmesi durumunda ortaya çıkardı.

Ius Sacrum'u ilgilendiren bir işlemde hata yapıldığında, bu hatanın kasıtlı mı yoksa sehven mi gerçekleştiği hukuki sonucu doğrudan etkilerdi. Eğer yapılmakta olan işlem sırasında önceden belirlenmiş kurallar kasıtlı olarak ihlal edilmişse, kişinin cezalandırılması iki şekilde değerlendirilirdi. Eski zamanlarda oldukça yaygın olan ilk yaklaşımda, söz konusu kişi *impius* sayılır ve ilahi varlıkların lütfundan ebediyen mahrum bırakılırdı. Bu kişinin yaptığı eylemin kefareti bulunmazdı.⁸⁵

---

⁸²Rüpke, s.277

⁸³Wissowa, s.390

⁸⁴A. Bouché-Leclercq, **Les Pontifes De L'ancienne Rome: Étude Historique Sur Les Institutions Religieuses De Rome**, Librairie A. Franck, Paris 1871, s. 174-178; Rohde, s. 128; Wissowa, s 392

⁸⁵A.Wallace-Hadrill, 'The Golden Age and Sin in Augustan Ideology', Past & Present, Vol:95, 1982, s.24; Wissowa s. 392

Diğer yaklaşımda ise, kişi *multa* cezasına çarptırılır ve *piaculum* kurbanı sunmakla yükümlü tutulurdu. Söz konusu işlemdeki hata sehven yapılmışsa, yalnızca *piaculum* kurbanı sunulması yeterli kabul edilirdi. Ancak hata bilinçli ya da bilinçsiz olsun, böyle bir ihlal durumunda yalnızca birey değil, ait olduğu topluluk da sorumlu tutulabilirdi. Bu nedenle *piaculum* sorumluluğu hem bireylere hem de topluluklara yüklenebilirdi. Her iki durumda da bu kişinin yerine getirdiği işlem hukuken geçersiz kabul edilirdi ve söz konusu işlemin tekrarlanması gerekirdi.⁸⁶

Bu nedenle dini hukuk işlemlerinde kullanılan söz, dua ve ritüellerin doğru bir şekilde uygulanmasına büyük özen gösterilirdi. Çünkü, Roma geleneklerine göre dualar yalnızca bireylerin bağımsız bir şekilde yerine getirebileceği bir ibadet yöntemi sayılmazdı. Aynı zamanda dini hukukla alakalı tüm işlemlerin dualarla yerine getirilmesi beklenirdi. Önceden belirlenen bu dua *formula*'larının doğru bir şekilde uygulanması insan tarafından ortaya konulan hukuki işlemin ilahi düzlemde de bağlayıcı olmasını sağlayan yegane koşul durumundaydı.⁸⁷

Bu koşulu sağlamak için öncelikle hukuki işlemin muhatabı ilahi güce doğru bir şekilde hitap etmek gerekiyordu. Bu işlemi Pontifex Arşivlerinde bulunan *indigitamenta* adını verilen ve her tanrıya nasıl seslenileceğini belirten kutsal yazıtlarda belirtilen isimler kullanılmalıydı. Edilen duada kullanılacak ismin ve kelimelerin doğruluğu o işlemin hukuki geçerliliğinin yegane temelini oluşturdu. Bu sebepten dolayı devlet bu tür dua *formula*'larını büyük bir sır olarak saklayarak düşmanların kendi lehine kullanmalarını engellemeyi amaçlardı.⁸⁸

Kelimelerin bu derece özel bir güce sahip olması sebebiyle kullanılacak dua ve sözlerin açık ve net bir biçimde kaleme alınması gerekirdi. Bu şekilde söz konusu dua,

---

⁸⁶Bouché-Leclercq, s. 179; Wissowa s. 393

⁸⁷Wissowa, s. 397

⁸⁸Bouché-Leclercq, s.38-46

formula haline getirilirdi. İşlem sırasında herhangi bir yanlış telaffuz ya da kekelemek söz konusu işlemi geçersiz kılardı.⁸⁹

Bu nedenle, zaman içinde uygulanan *formula*'ların anlamı *sacerdos*'lar tarafından dahi tam olarak anlaşılabilir hale gelse bile en eski biçimleriyle uygulanır ve hiçbir değişikliğe uğratılmazdı.⁹⁰

Romalıların bu düşüncesi, *ius pontificium*'un yazılı hukuk yapısında gelişmesine sebep olduğu gibi aynı zamanda *Lex Duodecim Tabulae* başta olmak üzere *ius civile*'nin de yazılı bir hukuk anlayışında devam etmesinin temellerinden birisi olmuştur.⁹¹

1.5. *Ius Pontificium*'da Temsil ve Yetki

Ius Pontificium kapsamındaki tüm dini işlemlerde, kamu ya da özel hukuk ayrımı yapılmaksızın kişi ve topluluklar, liderleri aracılığıyla temsil edilirdi. Bu yüzden yalnızca *imperium* yetkisine sahip olan *Magistratus*'lar, toplulukları hukuken bağlayacak *votum* işlemlerini yerine getirmeye ve kamusal malları *dedicatio* aracılığıyla dini alana geçirme yetkisine sahipti.⁹²

Magistratus'lar, aynı zamanda dini ritüeller sırasında halkın arındırılması amacıyla gerçekleştirilen *lustratio* işlemlerini başlatma yetkisine de sahipti. Bu arınma törenlerinin ne zaman tekrarlanacağı *sacerdos*'lar tarafından belirlenir ardından her bir ritüelin hukuki geçerliliğinin korunması için *votum* işlemi düzenli olarak yenilenirdi.⁹³

Sıradan bir vatandaş ise, Roma halkı tarafından *duoviri aedi dedicandae* olarak seçilmediği sürece, bağlı bulunduğu topluluk adına hiçbir dini işlemde bulunamazdı.

---

⁸⁹Wissowa., s. 398

⁹⁰Serv. Aen. VII.120; Fest. 173. Cic. de or. 1245

⁹¹Bouché-Leclercq, s.45-46

⁹²Wissowa, s.402

⁹³Mommsen, Staatsrecht. I, s.594

Hatta *censor*'lar bile *imperium* yetkisine sahip olmamalarından dolayı *senatus consultum* ile yetkilendirilmedikçe topluluk adına dini işlemlerde bulunamazlardı.⁹⁴

Magistratus tarafından gerçekleştirilen bu *votum* işlemlerinde belirtilen şartların yerine getirilmesi için yeni bir kült oluşturulurdu. Bu sayede yerine getirilmesi gereken tüm dini yükümlülükler, yetkili *magistratus* tarafından kalıcı olarak bu kültürün *sacerdos*'larına aktarılırdı.⁹⁵

Böylece yerine getirilmesi gereken dini sorumluluklar sürekli olarak sürdürülebilir ve önceden yapılmış olan *votum*'un geçerliliği korunmuş olurdu. Bu uygulama, *magistratus*'ların dini konulardaki yetkilerini kalıcı olarak devretmelerine neden olurdu.⁹⁶

Bu yetki devrinin ilk örneği, belirli bir kült görevinin doğrudan bir *gens*'e atanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Atanan *gens*, yalnızca kendi ailesine ait *sacra gentilicia* işlemini değil, aynı zamanda devlete ait belirli *sacra publica* faaliyetini de eksiksiz biçimde yerine getirmekle yükümlü olurdu. Bu uygulama, Roma'nın ikinci kralı Numa tarafından geliştirilerek kalıcı rahiplik makamlarının oluşturulmasıyla sonuçlanmıştır.⁹⁷

Numa tarafından ortaya konulan bu reformlar nedeniyle, dini görevler yalnızca *gens*'lere değil, doğrudan kamu tarafından tanımlanmış tüzel kişiliklere de aktarılmaya başlanmıştır. Bu süreçte kurulan *Collegium Pontificum*, başta *Di Indigetes*'e ait *sacra sollemnia* olmak üzere, devletin kontrolü altında gerçekleştirilen birçok ritüelin sorumluluğunu üstlenmiştir.⁹⁸

---

⁹⁴ Wissowa, s. 403; Mommsen, Staatsrecht. II s.601

⁹⁵ Mommsen, Staatsrecht. II., s.11

⁹⁶ Beard, I. s.29

⁹⁷ Wissowa, s. 403-404; Beard, I. s., 18

⁹⁸ Eva Mol & Miguel John Versluys, '**Material Culture and Imagined Communities in the Roman World**', A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World, West Sussex, 2015, s.453

Votum işlemleri sonucunda gerçekleştirilen oyunların düzenlenmesi konusunda da bazı hukuki farklılıklar mevcuttu. Uzun süredir düzenlenen geleneksel oyunlar *sacerdos*'ların sorumluluğuna verilirdi. Yeni düzenlenmeye başlayan oyunlarda ise durum farklıydı. Bu tür eylemlerin hukuken geçerli olabilmesi için *votum* ile düzenli olarak yenilenmesi gerekirdi. Bu nedenle söz konusu işlemi yalnızca *imperium* yetkisine sahip *magistratus*'lar gerçekleştirebilirdi. Dini karakteri daha zayıf olan bu tür oyunlar zamanla gelenek halini aldığında, sorumlulukları *aedilis*'lere devredilirdi.⁹⁹

Bunun en büyük nedeni başlangıçta yalnızca dini nitelik taşıyan bu etkinliklerin zamanla dini karakterlerini yitirerek kamu yaşamında farklı bir role bürünmesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönüşümle birlikte yeni oyunların organizasyonu artık *sacerdos*'lara değil, *cursus honorum*'un alt basamaklarındaki kamu görevlilerine devredilmesi uygun görülmüştür.¹⁰⁰

Senatus'un hukuki ve politik alandaki etkisinin artmasıyla birlikte, *magistratus*'ların dini hukuk işlemlerindeki temsil yetkisi de sınırlandırılmıştır. Devletin varlığının tanrılarla kurulan kutsal bağa dayandığına inanıldığından, *magistratus*'lar dini görevlerini yerine getirirken *Senatus*'a danışmayı ve alınan tavsiyelere uymayı alışkanlık hâline getirmiştir. Yine bu sebepten dolayı *Senatus*, halkın dini işlere doğrudan müdahil olmasını engellemek amacıyla, bu tür meselelerin halk oylamasına sunulmaması için özel çaba göstermiştir.¹⁰¹

Aynı zamanda Roma dini sistemi içerisine dahil edilecek yeni bir kültür oluşumunun hukuken geçerli sayılması yalnızca *Senatus Consultum* aracılığıyla mümkün hale getirilmiştir. Devletin resmi rahiplik kurumlarının üye sayısının değiştirilmesi yetkisi de yine *Senatus*'un denetimine bırakılmıştır. Devlet tarafından

⁹⁹Mommsen, Staatsrecht. II. 505

¹⁰⁰Wissowa, s.405; Mommsen, Staatsrecht. I. s.375; A. A. Schiller, **Roman Law Mechanisms Of Development**, Mouton Publishers, New York 1978 s.402-403

¹⁰¹Mommsen, Staats. III. s.1049

düzenlenen dini hukuk işlemlerinin meydana gelen ihlaller sonucu geçersiz sayılması durumunda işlemin yeniden düzenlenme kararı da *Senatus* tarafından verilmekteydi.¹⁰²

Tüm bu yapısal değişimlere rağmen *votum* ve *dedicatio* gibi dini hukuk işlemlerinde *Senatus*'un onayına ihtiyaç duyulmazdı. Bunun temel nedeni, bu işlemleri yürütmekle yükümlü *magistratus*'ların sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için kendilerine devlet hazinesinden belirli bir bütçe tahsis edilmesiydi. Bu bütçe çoğunlukla savaşlardan elde edilen ganimetlerin toplandığı *manubiae* adlı özel hazineden sağlanırdı. Görevli *magistratus*, elindeki mevcut bütçeyle sorumlu olduğu *votum* işlemini tamamlayamaz ve ek bütçeye ihtiyaç duyarsa, bu durumda ek ödenek *Senatus* onayına tabi hale gelirdi.¹⁰³

Devlet kültlerine ait tüm bütçeler de genel olarak kamu hazinesinden karşılanırdı. Roma düşünce sisteminde, bir tanrının heykelinin bulunduğu tapınak ya da ritüellerin icra edildiği alan, doğrudan tanrının mülkü kabul edilirdi. Ancak tanrıların bu alanların bakım masraflarını karşılayacak maddi varlıkları olmadığına inanılırdı. Romalılar, ibadet ettikleri tanrının tapınağına ve oradaki *res sacra* olarak anılan tanrıya ait tüm varlıkların korunmasını ve bakımını kendi sorumlulukları olarak görürlerdi. Bu yalnızca bir dini görev değil, aynı zamanda vatandaşlık bilincinin bir parçasıydı. Bu anlayış doğrultusunda, kültlerin tüm harcamalarının karşılanması devletin görevi sayılırdı.¹⁰⁴

Toplumun üstlendiği bu mali sorumluluklar, tanrıların haklarının bir uzantısı olarak değerlendirilirdi. Tanrıları gücendirmemek adına bu tür giderlerin sürekli karşılanması gerektiği düşünülürdü. Bu nedenle harcama kararları ne *magistratus*'ların

---

¹⁰²Wissowa, s. 406

¹⁰³Bu isteğin reddedildiği durum için bk: Liv. XXXVI.36.2; İsteğin Kabul Edildiği Durum için bk: Liv. XXVIII.38.14

¹⁰⁴Eric M. Orlin, **Temples, Religion, And Politics In The Roman Republic**, Brill Academic Publishers, Inc. Boston 2002, s.171

ne de *Senatus*'un keyfine bırakılırdı. Gerektiğinde bu amaçla belirli devlet arazilerinin kullanım hakkı tahsis edilir ya da tek seferlik sabit bir bağışla kültler için özel bütçeler oluşturulurdu.¹⁰⁵

Roma hukukunun erken dönemlerinde, ödenen tüm *multa*'ların ve kaybedilen davalarda ödenen *sacramentum*'ların gelirinin *sacrum*'a dâhil olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁶ *Pontifex Maximus* tarafından verilen para cezaları ve cenaze ihlallerine ilişkin kesilen cezalar da *arca pontificum* adı verilen hazineye aktarılırdı.¹⁰⁷

Bu tür kaynaklardan toplanan tüm gelirler, özel bir kamu hazinesi olan *aerarium*'un parçası olarak değerlendirilirdi. *Aerarium*, en eski dini düzenin *sacra*'sına ait harcamaları karşılamak amacıyla oluşturulmuştu. Zamanla, bu hazine Roma'nın merkezi dini hazinesi konumuna gelmiş ve dini faaliyetlerin harcamaların finansmanını sağlamaya devam etmiştir.¹⁰⁸

Daha sonraki tarihlerde kurulan rahiplik kurumlarının da benzer yapıda örgütlendiği, ancak daha küçük bütçelere sahip oldukları düşünülmektedir. Bu bütçeler, genellikle devletin ilgili kült için ayırdığı ödeneklerden oluşurdu. Ayrıca, söz konusu kültlere halk tarafından yapılan armağanlar ve bağışlar da bu bütçeye dâhil edilirdi. Böylece kültün işleyişi yalnızca kamu fonlarıyla değil, aynı zamanda bireysel katkılarla da desteklenmiş olurdu.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵Wissowa s. 408; Mommsen, Staatsrecht. I s.282 ve III. s.1129

¹⁰⁶Mommsen, Strafrecht. s. 902; Wissowa s. 408;

¹⁰⁷Mommsen, Strafrecht. 559

¹⁰⁸Berger s. 355

¹⁰⁹Thierry Luginbühl, '**Ritual Activities, Processions and Pilgrimages**', A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World, West Sussex, 2015, s.45-46

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK KAYNAKLARA GÖRE *IUS PONTİFİCIUM*

2.1. *Collegium Pontificum*'un Kuruluşu

Antik Roma'da dini hukuk denildiğinde akla gelen ilk ve en önemli kurum, hiç şüphesiz *Collegium Pontificum*'dur. Roma'nın dini yapısını yönlendiren bu kurum, yalnızca inanç dünyasının değil, aynı zamanda hukuki düzenin de ayrılmaz bir parçasıydı. *Ius Pontificium*'un sınırlarını, *Pontifex*'lerin bu alandaki yetki ve sorumluluklarını ayrıntılı biçimde incelemeden önce, bu bölümde *Collegium Pontificum*'un kurumsal yapısını genel hatlarıyla değerlendirmek büyük önem taşımaktadır.

Roma dininin önemli bir parçası olan ev tanrılarına yönelik ibadetlerin *pater familias*'ın başkanlığında yürütüldüğü gibi *sacra publica* olarak adlandırılan kamusal dini sorumluluklar da toplumun babası konumundaki kral tarafından yerine getirilirdi. Zaman içerisinde devletin genişlemesiyle birlikte dini yükümlülükler artmış bunun neticesinde kralın sahip olduğu dini görevleri tek başına yerine getiremez hale gelmiştir.¹¹⁰

Bu sorunun ortadan kaldırmak amacıyla *ius divinum*'a dair meselelerde krala danışmanlık yapacak *Collegium Pontificum* kurulmuştur. Krallık döneminde *rex sacrorum* sıfatıyla tüm dini hukuk işlemlerini doğrudan yürüten kralın yetkileri, zamanla *sacerdos*'lara devredilmiştir. Böylece *Pontifex*'ler, devletin en eski tanrıları olan *Di Indigetes*'e ait dini düzenin korunması ve uygulanmasıyla görevli temel otorite haline gelmişlerdir.¹¹¹

---

¹¹⁰Beard, I. s. 19-24

¹¹¹Wissowa, s. 502

Collegium Pontificum'un, krallık dönemi boyunca kralın dini hukuk alanındaki yetkilerini devraldığını gösteren çarpıcı örneklerden biri, *sacra via* üzerinde yer alan ilk krallık sarayı olan *Regia*, bu kurumun resmi binası haline getirilmiş olmasıdır.¹¹²

Pontifex'ler, toplantılarını bu binada gerçekleştirir, gerekli dini ritüelleri burada icra eder ve *Collegium* için kutsal kabul edilen sembolleri burada muhafaza ederlerdi. Aynı zamanda, *Collegium Pontificum*'un Roma'nın idari ve hukuki sistemindeki ayrıcalıklı konumunu borçlu olduğu *Pontifex* arşivinin de bu binada bulunduğu düşünülmektedir. Daha sonra oluşturulmuş *sacerdos* kurumlarının *Regia*'nın çevresinde inşa edilmesi *Collegium*'un Roma dini sistemi içerisindeki merkezi rolünü açıkça yansıtmaktadır.¹¹³

2.1.1. *Collegium Pontificum*'un Hiyerarşik Yapısı ve Sorumlulukları

Bu bölümde, *Collegium Pontificum*'u oluşturan başlıca rahiplikler olan *Pontifex*'ler, *Rex Sacrorum*, *Flamen*'ler ve *Virgo Vestalis*'lerin *Collegium*'daki yetki ve sorumlulukları ele alınacaktır. Wissowa'nın da belirttiği üzere, *Collegium Pontificum*'u kapsadığı makamların adları üyelerinin rütbeleri ve sayıları üzerinden değerlendirdiğimizde, bu kurumun birçok farklı rahiplikten oluşan dağınık bir yapı olduğu izlenimi edinilebilir. Ancak aynı kurumu yetki ve sorumlulukları üzerinden ele aldığımızda, *Collegium Pontificum*'un merkezi bir organizasyon yapısına sahip, tek bir otorite altında birleşmiş bir kurum olduğu görülmektedir.¹¹⁴

Collegium'un adını da aldığı *Pontifex*'ler ilk zamanlarda üç kişiden oluşmaktaydı. Devletin dini sorumluluklarının artmasıyla üyesi sayısı üçten ilk olarak altıya daha sonra dokuza çıkartılmıştır. Bu sayı daha sonra Sulla'nın MÖ 82 yılında

---

¹¹²Beard, I. s.58

¹¹³Christopher Smith, 'The Religion of Archaic Rome', A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World, West Sussex, 2015, s. 40

¹¹⁴Wissowa s. 503

gerçekleştirdiği idari reformlar sonucu on beşe çıkarılmıştır. Iulius Caesar'ın dönemine gelindiğinde ise bu kuruma bir üye daha eklenerek nihai sayısı on altı olmuştur.¹¹⁵

Collegium Pontificum'un bünyesinde ortaya çıkmış bir diğer önemli *sacerdos* makamı ise *Rex Sacrorum*'dur. MÖ 509 yılında krallığın sona ermesiyle birlikte, kralların bizzat yürüttüğü dini görevlerin devamlılığını sağlamak amacıyla *rex sacrorum* makamı oluşturulmuştur. Yalnızca bir kişiden oluşan bu kurum, hem dini hem de idari açıdan oldukça özel bir konuma sahipti. Görevleri sembolik yönü ağır basan bu makam, krallık geleneğinin dinsel alandaki izlerini Cumhuriyet dönemine taşımıştır.¹¹⁶

Collegium'un en önemli kurumlarından bir diğeri ise *flamen*'lerdir. Devletin en eski tanrıları olan *Di Indigetes*'e yönelik dini sorumlulukları yerine getirmek amacıyla kurulan flamen'ler toplam on beş üyeden oluşmaktaydı. Bunların üçü *Flamen Maior* olarak anılırdı. Bu üç rahibin her biri kendi sorumluluğunda olan *Iuppiter*, *Mars* ve *Quirinus*'a hizmet ederdi. Kalan on iki *sacerdos* ise *Flamen Minor* olarak bilinirdi. Bunların yalnızca onunun hangi tanrıya hizmet ettiği günümüze ulaşan kaynaklardan kesin olarak bilinmektedir.¹¹⁷

Collegium Pontificium'un bünyesindeki *virgo Vestalis* ise yalnızca kadın üyelerden oluşması sebebiyle *collegium*'daki diğer bütün *sacerdos*'lardan ayrılmaktadır. Roma dini sisteminde Vesta'ya adanmış rahibeler dışındaki bütün dini kurumlar yalnızca erkek üyeden oluşmaktaydı.¹¹⁸

Krallık döneminde iki üyeden oluşan *Virgo Vestalis* rahibelerinin sayısı Cumhuriyet döneminde ilk önce dört sonra altıya çıkmıştır. Roma toplumunun her alanını doğrudan etkileyen devletin dini alandaki bir simgesi olan, kutsal ocağın daimi

---

¹¹⁵Lily Ross Taylor, 'Caesar's Colleagues in the Pontifical College', The American Journal of Philology, Vol. 63/4, 1942, s.408

¹¹⁶Beard, I s.9; Mommsen, Staatsrecht. II. s.14

¹¹⁷Flamen minorların hizmet ettiği bilinen tanrılar hakkında bk: Wissowa, s. 514

¹¹⁸Ariadne Staples, **From Good Goddess To Vestal Virgins**, Routledge, New York 1998, s. 3

şekilde yanmasını sağlamakla görevliydi. *Vesta*'nın kutsal ateşini koruyan bu rahibeler, aynı zamanda sorumlu oldukları tanrıçaya sunulacak kurban ritüelleri için gerekli malzemelerin hazırlanmasından da sorumluydu. Zamanla artan yükümlülüklerle ve Cumhuriyet rejiminin tahsis edilmesiyle birlikte rahibe sayısı önce dörde, ardından da altıya çıkarılmıştır.¹¹⁹

Cumhuriyet ile birlikte yukarıda sayılan tüm bu kurumlar tek bir tüzel yapı altında toplanmış ve tamamı *Pontifex Maximus*'a bağlı hale getirilmiştir. *Collegium Pontificum* üyeleri, resmi görevlerde birbirlerini temsil etme yetkisine sahipti. Kurumla ilgili müzakere, dava ve tartışmaların çözümü gerektiğinde *Collegium*, bir kurul olarak toplanırdı. Bu nedenle, *Collegium*'da yer alan herhangi bir makamı elinde bulunduran bir kişi, aynı anda başka bir rahiplik makamına atanamazdı.¹²⁰

Collegium içinde yer alan rahipliklerin çoğu belirli bir ilahi varlığın hizmetinde olduğu için, bu makamlar hizmet ettikleri ilahi varlığın Roma dini yapısındaki önemine göre hiyerarşik bir düzene sahipti. Bu hiyerarşinin en üstünde, unvanında dahi diğer tüm rahipliklerin tarihsel kökenini barındıran ve *Ianus*'u temsil eden *Rex Sacrorum* yer alırdı. Onu sırasıyla *Iuppiter*, *Mars* ve *Quirinus*'a hizmet eden *Flamen Maior*'ler izlerdi. *Pontifex Maximus* ise, her ne kadar *Collegium*'un başında bulunsa da dini hiyerarşide *Flamen Maior*'lerin ardından gelirdi. En alt basamakta ise *Flamen Minor*'ler yer alırdı.¹²¹

Zaman içerisinde ortaya çıkan yeni sorun ve ihtiyaçları doğrultusunda Roma dini yapısında da bir takım değişimler meydana gelmiştir. Buna rağmen *Rex Sacrorum* ve *Flamen Dialis* dini hiyerarşideki sahip oldukları özel konum nedeniyle eski dönemden

---

¹¹⁹Beard, I. s.51-52

¹²⁰Wissowa s. 493

¹²¹Wissowa s. 493

sahip oldukları gelenek ve yükümlülükler Cumhuriyet dönemi boyunca sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır.¹²²

Bu gelenekler nedeniyle *Rex Sacrorum*, *Flamen Maior* ve *Pontifex* makamlarına atanmak isteyen bir kişinin *patricius* soyundan gelmesi zorunluydu. Aynı zamanda bu kişilerin hem *confarreatio* usulüyle yapılmış bir evlilikten doğmuş olmaları hem de kendilerinin aynı usulle evli olmaları şart koşulurdu. Bu katı kuralların bir nedeni de, bu makamlarda görev yapan kişilerin eşlerinin de dini açıdan önemli roller üstlenmesiydi. Nitekim, *Rex Sacrorum*'un eşi *Regina Sacrorum*, *Flamen Dialis*'in eşi ise *Flaminica* unvanıyla tanınır ve eşlerinin dini görevlerinin icrasında aktif bir role sahip olurdu.¹²³

Rex Sacrorum'un sahip olduğu ayrıcalıklı konum nedeniyle devlet yönetimine doğrudan katılması hukuken yasaklanmıştır. *Flamen Dialis* ise dini hukuk kuralları gereği yalnızca bir gece şehir dışında kalabildiğinden eyalet yönetimi ve askeri görevler gibi Roma dışına çıkmayı gerektiren makamlara atanması yasaktı. Bu nedenle *Flamen Dialis* makamını elinde bulunduran kişilerin yalnızca Roma sınırları içinde yerine getirilebilecek idari görevlere atanmasına izin verilmiştir.¹²⁴

Flamen Dialis, ailesiyle birlikte temsil ettiği tanrıya gece gündüz, yaşamın her anında ibadet etmekle yükümlüydü. Bu nedenle onun için her gün dini bir bayram sayılırdı. Bu makama gelen kişiler çalışamaz ve çalışan birisini görmelerine dahi izin verilmezdi.¹²⁵

Bu makama atanmış bir kişinin, kendisi için özel olarak hazırlanmış başlık ve giysileri sürekli olarak giymesi ve her zaman yalnız uyuması gerekirdi. Günün saati ne olursa olsun yanında *strues* ve *fertum* bulundurmamak zorundaydı. Bu makama gelmiş

---

¹²²Scheid, s. 133-134

¹²³Wissowa s. 506; Scheid, s.133

¹²⁴Dumézil, s.152; Beard, I. s.106; Wissowa s. 506

¹²⁵W. Pötscher, '**Flamen Dialis**', *Mnemosyne*, Vol: 21, 1968, s.226

kişinin evindeki ocaktan çıkan ateş yalnızca kutsal amaçlarla kullanılabilirdi. Saçları yalnızca özgür doğmuş bir kişi tarafından kesilebilirdi. Kesilen saçları ve tırnakları ise kutsal sayılan *arbor felix*'in altına gömmesi gerekirdi.¹²⁶

Sahip olduğu bu kutsal konum nedeniyle, *Flamen Dialis* makamında bulunan kişiler kendilerini hukuken bağlayacak herhangi bir işlemde bulunamaz ve yemin edemezlerdi. Ne kendisi ne de eşi *Flaminica*, doğal yolla ölmüş bir hayvanın derisinden yapılmış herhangi bir giysiyi kullanamazdı. Ayrıca her ikisinin de keçi, köpek, fasulye ve sarmaşıkla temas etmesine izin verilmez hatta bu dört nesnenin adını anmaları dahi yasaktı.¹²⁷

Flamen Dialis makamına gelmiş kişinin yaşam tarzını ciddi ölçüde kısıtlayan bu ağır sorumluluklar nedeniyle diğer rahiplik makamlarına kıyasla bazı özel ayrıcalıklara sahipti. Bunlardan en dikkat çeken, mahkeme tarafından mahkum edilmiş bir kişinin, kararın alındığı gün içerisinde *Flamen Dialis*'e yalvarması durumunda *Flamen Dialis*'in verilen cezayı affetme yetkisine sahip olmasıydı.¹²⁸

Ayrıca, bir kişi *Flamen Dialis* seçildiği anda babasının *patria potestas*'ından ayrılır, böylece hukuki açıdan bağımsız bir statü kazanırdı. Bu makamdaki rahipler aynı zamanda *toga praetexta* giymeye ve *sella curulis*'e oturma hakkına sahip olurdu. Resmi tören ve görevlerde *lictor* tarafından eşlik edildikleri gibi Senatus'ta kendisine ait resmi bir koltuk da bulunurdu.¹²⁹

---

¹²⁶Wissowa s.507

¹²⁷Dumézil, s.151-152

¹²⁸Beard, s.197-198

¹²⁹Wissowa, s.507

Kendisine yüklenen bu sorumlulukları en ufak bir şekilde ihlal eden ya da karısı *Flaminica*'nın hayatını kaybetmesi durumunda bu kişi derhal görevden yerine alınır ve yerine yeni bir *Flamen Dialis* seçilirdi.¹³⁰

Collegium'un bir diğer önemli üyesi *Virgo Vestalis*'ler de benzeri olmayan bazı ayrıcalıklara sahipti. Özellikle kurban ritüellerine katıldıkları sırada şehir içinde araba ile dolaşma hakkı *Rex Sacrorum* ve *Flamines Maiores* ile paylaştıkları bir imtiyazdı. *Pomerium* sınırları içinde gömülme hakkı ise yalnızca *Virgo Vestalis*'lerin sahip olabildiği bir onurdu.¹³¹

Hukuki alanda sahip oldukları ayrıcalıklar ise diğer kadınlara uygulanan sınırlamalar göz önünde bulundurulduğunda daha da dikkat çekmektedir. *Virgo Vestalis*'ler diğer kadınların tabi olduğu *tutela* denetiminden de muaftılar. Bu yüzden bakireler diğer kadınlarının aksine, mahkemelerde kendi başlarına tanıklık edebilirdi. *Sui iuris* statüsünde olmaları nedeniyle mal varlıklarını istedikleri şekilde kullanabilirlerdi. Eğer bir *Virgo Vestalis* vasiyet bırakmadan ölürse, malvarlığı ailesine değil doğrudan devlet hazinesine aktarılırdı.¹³²

Bu yüksek itibarlı ve ayrıcalıklı konumun karşılığında *Virgo Vestalis*'lere de ağır sorumluluklar yüklenirdi. *Patricius* ailelerin altı ile on yaş arasındaki kız çocuklarından seçilen bakireler bu görevlerini otuz yıl boyunca sürdürmekle yükümlüydüler. Bu süre zarfında bakireliklerini korumaları gerektiği gibi aynı zamanda *Atrium Vestae*'da yaşamak zorundalardı.¹³³

Bakirelerin tapınak içerisindeki görevleri de büyük özen ve sürekli dikkat gerektirirdi. En önemli görevlerinden biri ise Vesta'nın kutsal ocağının gece gündüz

---

¹³⁰Beard, I. s.107

¹³¹Staples, s.134

¹³²Inge, Kroppenber, 'Law, Religion, and Constitution of the Vestal Virgins', Cardozo School of Law, Law and Literature, Vol. 22/3, 2010, s. 422

¹³³Meghan J. Diluzio, *A Place At The Altar*, Princeton University Press, New Jersey 2016, s.167 ;Wissowa s.508

yanmaya devam etmesini sağlamaktı. Bunun yanında tapınağın temizliği ve çeşitli kutsal törenlerde kullanılacak suyun *Camenae*'nin kaynağından temin edilmesi de doğrudan onların sorumluluğundaydı.¹³⁴

Bu görevlerde ihmalkarlık gösteren rahibelere uygulanan cezalar, ihlalin niteliğine göre değişiklik gösterirdi. Örneğin kutsal ocağın sönmesine sebep olan rahibelere fiziksel cezalar verilirken, bakirelik yeminini ihlal eden rahibeler en ağır şekilde cezalandırılırdı. Bu tür bir ihlalin cezası, diri diri gömülerek infaz edilmektir. Bu ceza *Campus Sceleratus* adı verilen özel alanda, dinsel bir tören eşliğinde yerine getirilirdi.¹³⁵

Pontifex Maximus ise on yedi *tribus*'un katılımıyla oluşturulan *comitia*'da yapılan oylama sonucunda mevcut *pontifex*'ler arasından seçilirdi. *Pontifex*'ler ve *Pontifex Maximus* hayatta olduğu sürece bu makamda kalmaya devam ederler.¹³⁶

Rex Sacrorum, *Flamen Dialis* ve *Virgo Vestalis*'e yüklenen katı sorumluluklar *Pontifex*'lere uygulanmamıştır. Wissowa bu durumun, *Pontifex*'lerin *Collegium Pontificum* içerisinde en geç kurulan kurum olmasından kaynakladığını iddia etmiştir.¹³⁷

Dinin hukuk çerçevesinde *Pontifex Maximus* ile diğer *Pontifex*'ler arasındaki hiyerarşi de oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Çünkü, *Collegium Pontificum* çatısı altında yer alan diğer bir kurum olan *Flamines Maior*'ler, *Flamines Minores*'in üstü kabul edilirdi. Ancak *Pontifex Maximus* ile *Pontifex*'ler arasında benzer bir hiyerarşik

---

¹³⁴Sarolta A. Takács, **Vestal Virgins, Sibyls, And Matrons: Women In Roman Religion**, University Of Texas Press, Austin 2008, s.30

¹³⁵H. N. Parker, 'Why Were The Vestals Virgins? Or The Chastity Of Women And The Safety Of The Roman State', The American Journal Of Philology Vol: 125/4, 2004, s. 587

¹³⁶Mommsen, Staatsrecht. II. s. 26-31

¹³⁷Wissowa s.508

ilişki bulunmazdı. Bunun temel nedeni, *Pontifex Maximus* da dahil olmak üzere tüm *pontifex*'lerin, birbirini temsil eden eşit bir yapıda örgütlenmiş olmalarıdır.¹³⁸

Pontifex'ler ile *Pontifex Maximus* arasındaki hiyerarşik ilişkinin belirsiz ve silik kalmasının temel nedeni, *Collegium*'un tüm üyeleri tarafından eşit biçimde temsil edilmesidir. Bu durumun en açık örneklerinden biri MÖ 200 yılında yaşanmıştır. Dönemin *Pontifex Maximus*'u Publius Licinius Crassus, tanrılara sunulacak *votum*'da belirsiz bir meblağın adak olarak verilmesine karşı çıkmıştır. Ancak diğer *pontifex*'ler, Crassus'un görüşünün aksine, öneriyi oybirliğiyle kabul ederek *Pontifex Maximus*'un kararını geçersiz kılmışlardır.¹³⁹

Pontifex'lerin sahip olduğu bu eşit temsile dayalı örgütsel yapının bir benzeri *Virgo Vestalis*'ler arasında da görülmektedir. Altı kişiden oluşan rahibeler, tek bir tüzel kişilik olarak kabul edilmekte ve bu yapının başında *Virgo Vestalis Maxima* yer almaktaydı. Wissowa, eserinde iki kurum arasındaki bu benzerliği daha ileri götürerek şu yorumu yapmaktadır: “*Rex Sacrorum* ile *Regina Sacrorum* ve *Flamen Dialis* ile *Flaminica* arasındaki dini birliktelik, *Pontifex*'ler ile *Virgo Vestalis* arasında da mevcut olup, bu iki kurumun örgütlenme yapılarında dikkat çekici paralellikler bulunmaktadır.”¹⁴⁰

Pontifex'ler ile *Virgo Vestalis* arasındaki bir diğer önemli bağ ise Tanrıça *Ops Consivia* adına her yıl 25 Ağustos'ta düzenlenen *Opiconsivia* törenidir. Bu törene yalnızca *Pontifex*'ler ve *Virgo Vestalis*'ler katılma hakkına sahipti. Bu durum iki kurum arasındaki dini bağın ne derece güçlü olduğunu göstermektedir.¹⁴¹

---

¹³⁸Wissowa s.509

¹³⁹Liv. XXXI.9

¹⁴⁰Wissowa s.509

¹⁴¹Varro, Ling.VI.2

Cumhuriyet rejimine geçişle birlikte ortaya çıktığı düşünülmektedir. Monarşinin sona ermesiyle birlikte, kraliçeye ait dini sorumluluklar *Regina Sacrorum* ile *Vestalis Maxima* makamları arasında paylaştırılmıştır. Benzer şekilde, kralın yürüttüğü dini görevler de *Rex Sacrorum* ve *Pontifex Maximus* arasında bölüştürülmüştür. Bu görev dağılımında, *Rex Sacrorum* yalnızca belirli kurban törenlerinin icrasından sorumlu tutulmuştur. Krallık döneminde krala ait olan diğer tüm dini hukuk işlemleri ise *Pontifex Maximus*'un yetki alanına bırakılmıştır.¹⁴²

Bu yetki devrine işaret eden önemli bir husus da *Collegium Pontificum* üyelerinden birinin ölümü halinde, açılan boşluğun *Pontifex Maximus* tarafından doldurulabilmesidir. Üstelik bu atama, adayın rızası aranmaksızın gerçekleştirilebiliyordu. Bu durum, *Pontifex Maximus*'un *Collegium* üzerindeki otoritesini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁴³

Cumhuriyet'in ilerleyen dönemlerinde ise bu geniş yetki sınırlandırılmaya başlanmıştır. Artık boşalan makamlara yapılacak atamalar, *Collegium* tarafından hazırlanan aday listeleri üzerinden gerçekleştirilmekteydi. Bu uygulamayı belgeleyen en önemli kaynaklardan biri *Lex Papia*'dır. Söz konusu yasa gereğince, *Pontifex Maximus* bir Vesta rahibesini, yirmi aday arasından kura çekerek belirlemiştir. Böylece *Pontifex Maximus*'un atama yetkisi sınırlandırılarak kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur.¹⁴⁴

Pontifex Maximus'un *Collegium* üzerindeki yetkisi bununla sınırlı kalmamıştır. Cumhuriyet döneminin tamamında *Collegium*'un herhangi bir üyesi kurallara aykırı davranması halinde bu kişileri multa ile cezalandırma hatta bu kişileri görevden alma yetkisine sahiptiler. *Pontifex Maximus*'un sahip olduğu tüm bu yetkiler yalnızca *Collegium* içindeki üyelere yönelik olmamıştır. *Ius Pontificium*'u ilgilendiren

---

¹⁴²North, s.23

¹⁴³Dumézil, s. 582-588

¹⁴⁴Wissowa, s.511

meselelerde farklı bir *Collegium*'un üyesi olan *sacerdos*'a emir verebilir, bu emrin yerine getirilmemesi halinde ceza bu kişiye uygulayabilirdi. Hakkında *multa* kararı verilen *sacerdos* dilerse bu karara karşı *provocatio* hakkını kullanabilirdi. Böylesine durumlarda ise mesele *Comitia Tributa*'da tartışılır ve oylanırdı. Tüm bu sürecin başkanlığını *Pontifex Maximus* yürütürdü.¹⁴⁵

Roma dini sisteminin işleyişini sürdüren en önemli kurumlardan biri olan *Comitia Calata* da *pontifex*'lerin başkanlığında toplanırdı. Bu meclisin temel işlevlerinden biri, yeni seçilen *Rex Sacrorum* ve *Flamen Maior*'un *inauguratio* işlemini gerçekleştirmektir. Ayrıca, her ayın *Nonae* gününden bir sonraki ayın *Kalendae* gününe kadar olan tarihleri belirleyerek kamuya ilan etmek de *Comitia Calata*'nın en önemli görevleri arasındaydı. Böylece Romalılar hangi günlerin *feriae* sayıldığını ve hangi günlerde çalışmanın yasak olduğunu önceden öğrenme imkanı bulurlardı.¹⁴⁶

MÖ 304 yılında *Gnaeus Flavius* tarafından, *Pontifex* arşivlerinde saklanan *ius civile* maddeleriyle birlikte daha önce gizli tutulan takvimin kamuya açık biçimde ilan edilmiştir. Bu nedenle *Comitia Calata*'nın takvimle alakalı oturumları işlevini büyük ölçüde yitirmiştir. *Comitia Calata* zaman içerisinde dini konularda tanıklıkların dinlendiği sembolik bir yapıya dönüşmüştür. Ancak bu dönüşüme rağmen *Comitia Calata* oturumları *Pontifex Maximus*'un çağrısıyla toplanmaya ve onun başkanlığında yürütülmeye devam etmiştir.¹⁴⁷

---

¹⁴⁵Mommsen, Staatsrecht. II. s.30; Hans Julius Wolff, **Roman Law An Historical Introduction**, University Of Oklahoma Press, Oklahoma 1982, s.39; Berger, s. 640

¹⁴⁶J. Rüpke, *The Roman Calendar From Numa To Constantine*, Wiley-Black, West Sussex 2011 s.25

¹⁴⁷Liv. IX.46.5; Cic. Att. VI.1.8; Plin. HN Bu durum özellikle *ius divinum* kavramı üzerinde net bir şekilde görülmektedir. Söz konusu kavram insanların ve toplumun tanrılara nerede ve nasıl ibadet edeceğini belirleyen kült ve ritüel eylemlerinin ne şekilde gerçekleştirileceğini belirleyen yasaları ifade etmek için kullanıldığı gibi aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen herhangi bir hukuki normun dini bir unsura dayanması hâlinde, bu norm da *ius divinum* kapsamında değerlendirilmekteydi.[#] XXXIII.17; Val. Max. II.5.2; Macrobian. Sat. I.15.9; Wissowa, s. 512; Mommsen, Staatsrecht. II. s.35; M.J. Johnson, **The Pontifical Law Of The Roman Republic**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Rutgers, The State University Of New Jersey, Graduate School–New Brunswick, 2007, s.153

Yüzlerce yıllık *Collegium Pontificum* geleneklerinin yeni üyelere nasıl aktarıldığı konusu da oldukça dikkat çekici olsa da bu konuyla ilgili antik kaynaklarda doğrudan bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu nedenle antik kaynaklarda dolaylı da olsa bilgi sağlayacak her türlü ifade bu konudaki bilinmeyenleri gidermek için hayati bir öneme sahiptir.

Bu noktada kendi de bir *augur* olan ve bu nedenle *Collegium Augurum* hakkında oldukça zengin bilgiler veren Cicero, *Legibus* 'ta kendi ideal dünyasındaki dini sistemi açıklarken *augur*'ların diğer *sacerdos*'ları eğitmesi gerektiğini savunmuştur.¹⁴⁸ Bu durum gerçeği yansıtmasa da *sacerdos*'ların yeni meslektaşlarını nasıl eğittiği konusunda bir takım bilgiler sunmaktadır. Böylesine köklü maziye sahip bütün rahiplik kurumları sahip oldukları geleneği muhafaza etmeye ve bu geleneği sonraki nesillere bozulmamış bir şekilde aktarmakla sorumluydu. Bu hayati sorumluluğu yerine getirmek için rahiplik kurumları kendilerini ilgilendiren belgeleri muhafaza ettikleri gibi yazılı olarak ifade edilmesi yasak olan bilgileri de ezberleyerek yeni üyelere sözlü olarak aktarırdı.¹⁴⁹

Sacerdos'lar arasındaki sözlü gelenek aktarımını en net açıklayan antik yazar Festus'tur. Ondan öğrendiğimize göre *Augur*'lar yalnızca kendi meslektaşlarının katılımıyla düzenlenen buluşmalarda *Collegium Augurum*'a yeni katılan meslektaşlarına yazılı olarak korumaları yasak olan bilgileri sözlü bir şekilde öğretirlerdi.¹⁵⁰ Benzer uygulamaların *Collegium Pontificum* üyeleri tarafından da yerine getirildiği düşünülmelidir.

---

¹⁴⁸Cic. Leg. II.20-21

¹⁴⁹Linderski s.2151-2152

¹⁵⁰'*arcani sermonis significatio trahitur siue ab arce ... siue a genere sacrificii, quod in arce fit ab auguribus, adeo remotum a notitia vulgari, ut ne litteris quidem mandetur, sed per memoriam successorum celebretur*': Fest. 14 –15 L

Romalılarca sözlerin ve isimlerin özel güçlere sahip olduğu inancı nedeniyle *Collegium Pontificium*'un kontrolündeki pek çok işlemin gerçekleşmesini sağlayan bilgilerin *Collegium* dışındakilerin erişiminden uzak tutulması gerekirdi. Bu bilgileri barındırdığı düşünülen arşivler antik yazarlar tarafından sık sık *libri pontificum* ve *commentarii pontificum* olarak adlandırıldığı görülmektedir.¹⁵¹ Buradaki bilgilerin en azından bir kısmına yalnızca *Collegium* üyelerinin erişebildiği düşünülmelidir.¹⁵²

Servius eserinde Romalıların kentlerinin koruyucusu olan ilahi varlıkların gerçek isimlerinin düşmanlar tarafından öğrenilmesini engellemek için hiçbir ritüelde bu ilahi varlıkların isimlerinin doğrudan anılmadığını isimlerinin yerine geçecek sıfatların ise *pontifex*'ler tarafından nesilden nesile gizli bir şekilde aktarıldığını ifade etmesi *Collegium Pontificium*'un da sözlü aktarım geleneğine sahip olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir.¹⁵³

Collegium Pontificium'un üyelerinin aynı zamanda askeri ve idari alanlarda önemli görevlere sahip olması *Pontifex*'lerin korudukları bu gelenekleri zaman içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlara uygun şekilde değiştirmelerine sebep olmuştur. Cicero, *pontifex*'lerin kurban olarak sunulacak hayvan yavrularının hangi dönemlerde sunulacağını belirten takvimleri eski geleneklere uyararak yapmadıkları nedeniyle eleştirmiştir.¹⁵⁴ *Collegium*'un kendi içerisinde yeni üyeleri nasıl yetiştirdiğine dair antik kaynaklarda doğrudan ya da dolaylı bilgiler bununla sınırlıdır.

---

¹⁵¹Cic. Brut. 53; Liv. IV.3.9; VI.1.2; Quint. Inst.VIII.2.12; Macrob. Sat. I.12.21

¹⁵²Johnson, s. 130

¹⁵³Serv. Aen., II.131

¹⁵⁴Cic. Leg.. 2.29

2.1.2. *Collegium Pontificum*'un Roma Dini Sistemindeki Önemi

Bu çalışmanın önceki bölümlerinde de ele alındığı üzere *ius pontificium*'un Roma hukukunun ilk evrelerinde *ius civile*'yi de kapsadığı ortadadır. Bu dönemde *ius civile* kapsamında gerçekleştirilecek herhangi bir hukuki işlemin, önceden belirlenmiş ve kullanımı zorunlu olan *Pontifex* arşivlerinde saklanan *formula*'lar yoluyla yapılması gerekiyordu. Bu durum *ius civile*'nin ilk evrelerinde doğrudan *pontifex*'lerin denetiminde geliştiğini göstermektedir.¹⁵⁵

Wissowa'nın Roma dini üzerine yazdığı ve halen literatürdeki en zengin eserlerden biri olarak kabul edilen çalışmasında, *ius pontificium*'un Roma toplumunun tüm yaşam alanlarıyla doğrudan bağlantılı olduğunu, kamu ve özel hukukun geniş bir kısmını etkilediğini ifade etmektedir. Ona göre *ius civile*, *ius pontificium*'un etkisinden oldukça geç bir tarihte ve yavaş biçimde sıyrılabilmıştır.¹⁵⁶

Bu tespit doğru olmakla birlikte, *ius pontificium* ile *ius civile* arasındaki ilişkinin zamanla yaşadığı değişim değerlendirilmemiştir. Oysa bu ilişkinin ne kadar güçlü olduğu ve hangi dönemlerde ne tür dönüşümler geçirdiği konusu Roma hukukunun dini yapılarla olan bağını anlamak açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle, *Ius Pontificium*'un neleri kapsadığı, *ius civile* ile hangi konularda ne şekilde etkileşime üzerinde durulmalıdır.

Antik yazarların aktardığına göre, MÖ 304 yılında *Gnaeus Flavius*, *Pontifex* arşivlerinde saklanan *ius civile* kurallarını ve hukuki işlemlerin hangi günlerde yapılabileceğini gösteren takvimi, Roma Forumu'nun yanına yerleştirdiği beyaz bir

---

¹⁵⁵Mommsen, Staatsrecht. II. s.43; Johnson, s.28

¹⁵⁶Wissowa, s.515

tahtaya yazarak kamuya ilan etmiştir. Bu gelişme, *Pontifex*'lerin hukuk alanındaki tekel konularını kaybetmelerine yol açmıştır.¹⁵⁷

Gnaeus Flavius'un bu eylemi antik kaynaklarda efsanevi bir biçimde aktarılmış olsa da Roma hukuku alanındaki pek çok uzman tarafından bu olayın içeriği doğru kabul edilmektedir.¹⁵⁸ Flavius'un hukukla alakalı gizli bilgileri kamuya açık hale getirmesiyle birlikte MÖ IV. yüzyılın sonlarında *Pontifex*'lerin *ius civile* üzerindeki mutlak hakimiyeti sona ermiş gözükmektedir.

Ancak bu durum, *Pontifex*'lerin hukuk alanındaki etkilerinin tamamen yok olduğu anlamına gelmemektedir. Berger'in bu konudaki değerlendirmesi açıklayıcıdır: “*evlilik, evlat edinme gibi aile hukukuna ilişkin işlemler ile mülkiyet hukukunun belirli yönleri, doğrudan ilahi unsurlarla bağlantılıydı. Dolayısıyla bu alanlarda Pontifex'lerin yetkisi devam etmiş ve ius civile içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.*”¹⁵⁹

Cicero'da *Legibus* adlı eserinde Berger'in bu ifadesini kuvvetlendiren ifadeler kullanmıştır. Döneminin en iyi hukukçularından ve aynı zamanda bir pontifex olan Publius Mucius Scaevola'nın sözünü alıntılaman Cicero, “*Ius Civile'yi bilmeyen birisi iyi bir pontifex olamaz.*”¹⁶⁰ ifadesini kullanmıştır.

MÖ I. yüzyılda yaşamış olan Cicero'nun döneminde dahi *Ius Civile* ile *Ius Pontificium*'un derin bir bağa sahip olduğu yukarıdaki kısa ifadeden dahi açık bir şekilde görülmektedir. Her iki hukuk alanının birbiriyle sahip olduğu bu derin etkiyi bizlere gösteren bir diğer önemli ifade ise Cicero'nun Atticus ile *Ius Pontificium* ile *Ius Civile*'nin birbirini ilgilendiren meseleler hakkında fikir alışverişinde ortaya çıkmaktadır.

¹⁵⁷ Liv. IX.46.5; Cic. Att. VI.1.8; Plin. HN XXXIII.17; Val. Max. II.5.2; Macrob. Sat. I.15.9

¹⁵⁸ Wissowa s.515; Bouché-Leclercq s.221-223; A. K. Michels, **The Calendar Of Roman Republic**, Princeton University Press, New Jersey 1967, s.109-113

¹⁵⁹ Berger 1919, s.1287-1288; Berger 1953, s. 531

¹⁶⁰ “*pontificem bonum neminem esse, nisi qui ius civile cognosset*”: Cic. Leg. II.19.47

İkilinin bu diyalogları sırasında Atticus, dini konuların yalnızca *ius pontificium*'a değil, aynı zamanda *ius civile*'ye de ait olduğunu vurgulamıştır. Cicero ise bu iki hukuk dalının ayrımının, konuları anlaşılmasız hale getiren yapay bir bölünme olduğunu belirtmektedir. Cicero'ya göre iyi bir *pontifex* olabilmek için *ius civile*'yi bilmek zorunludur. Ancak bu bilgi, *feriae*, *votum*, defin işlemleri gibi hem dini hukuku hem de *ius civile*'yi ilgilendiren konuları kapsamalıdır. Kendisine göre kutsal ritüellerin ebedi olarak sürdürülmesi ve aileler arasında aktarılmasının hukuki bir zorunluluk olarak korunması gerekmektedir.¹⁶¹

Ius Pontificium ile *Ius Civile* arasındaki etkileşimin bir başka önemli göstergesi ise Brutus'un, Servius Sulpicius'tan aldığı eğitimle ilgilidir. Cicero'nun *Brutus* adlı eserinde aktardığı üzere Brutus, Samos'ta bulunduğu sırada Servius'tan *ius pontificium* hakkında, özellikle *ius civile* ile kesişen yönleri hakkında detaylı bilgi almıştır. Brutus, Servius'un bu iki hukuk alanı arasındaki ilişkiye dair görüşlerinin kendi kanaatleriyle birebir örtüştüğünü ifade ederken, onun derin bilgisi ve yaklaşımını da büyük bir takdirle dile getirir.¹⁶²

Bu bilgiler, *ius pontificium*'un yalnızca dini bir ritüellerle sınırlı olmadığını aksine *ius civile* ile doğrudan bağlantılı yönleri bulunduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü, Brutus Sulpicius'tan bu konuda bilgi aldığı sırada halihazırda *pontifex* makamında bulunmaktaydı. Servius Sulpicius ise *ius civile*'nin yetkin uzmanlarından birisi olmasına rağmen hiçbir zaman *pontifex* seçilmemişti. Bu durum, *ius civile* ile *ius pontificium* arasında bilgi düzeyinde dahi net bir ayrım yapılamadığını ve her iki hukuk dalının birlikte ele alındığını göstermektedir.

Görüldüğü üzere *Ius Pontificium* ile *Ius Civile*, özellikle *religio*'yu ilgilendiren pek çok alanda birlikte uygulanmaktaydı. Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer önemli

---

¹⁶¹Cic. Leg. II.45-47

¹⁶²Cic. Brut. 152-156

husus ise, genellikle yalnızca dini hukukun konusu olduğu düşünölen cenaze hukuku ile dini ritöellerin devamlılığına ilişkin düzenlemelerin aynı zamanda *ius civile* kapsamında da değeriendiriliyor olmasıdır. Dolayısıyla, *Pontifex*'ler görevlerini yerine getirirken hem *ius civile* hem de *ius pontificium* hükümlerine uygun hareket etmek zorundaydılar.¹⁶³

Bu çift başlı hukuki yapının en net şekilde uygulandığı alanlardan birisi *dedicatio* işlemiydi. Bir yapının ya da alanın insan kullanımından çıkarılıp *templum* olarak ilahi alana geçirilmesini sağlayan bu işlem hem *Pontifex*'lerin onayına hem de *populi iussu*'ya ihtiyaç duymaktaydı.¹⁶⁴

Bu işlemin en ayrıntılı biçimde karşımıza çıktığı olaylardan biri, Cicero'nun bizzat yaşadığı hukuki süreçtir. Siyasi rakiplerinin baskısıyla Roma'dan sürgün edilen Cicero'nun, şehirdeki mülkü devlet tarafından kamulaştırılmıştır. Sürgün kararının arkasındaki isim olan Clodius Pulcher, Cicero'nun Roma'ya dönüşünden sonra evine yeniden sahip olmasını engellemek amacıyla söz konusu mülkün *dedicatio* işlemiyle bir tapınağa dönüştürüldüğünü ileri sürmüştür.¹⁶⁵

Cicero ise bu işlemin hem dini hukuka hem de kamu hukukuna aykırı olduğunu göstermek için *Pontifex*'lerin başkanlığında bir duruşma talep etmiştir. Görüşmelerde *dedicatio* işlemlerinin yalnızca *ius pontificium* ile değil aynı zamanda *populi iussu* ya da *plebiscitum* ile yetkilendirilmesi üzerine hukuki geçerliliği olacağını savunmuştur.¹⁶⁶

Bu açıdan bakıldığında, herhangi bir bina ya da arazinin tapınak statüsü kazanması için öncelikle *Ius Publicum*'un bir alt kolu *iussa populi* ile yetkilendirilmek gerekiyordu. Bu işlemin sorunsuz bir şekilde uygulanması ardından *Pontifex*'ler geleneksel ve katı kurallarla belirlenmiş *dedicatio* işlemi eksiksiz şekilde uygulanması

---

¹⁶³Johnson, 2007, s.36

¹⁶⁴Orlin, s.15-16

¹⁶⁵Cic. Dom. 110-115

¹⁶⁶Cic. Dom. 136; Cic. Att. IV.2.3

gerekirdi. Dolayısıyla, *Pontifex*'ler kendi dini hukuk kurallarını uygulamadan önce söz konusu adama talebinin *iussa populi* aracılığıyla yetkilendirildiğini teyit etmek zorundaydılar.¹⁶⁷

Linderski, *ius publicum* kavramının doğrudan *ius civile* ve *ius pontificium*'un birleşmesinden ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Bu çerçevede *ius publicum*, hem *ius civile* ile doğrudan ilişkili olan yönlere hem de tamamen dini nitelik taşıyan boyutlara sahiptir. Linderski'ye göre, bu ikili yapı nedeniyle *Pontifex*'lerin işlemleri de iki ayrı alanda değerlendirilmelidir. Bunlardan ilki hem kamu hukukunun hem de dini hukuk kapsayan *ius pontificium publicum*, diğeri ise sadece *sacerdos*'ların yetki alanına giren *ius pontificium* adını verdiği alandır.¹⁶⁸

Bu yaklaşım mantıklı görünse de, antik kaynaklarda bu kavramsal ayrımı doğrudan ifade eden bir kullanımın yer almadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bununla birlikte, Linderski'nin önerdiği bu ikili ayrım yalnızca *dedicatio* gibi belirli uygulamalarda değil, daha geniş bir bağlamda da kendini göstermektedir.¹⁶⁹

MÖ II. yüzyılın sonlarında yaşanan bir olay bu düşünceyi destekler niteliktedir. MÖ 217 yılında meydana gelen Trasimene Gölü Muharebesi'nde alınan ağır yenilginin ardından, *Dictator* olarak atanan Quintus Fabius, bu felaketin temelinde dini görevlerin ihmal edilmesinin yattığını savunmuş ve *Senatus*'u olağanüstü şekilde toplamıştır. Tanrıların öfkesinin yatıştırılması için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini belirlemek üzere *Libri Sibyllini*'ye danışılması yönünde bir karar alınmıştır. Ardından, kitaplardan sorumlu *decemviri*'ler, tanrıların gönlünün adaklar, tapınaklar, oyunlar, *lectisternium*, *supplicatio* ve ayrıca *ver sacrum* ile alınabileceğini bildirmiştir. *Senatus* bu responsum

---

¹⁶⁷J. Linderski “The Libri Reconditi” Harvard Studies in Classical Philology Vol: 89, 1985, s. 216

¹⁶⁸J. Linderski **Roman Questions Selected Papers**, Franz Steiner, Stuttgart 1995 s. 505

¹⁶⁹Johnson, s. 38

doğrultusunda, *praetor* Marcus Aemilius'a *Collegium Pontificum*'un talimatların derhal yerine getirilmesini emretmiştir.¹⁷⁰

Bu gelişmelerin ardından *Praetor* Marcus Aemilius, kendisine verilen emirleri yerine getirebilmek amacıyla dönemin *Pontifex Maximus*'u olan Lucius Cornelius Lentulus'a başvurmuştur. Lentulus ise özellikle *ver sacrum* uygulaması için öncelikle halk oylaması yapılması gerektiğini ifade etmiş halkın onayı olmaksızın bu tür bir adakta bulunulamayacağını açıkça belirtmiştir.¹⁷¹

Bu olay, daha önce Cicero'nun aktardığı bilgilerle tutarlılık göstermektedir. *Ver sacrum*'un uygulanması için de tıpkı *dedicatio* işlemlerinde olduğu gibi *iussu populi* ile halkın onayının alınması gerekmektedir. Her iki işlemin hukuken başlatılabilmesi için *iussu populi*'nin gerekli olması söz konusu bu işlemleri *ius civile*'nin bir parçası haline getirmektedir.¹⁷²

Dedicatio ya da *ver sacrum* işlemi için halkın onayının alınması ardından izlenecek uygulamalar ise doğrudan *Ius Pontificium*'un yetki alanına girmektedir. Bu açıdan bakıldığında *ver sacrum*, Linderski'nin öne sürdüğü gibi *ius civile* ve *ius pontificium*'un aynı anda etkilenen ikili yapının somut bir örneği durumundadır.¹⁷³

Benzer bir şekilde evlilik ve evlat edinmeyi düzenleyen *confarreatio* ve *adrogatio* işlemleri de hem *ius civile* hem de dini hukukun bir parçasıydı.¹⁷⁴ Bu nedenle *Pontifex*'lerin denetiminde yürütülen bu iki işlemde de *ius civile* tarafından belirlenmiş hükümlere harfiyen uyulurdu.¹⁷⁵

---

¹⁷⁰Liv. XXII.9.11

¹⁷¹Liv. XXII.10.1

¹⁷²Beard, II. 155-156

¹⁷³Johnson, s. 38

¹⁷⁴J. Linderski, 'The Augural Law', Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II.16.3, De Gruyter, Berlin and New York 1986, s.2161-2162

¹⁷⁵A. M. Seelentag, **Ius Pontificium Cum Iure Civili Coniunctum: Das Recht Der Arrogation in Klassischer Zeit**, Mohr Siebeck, Tübingen 2014, s.78

Her iki alanın etkisinde kalan hukuki işlemlerin öncelikle *ius civile*'ye uygun olup olmadığı *Senatus*'ta ya da *comitia*'larda değerlendirilirdi. Ardından uygulanacak işlemin dini kurallara uygun yürütülmesi *Collegium Pontificum*'un denetimine bırakılırdı. Dolayısıyla, bu tür hukuki süreçler iki farklı alanda aşamalı olarak yürütülürdü.

Bu ayrımın pratikte nasıl işlediğine dair önemli bir örnek Cicero tarafından aktarılmaktadır. Cicero, eviyle ilgili yapılan *Senatus* oturumunda konuşan Pontifex Varro Lucullus'un meselenin *Ius Civile* ile ilgili kısmını *Senatus*'ta *senator* kimlikleriyle değerlendirdiklerini ardından bu meselenin dini kapsamını *Collegium*'da *pontifex* kimlikleriyle değerlendirdiklerini aktarmıştır.¹⁷⁶

Dini hukukun *ius civile* ile doğrudan bağlantılı olduğunu gösteren bir diğer örnek ise hem hukukçu hem de *Pontifex Maximus* olan *Publius* ile *Quintus Scaevola*'nın tutumlarında açıkça görülmektedir. Bu iki isim, sahip oldukları *ius civile* bilgisiyle, *ius pontificium*'a dahil olan miras ve cenaze işlemlerinde uygulanan geleneksel dini kuralları göz ardı ederek müvekkillerinin lehine olacak şekilde *ius civile* ilkelerini dini hukukun bir parçası yapmaya çalışmışlardır.¹⁷⁷

Cicero, eserinde *ius pontificium* kapsamında bir kişinin, diğer tüm mirasçılardan daha fazla pay alması durumunda, ölen kişinin sorumluluğundaki *sacra familia*'nın devamını sağlamakla yükümlü olduğunu belirtmiştir. *Scaevola*'lar ise bu konuda kendilerine başvuran kişilere, *ius civile* çerçevesinde geliştirilen hukuki yöntemlerle bu dini yükümlülükten nasıl kaçınılabileceğine dair yollar göstermiştir. Onlara göre, miras paylaşımı öncesinde mirasçıların, alacakları meblağın bir kısmını bağışlamaları ve

---

¹⁷⁶Cic. Att. IV.2.4

¹⁷⁷Cic. Leg. II.52-53

mirası diğer mirasçılarla eşit olarak paylaşmaları halinde *sacra*'nın ifasıyla sorumlu tutulmayacaklarını ifade etmişlerdir.¹⁷⁸

Ius Pontificium kapsamında mirasçuya yüklenen sorumluluklardan kaçınmak için izlenen bu yöntemin ortaya çıkmasındaki en önemli sebep ise her iki *pontifex maximus*'un *sacra*'yı servetle ilişkilendirmesinden kaynaklanmaktadır. Onlara göre, dini yükümlülükler ancak ekonomik değerle birlikte anlam kazanırdı. Bundan dolayı miras paylaşımında mirasçılar eşit pay alırsa *sacra familia*'dan sorumlu olmalarına neden olacak herhangi bir sebep bulunmazdı.

Cicero, Scaevola'ları yalnızca sahip oldukları derin *ius civile* bilgilerini kullanarak miras hukuku uygulamalarını değiştirmeleri nedeniyle eleştirmemiştir. Aynı zamanda bu müdahalelerinin *pontifex maximus* sıfatıyla korumakla yükümlü oldukları dini hukukun fiilen geçersiz kıldığını savunmuştur.¹⁷⁹

Cicero'nun bu konudaki eleştirileri ve açıkladığı bilgiler *ius civile* ile *ius pontificium* arasındaki ilişkinin doğasına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Modern literatürde sık sık evlilik, evlat edinme gibi konularda *ius pontificium*'un *ius civile* üzerinde belirgin etkisi dile getirilmiştir. Buna rağmen Cicero'nun aktardığı örnekler, tam tersi bir durumun da yaşanarak *ius civile*'nin dini hukuk kurallarını etkileyip dönüştürdüğünü göstermektedir.¹⁸⁰

Ortaya çıkan bu bilgiler ışığında, *ius pontificium*'un Cumhuriyet'in sonuna kadar etkisini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. MÖ I. yüzyılda yaşanan bu tür etkileşimler, *ius pontificium*'un Roma hukuk tarihi içindeki kaderini ve dönüşümünü gözler önüne seren somut bir örnek teşkil etmektedir.

---

¹⁷⁸Cic. Att. IV.2.4

¹⁷⁹Seelentag, s.60-61

¹⁸⁰Johnson, s.44

2.1.3. *Collegium Pontificum* Bünyesinden Çıkmış Diğer *Sacerdos*'lar

Collegium Pontificium içerisinde barındırdığı *sacerdos*'lar nedeniyle oldukça ağır sorumlulukları yerine getirmekle görevliydi. Roma'nın gelişmesiyle doğru orantılı biçimde bu dini sorumluluklar da artış göstermekteydi. *Pontifex*'lerin sahip oldukları ağır sorumlulukları yerine getirmelerini sağlayan en temel unsur, *calator* adı verilen yardımcılara sahip olmalarıydı. Başlangıçta bu kişiler kutsal varlıkların bakımından sorumlu köle ya da azatlılardan oluşsa da zamanla kurumsallaşarak *Regia*'da ortak bir binaya sahip olmuşlardır.¹⁸¹

Yine bu dönemde *Collegium Pontificium*'un sorumluluklarının artması sebebiyle *Pontifex Minor* adı verilen yeni bir *sacerdos* oluşturulmuştur. Başlangıçta yalnızca *pontifex*'lerin emirlerini yerine getirmekle yükümlü olan bu üç kişilik grup, zamanla *Collegium*'un asli üyeleri arasında yer almaya hak kazanmıştır. Üyeleri arasında ast-üst ilişkisi bulunan bu rahiplik birimi, Cumhuriyet'in son dönemlerinde *Collegium Pontificum* toplantılarına ve müzakerelerine katılma yetkisine de sahip olmuştur.¹⁸²

MÖ 196 yılına gelindiğinde ise *Ludi Romani* ve *Ludi Plebeii* gibi kamusal oyunların düzenlenmesinin yeni bir kuruma devredilmesini zorunlu hale gelmişti. Bu nedenle başlangıçta yalnızca bir üyeden oluşan yeni bir rahiplik kurumu olan *Epulo* kurulmuştur. Zamanla bu makamın sayısı önce üçe sonra yediye ve ardından on üyeye çıkarılmasıyla birlikte *Epulo'lar* devletin resmi *Collegium*'larından biri haline gelmişti.¹⁸³

Her ne kadar *Epulo'lar*, başlangıçta *pontifex*'lerin sahip olduğu bazı görevlerin devredildiği bir makam olarak kurulmuş olsa da zamanla Roma'nın dini yapısı

---

¹⁸¹Wissowa s.517-519

¹⁸²Cic. Har. resp. 12; Macrob. Sat. III.13.11

¹⁸³G. J. Szemler, **The Priests Of The Roman Republic A Study Of Interactions Between Priesthoods and Magistracies**, Latomus, 1972, s. 112; North, s.23

içerisinde *augur*'lar, *pontifex*'ler ve *quindecemviri* ile birlikte dört büyük *collegium*'dan biri olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen Cumhuriyet dönemi boyunca hukuken *Collegium Pontificum*'un emri altında bulunmuşlardır.¹⁸⁴

Aynı zamanda Roma'nın *Italia*'ya hakim olmasıyla Roma hakimiyeti altına giren kentlerin mevcut dini kurum ve geleneklerinin bir kısmı bu süreçte ortadan kalkmış olsa da, bazıları Roma'nın dini ve idari sistemine dahil edilmiştir. Bu durum Roma'nın *sacra*'sını korumakla görevli olan *Collegium Pontificum*'un sahip olduğu sorumlulukları arttıran bir başka neden olmuştur.¹⁸⁵

Özellikle yarı vatandaşlık statüsü verilen kentler, siyasi bağımsızlıklarını yitirmelerine rağmen eski dini yapılarını belirli ölçüde korumaya devam etmişlerdir. Bu toplulukların *sacra*'ları *Pontifex*'lerin denetimi altında, Roma dini sisteminin bir parçası haline getirilmiştir. Bu kentlerdeki *sacerdos*'lar *Collegium Pontificum*'un doğrudan üyesi olmasalar da, onun gözetiminde dini faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.¹⁸⁶

Aynı dili konuşan ve aynı soydan gelen akraba Latin kentlerinin *sacra*'larının Roma'ya dahil edilişi ise bir dizi özel uygulamayı gerektirmiştir. Bu özel uygulamayı en iyi örnekleyen vaka *Lavinium* kentidir. Söz konusu Latin kentinin siyasi varlığı MÖ 338 yılında sona ermiş, bu nedenle kentin *sacra*'sı komşusu *Laurentum*'a devredilmişti. Bu toprakların daha sonra Roma tarafından ele geçirilmesi ardından yapılması gereken kurban ritüellerini *consul*'ler ve devlet *sacerdos*'ları aracılığıyla düzenli olarak yerine getirmiştir.¹⁸⁷

Böylece *Lavinium* kentinin *sacra*'sını hukuki açıdan elinde bulunduran *Laurentum* ile her yıl düzenli olarak müttefiklik antlaşması yenilenmiştir. Söz konusu

---

¹⁸⁴Beard, I. s.100

¹⁸⁵Johnson, s.83

¹⁸⁶Wissowa s.519

¹⁸⁷Macrob. Sat. III.4.11; Serv. Aen. II.296; Val. Max. I.6.7

antlaşmanın şerefine, her yıl antlaşmanın yenilendiği günden başlayarak on gün süren *Feriae Latinae* kutlamaları düzenlenmeye başlanmıştır. Bu kentlerin dini sorumluluklarının üstlenilmesi yalnızca *Feriae Latinae* düzenlenmesiyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda *Lavinium* ve *Laurentum*'da bulunan tüm rahiplik kurumları Roma dini yapısına dahil edilmiştir.¹⁸⁸

Benzer bir uygulama, Roma'nın kuruluş mitosunda merkezi bir rol oynayan ve idari-dini yapısı Roma ile benzerlik gösteren *Alba Longa* için de geçerli olmuştur. Bu kentten dini kurumları oldukça erken bir dönemde ortadan kalkmıştır. Kentin *sacra*'sı ise *Bovillae*'nin dini yapısıyla birleştirilmiştir. Aynı durum *Cabenses* ve *Suciniani* kentleri için de söz konusudur. Bu kentlerin *sacra*'ları Roma'ya dahil edildiğinde, bu kentlere özgü *sacerdos* makamlarının aynı adla varlığını sürdürmesine izin verilmiştir. Bu *sacerdoslar*, hem söz konusu kentlerin dini görevlerini yerine getirmeye devam etmiş hem de *Latium* birliği adına düzenlenen dini törenlerde görevlendirilmişlerdir.¹⁸⁹

Lanuvium ve *Tusculanum* kentlerinin durumu ise diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu iki kent Roma hakimiyeti altına girmelerine rağmen kentlerin siyasi ve dini kurumları kent halkı tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Bu nedenle Romalılar, bu kentlerin *sacra*'larına özel bir özen göstererek kentten sahip olduğu dini sorumluluklarının hem Roma tarafından atanan *sacerdos*'lar hem de halihazırda işlevine devam eden yerel dini kurumlar tarafından ortaklaşa bir şekilde sürdürülmüştür.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸Liv. VIII.11.15

¹⁸⁹Wissowa. s. 520

¹⁹⁰Liv. VII.14.2; Mommsen, Staatsrecht. III. s.579

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANTİK KAYNAKLARDA PONTİFEX HUKUKU İÇİN KULLANILAN KAVRAM VE İFADELER

3.1. Antik Kaynaklarda Pontifex Hukuku için Kullanılan Kavramlar

Bu noktada *Ius Pontificium*'un hangi konuları kapsadığını ortaya çıkarmak için öncelikle bu konuyla ilgili bilgi veren antik yazarların incelenmesi gerekmektedir. *Ius Pontificium* hakkında bilgi veren antik yazarların, bu alana ilişkin farklı kavram ve açıklamaları bir arada kullandıkları görülmektedir. Bu durum, *ius pontificium*'un kapsamının ne denli geniş ve çok boyutlu olduğunu ortaya koyduğu gibi aynı zamanda antik metinlerde geçen ifadelerin dikkatle sınıflandırılmasını ve değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Antik kaynaklarda *pontifex*'lerle ilgili bilgi veren bu antik yazarlar; *commentarii*, *libri pontificales*, *decretum*, *responsum*, *fas*, *nefas* ve *religio* gibi pek çok özgün terimi yer yer birbirinin eş anlamlısı olarak yeri geldiğinde ise eş anlamlı olarak kullandıkları kavramlar arasındaki farkları ortaya çıkarmak için kullanmışlardır. Bu durum *ius pontificium*'un sınırlarını net bir şekilde belirlemeyi de zorlaştırmaktadır.

Her ne kadar pek çok antik yazar *pontifex*'ler hakkında genel bilgiler verse de, yalnızca on sekiz yazar doğrudan *ius pontificium* ile alakalı kavramları kullanmıştır. Bu yazarlar arasında *ius pontificium* terimini kullanan en eski isim Cato Maior'dur.¹⁹¹ *Ius Pontificium* ile alakalı terimleri en fazla kullanan yazar ise Cicero'dur. Yazar bu konudan tam yirmi beş kez bahsetmiştir. Bunların on ikisi *Legibus*'ta bulunurken geriye

---

¹⁹¹ORF⁴ s.79-80

kalan on üçü ise mektuplarında ve De Domo Sua Ad Pontifices Oratio'da bulunmaktadır.¹⁹²

Cicero'nun ardından *ius pontificium*'a en fazla atıfta bulunan ikinci yazar, MS IV. yüzyıl sonları ile MS V. yüzyıl arasında yaşadığı tahmin edilen Servius'tur. *Aeneas* ile *Georgica*'ya yaptığı *Commentarii*'si oldukça önemli bilgiler veren Servius *ius pontificium*'dan on altı kez bahsetmiştir.¹⁹³ Onu on bir atıfla Macrobius¹⁹⁴, sekiz atıfla Festus¹⁹⁵ ve dört atıfla Aulus Gellius takip etmektedir.¹⁹⁶ Diğer antik yazarların ise bu kavramlara yalnızca bir ya da iki kez değindikleri görülmektedir.¹⁹⁷

Bu tabloya bakıldığında ortaya çıkan en dikkat çekici sonuçlardan biri, bazı önemli antik yazarların *ius pontificium* konusuna beklenenden çok daha sınırlı biçimde yer vermiş olmalarıdır. Örneğin, Roma dini üzerine günümüze ulaşan en kapsamlı ve sistematik bilgileri aktaran Varro'nun bu kavrama yalnızca bir kez doğrudan değinmiştir. Benzer şekilde, tarihsel olayları ayrıntılı bir şekilde aktarmasıyla Roma tarih yazımının en önemli isimlerinden olan Titus Livius'un da *ius pontificium* ile ilgili yalnızca iki atıfta bulunması, bu alandaki literatürün sınırlılığına işaret etmektedir. Bu durum, *ius pontificium*'a dair bilgilerin genellikle dolaylı ifadeler ve satır aralarında yer aldığı gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bu tablodan çıkarılacak bir diğer önemli sonuç ise *ius pontificium*'a ilişkin kavramların büyük ölçüde *grammaticus* kimliği taşıyan yazarlar tarafından kullanılmış olmasıdır. Seksen atfın kırk ikisini *grammaticus* olan; Aulus Gellius, Festus, Macrobius, Porphyrio ve Servius yapmıştır.

¹⁹²Cic. Dom. 36, Dom. 121, Dom. 128 ,de Or. III.136.4-9, Rep. IV.8, Leg. II.45-47, Leg. II.52-53, Leg. II.57-58, Brut. 156, Tusc. I..27-28.1, Nat. Deor. III..43.1-5, Sen. 38, Sen. 50

¹⁹³Serv. A. I.179, A. II.57, A. II.119, A. II.351, A. II.693, A. III.607, A. IV.103, A. IV.262, IV.577, A. VII.363, A. VIII.552, G. I.21, G. I.270

¹⁹⁴Macrobius Sat. I.15.18-19, Sat I.15.21, Sat. I.24.16, Sat. III.2.1-3, Sat. III.2.11, Sat. III.3.11, Sat. III.4.1-2, Sat. III.10.1-3, Sat. VI.9.5-7, Sat. VII.713.11

¹⁹⁵Fest. 144 L., 164 L., 298 L., 364 L., 474 L., 424 L., 476 L.,

¹⁹⁶Gell. NA. pr.13, IV.6.10, XVI.6.12-14,

¹⁹⁷Johnson, s. 53-54

Günümüze erişen bu atfların tamamının sahip olduğu tek ortak özellik ise *Ius Pontificium* ile ilgili veren hiçbir yazar Pontifex ünvanına sahip olamamıştır. Roma kenti kadar eski bir geçmişe sahip *Collegium Pontificum*'un sahip olduğu gelenek, kural ve uygulamaların dışarıdan biri tarafından eksiksiz biçimde aktarılması oldukça zordur. Bu sorun antik yazarlar tarafından da çok iyi bir şekilde fark edilmiş olmalı ki konuyla ilgili en eski atfı yapan *Cato Maior*'a bu konuda şu sözleri söylemiştir: “Şimdi ben *ius pontificium*'u çok iyi bilmek istiyorum, bu nedenle yakında *pontifex* mi seçilmem gerekiyor?”¹⁹⁸ Bu ifade, *ius pontificium*'da uzmanlaşmak için mutlaka bu makama seçilmekle mümkün olabileceğini ima ettiği gibi konuya dair dışarıdan edinilen bilginin sınırlılığını açıkça ortaya koymaktadır.

Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu antik yazarların *ius pontificium* hakkında yalnızca sınırlı bilgiler sunmaları oldukça doğal karşılanmalıdır. Ancak her bir yazarın, çoğu zaman tekil olaylara ilişkin aktardığı bu sınırlı bilgilerin birlikte değerlendirilmesi, *ius pontificium*'a dair daha geniş bir çerçeve çizilmesine ve bu alandaki temel yapıların ve uygulamaların genel hatlarıyla anlaşılmasını sağlayacaktır.¹⁹⁹

Bu bağlamda, antik yazarların pontifex hukuku ya da daha genel anlamda dini hukuk kavramını tanımlamak ve açıklamak amacıyla on dört farklı terim kullandıkları görülmektedir. Söz konusu terimler, kullanım sıklıkları dikkate alınarak iki ayrı gruba ayrılabilir.

Birinci grubu oluşturan on bir terimin her biri, antik kaynaklarda üç kez ya da daha az geçmektedir. Bu terimler ve kullanım sıklıkları şu şekildedir:²⁰⁰

---

¹⁹⁸ “Ego me nunc volo ius pontificium optime scire; iamne ea causa pontifex capiar’’: Gell. NA. I.12.17

¹⁹⁹ Johnson, s.55

²⁰⁰ Johnson, s.53-56

Üç kez: *pontificalis auctoritas, pontificum disciplina, pontificalis ritus, pontificalia sacra* İki kez: *auctoritas pontificum, institutum pontificum, mos pontificum, religio pontificum* Bir kez: *lex pontificum, pontificalis observatio, praeceptum pontificum*

Bu birinci gruptaki terimler, toplam atıfların yalnızca yirmi üçünü (%29) oluşturmaktadır. Dikkat çekici olan bir diğer husus ise, bu terimlerin büyük ölçüde geç dönem yazarları tarafından kullanılmış olmasıdır. *Servius Danielis* bu gruptaki terimleri sekiz kez kullanmıştır. *Macrobius* ise bu kavramlara dört kez yer vermiştir. Dolayısıyla birinci grup terimlerin yarısı bu iki yazar tarafından kullanılmıştır.²⁰¹

İkinci gruptaki kavramlar ise, *ius pontificium, ius pontificale* ve *ius pontificum* terimlerinden oluşmaktadır. Bu üç kavram, toplam elli yedi atıfla *pontifex* hukukunu anlatmak için kullanılan tüm atıfların %71'ine karşılık gelmektedir. Görüldüğü üzere, *ius pontificium* kavramı otuz yedi kez kullanılarak en çok tercih edilen terim olma özelliğini taşımaktadır. Onu, on bir kez kullanılan *ius pontificale* ve dokuz kez kullanılan *ius pontificum* takip etmektedir.²⁰²

Ius pontificium ifadesi, yalnızca kullanım miktarı açısından değil aynı zamanda tarihsel devamlılık bakımından da en uzun süre kullanılan kavram olması açısından önemlidir. Bu terim ilk olarak MÖ 149 yılında *Cato Maior* tarafından kullanılmıştır. Bu tarih *pontifex*'lerle alakalı bilinen en eski kullanım örneğini teşkil eder. Aynı zamanda dokuz farklı yazarın on altı ayrı eserinde yer alarak *Cato Maior*'dan, *Macrobius*'a kadar uzanan yaklaşık altı yüz yıllık bir zaman dilimi içinde varlığını ve anlamını koruyarak kullanılmıştır.²⁰³

---

²⁰¹Johnson, s.53-56

²⁰²Johnson, s.53-56

²⁰³Cohee, L. L. jr., **Decrees and Responses of the Roman Priesthoods during the Republic**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Colorado, Bolder, 1994, s.27-28

Ius Pontificium teriminin uzun yüzyıllar boyunca bu denli yaygın ve kalıcı olmasının en önemli sebebi *Cicero* gibi hukuk bilgisiyle öne çıkan yazarların bu terimi sıklıkla kullanmasından kaynaklanması olasıdır. Günümüze ulaşmamasına rağmen diğer yazarlar aracılığıyla içerikleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz *Ateius Capito* ve *Antistius Labeo*'nun *pontifex* hukuku ile ilgili kaleme aldıkları eserlerine *De Iure Pontificii* adını vermiş olmaları bu terimin, döneminin hukukçuları tarafından sıklıkla *pontifex* hukukunu tanımlamak için kullanılan teknik bir kavram olduğunu göstermektedir.²⁰⁴

Elbette bu durum, *pontifex* hukukuyla bağlantılı olarak kullanılan diğer terimlerin yanlış veya hatalı bir kullanım olduğu izlenimini yaratmamalıdır. Çünkü *Cicero*, *Legibus* adlı eserinde *pontifex*'lerin defin işlemleri üzerindeki yetki ve sorumluluklarını ele aldığı bir bölümde hem *ius pontificium* hem de *ius pontificale* terimlerini bir arada kullanmaktadır.²⁰⁵ Bu durum farklı terimlerin bilinçli bir şekilde eş anlamlı olarak kullanıldığını ortaya çıkarmaktadır.

MS V. yüzyılda yaşayan *Servius Danielis* eserinde, *Flamen Dialis*'lere yüklenen sorumlulukları ele aldığı sırada birden fazla kavramı (*ius pontificium*, *ius pontificus*, *ius pontificale*, *pontificalis ritus* ve *religio pontificum*) bir arada ve birbirinin yerine kullanmıştır.²⁰⁶ Bu durum imparatorluk döneminde ortaya çıkan ve görece daha az sıklıkla kullanılan (birinci gruptaki) terimlerin *ius pontificium* yerine eş anlamlı ifadeler olarak türetildiği fikrini güçlendirmektedir.

Bu noktada bu terimlerin hangi konularla birlikte kullanıldığını analiz etmek yerinde olacaktır. Bu amaçla yapılan değerlendirmede şu tablo ortaya çıkmaktadır: Kullanılan terimlerden on beşi, bir kitabın başlığını ya da söz konusu bölümün içeriğini

²⁰⁴Gell. NA. IV.6.10; Festus 164 L, Festus 298 L.

²⁰⁵Cic. Leg. II.57-58

²⁰⁶Serv. Aen. I.179; II.57; II.351; IV.262; V.103;

tanımlamak amacıyla kullanılmıştır.²⁰⁷ On kez ise, konuyla ilgili bilgi sahibi kişilerin sözleri alıntılanırken kullanılmıştır.²⁰⁸ Tamamı Cicero'nun *Legibus* adlı eserinde olan yedi kullanımda ise *sacra privata*'nın miras yoluyla geçişini düzenleyen yasayı anlatmak için kullanılmıştır.²⁰⁹

Tamamı Servius Danielis'in yorumlarında olmak kaydıyla yine yedi kez *Flamen*'lere yüklenen yükümlülükleri açıklamak için kullanılmıştır.²¹⁰ Aynı terimler, defin ritüellerini düzenleyen yasaları tanımlamak için de altı kez kullanılmıştır.²¹¹ Kurbanların sunulmasıyla alakalı yasalar için ise beş kez kullanılmıştır.²¹² Takvim yapımına ilişkin düzenlemelerden bahsedilirken ise dört kez bu terimlere başvurulmuştur.²¹³ Bu kavramlar, *ius pontificium*'un genel yapısını özetlerken de dört kez kullanılmıştır.²¹⁴ Tanrılara nasıl hitap edilmesi gerektiğini açıklarken ise üç kez kullanıldığı görülmektedir.²¹⁵ *Dedicatio* ve evlat edinmenin usullerini açıklarken yine üçer kez kullanıldığı görülmektedir.²¹⁶

Elde edilen bu bilgiler ışığında, antik kaynaklarda pontifex hukukuna dair atıfların oldukça geniş ve çeşitli konuları içerdiği görülmektedir. Bu kavramların doğrudan kullanıldığı seksen atıfın otuz üçü kavramın içeriğine dair doğrudan bilgi sunmamaktadır. Bunun temel nedeni, söz konusu kavramların on beş kez yalnızca başlık olarak on kez ise tarihi kişilerin yetkin olduğu konular bahsedilirken kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu terimler yedi atıfta ise pontifex hukukun belirli alanlardaki uygulamalarını kısaca anlatmak için kullanılmıştır. Tüm bunlar göz

---

²⁰⁷Cic. Leg. II.57

²⁰⁸Cic. Sen. 50; Liv. XXX.1.5-6; Val. Max. V.8.3; Gell. NA., XVI.6.12-14, Macrob. Sat. I.15.21, Sat. I.24.16, Sat. VI.9.5-7, Sat. VI.13.11; Serv. Aen. III.607, Aen. IV.103

²⁰⁹Cic. Leg. II.48, II.52-53

²¹⁰Serv. Aen. I.179, Aen. II.57, Aen. III.607, Aen. IV.103, Aen. IV.262, Aen.VIII.363

²¹¹Cic. Rep. IV.8, Leg. II.55, Leg. II.57, Leg. II.58, Tusc. I.27; Serv. Aen. VI.366

²¹²Cic. Leg II.29; Fest. 364 L; Macrob. Sat. III.10.1-3; Aur. Vic. Caes. 28.4; Serv. Aen. II.119,

²¹³Columella, Rust. II.21.1-5 ; Macrob. Sat. I.15.18-19, Sat. III.3.11; Serv. Georg. I.270

²¹⁴Gell. NA. pr.13; Auson. Prof. Burd. XXII.5; Serv. Aen. VIII.552

²¹⁵Cic. Dom. 121 ,Dom. 128, Dom. 138

²¹⁶Cic. Dom. 36-38

önüne alındığında yapılan atıfların %41'inin kavramsal derinlikten yoksun olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁷

Geriye kalan kırk yedi atfın ise doğrudan Roma dini sistemini tanımlamak için kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan üçü, devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu *evocatio*, *dedicatio* ve *manalis sacrum* işlemlerinin genel yapısını açıklamaktadır.²¹⁸ Beş atıf, insanların ve devletin tanrılarla olan ilişkisine dair konularla ilgilidir.²¹⁹ Altı kez ise *hostiae*, *porricere* gibi kurban işlemlerini anlatmak için kullanılmıştır.²²⁰ İki kez ise *sacra privata*'nın özet olarak açıklanması sırasında karşımıza çıkmaktadır.²²¹ Bir kez ise *loca sacra* kavramını açıklamak için de yalnızca bir kez bu terimlere başvurulmuştur.²²²

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, söz konusu kavramlarla birlikte aktarılan bilgilerin doğru ancak eksik olduğu ortaya çıkmaktadır. Oyunların yeniden başlatılması ya da kötü alametlerin yatıştırılması gibi *Collegium Pontificium*'un denetiminde olduğu literatürde açık bir şekilde kabul edilen pek çok konunun yukarıda belirtilen kavramlarla birlikte anılmamıştır. Ancak bu söz konusu işlemlerin *ius pontificium*'un dışında kaldığı anlamına gelmemektedir. Bu durumun en büyük nedeni farklı yazarlar ve farklı kavramlar üzerinden ele alınan pontifex hukukunun bütün bir şekilde inceleyen hiçbir eser günümüze ulaşmamasından kaynaklanmaktadır.²²³

Ortaya çıkan bu sorunun aşılması için *Collegium Pontificum*'un yetki ve sorumluluğu altına giren kural ve uygulamalar derin bir şekilde incelenmesi gerektiği gibi aynı zamanda *Collegium*'un yayınladığı *decretum* ile *responsum*'ların hangi

---

²¹⁷Johnson, s.60-61

²¹⁸Plin. HN. XXVIII.18; Cic. Dom. 121, Dom. 128, Dom. 138

²¹⁹Cic. Nat. D. III.43; Serv. Aen. II.351, Aen. IV.577, Aen. VIII.275, Georg. I.21

²²⁰Cic. Leg II.29; Fest. 364 L; Macrob. Sat. III.10.1-3; Sat. III.2.1-3; Aur. Vic. Caes. 28.4; Serv. Aen. II.119

²²¹Cic. Leg. II.45; Fest. 424 L.

²²²Macrob. Sat. III.2.1-3

²²³Johnson, s. 63

konuları kapsadığı belirlenerek *ius pontificium*'un sınırları daha net biçimde belirlenerek yukarıda belirtilen sorunların aşılması mümkün olabilir.

3.2. *Ius Pontificium* 'un *Religio* 'yu Denetimi

Antik kaynaklarda pontifex hukukuyla ilgili terimlerle birlikte anlatılan en kapsamlı konulardan birisi *religio*'dur. Romalılar devlet tarafından resmi olarak tapınılan ilahi varlıklara karşı sahip oldukları sorumluluk ve kurallara *religio* derlerdi. Bu alan yalnızca *Collegium Pontificum*'un denetimine bırakılmıştı. Dolayısıyla, *Collegium*'un *religio* üzerindeki denetimini incelemek, bu kurumun dini hukuk alanındaki konumunu anlamak açısından oldukça önemlidir.²²⁴

Her ne kadar Romalıların dini sistemini tanımlayan yazılı bir anayasa ya da kapsamlı bir hukuk metni bulunmasa da nesilden nesile aktarılan ve zamanla zenginleşerek daha da güçlü hale gelen gelenekler *religio*'nun temelini oluşturmuştur.²²⁵ Cicero, *De Natura Deorum*'da *religio*'nun *sacra*, *auspicium* ve olumsuz alametleri yatıştıran *haruspex* ve *decemviri*'lerden (bu ikisi tek bir kol olarak değerlendirilmiştir) oluşan üç ayrı başlıktan oluştuğunu belirtmektedir.²²⁶

Varro ise *religio*'yu daha detaylı bir şekilde sınıflandırmıştır. Ona göre *religio* üç ayrı başlıktan oluşmaktaydı. Bu üç başlığın mekanlarla ilgiliydi ve sunaklar, tapınaklar ve kutsal yerler ile alakalıydı. İkinci başlığı ise *feriae*, *ludi circenses* ve tiyatro gösterileri gibi belirli tarihlerde gerçekleştirilen dini etkinlikleri kapsamaktadır. Son bölüm ise kutsal ritüellere ayrılmıştır. Bu bölüm de *consecrationes*, *sacra privata* ve *sacra publica* şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu üç kategoriden oluşan sınıflanmanın en sonunda ise tanrıları belirli, belirsiz ve en yüce tanrılar şeklinde bir sıralandığı

---

²²⁴Johnson, s.65

²²⁵Dion. Hal. II.65.1; Liv. IX.46.4-7; Cic. Dom. 56; Cic. Nat. Deor. III.43; S. E. Smethurst, '*Politics and Morality in Cicero*', Phoenix, Vol. 9/3 1955, s.116

²²⁶Cic. Nat. Deor. III.5-6

belirtilmiştir.²²⁷ Bu detaylı sınıflandırma, *religio*'nun ne denli derin ve sistemli bir yapıya sahip olduğunu göstermesi açısından son derece dikkat çekicidir.

Roma'nın en önemli yazarlarından olan Varro ve Cicero'nun bu konuda verdiği bilgiler *haruspex*'lerin *religio*'ya bağlı olup olmaması meselesi dışında birbiriyle doğrudan uyumlu görülmektedir. Cicero her ne kadar eserlerinde *religio*'yu tanımlarken *haruspex*'leri bu yapının bir parçası olarak değerlendirmiş olsa da Varro, *haruspex*'lerden herhangi bir şekilde bahsetmemektedir. Bu durumun Cicero'nun mevcut durumu Varro'nun ise geleneksel ve teorik bilgileri paylaşmasından kaynaklanması olasıdır. Çünkü Etruria kökenli Haruspex geleneği Roma'nın askeri, idari ve zengin ayrıcalıklı aileleri içerisinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmış olsa da resmi olarak devlet dininin bir parçası olmaları Claudius'un İmparatorluğu gibi oldukça geç bir tarihte olmuştur.²²⁸

Her iki yazarın aktardığı bilgilerden ortaya çıkan bir diğer önemli bilgi ise *Religio*'nun *Collegium Pontificium*'un denetiminde bulunan alanlarının *caerimoniae* ve *sacra* olarak tanımlanmasıydı. *Pontifex*'lerin Roma hukukunda çeşitli kural, yaptırım ve uygulamaları ile etkin olmasının yegane dayanağı olan bu iki kavramın birbirinin yerine eş anlamlı olarak mı kullanıldığı yoksa birbirinden farklı alanlar mı olduğu konusu ise net değildir.

Cicero, *Legibus* adlı eserinde *Collegium Pontificium*'un *religio* alanındaki görev ve yetkilerini *caerimoniae* ve *sacra* kavramları üzerinden tanımlamıştır.²²⁹ Buna rağmen, eserin ilerleyen bölümlerinde aynı sorumluluk alanını yeniden ifade ederken yalnızca *sacra* terimini kullanmıştır.²³⁰ Benzer bir durum Cicero'nun diğer eserlerinde de gözlemlenmektedir. Yazar, *De Natura Deorum* adlı eserinde *religio* konusunu ele

---

²²⁷August. Civ. D. VI.3

²²⁸Tac. Ann. XI.15

²²⁹Cic. Leg. II..20

²³⁰Cic. Leg. II..30

alırken yine sadece *sacra* kavramını kullanmıştır.²³¹ *De Haruspicum Responsis*'te ise *religio*'dan bahsederken yalnızca *caerimoniae* terimini kullanmıştır.²³²

Bu çelişkili kullanımın açıklığa kavuşturulması için her iki kavramla ilgili detaylı bilgiler veren diğer antik yazarların ifadelerine bakılması gerekmektedir. Bu noktada, Valerius Maximus'un *caerimoniae* kavramı ile açıkladığı bilgileri²³³ Servius Danielis'in *sacra* kavramıyla açıkladığını görmekteyiz.²³⁴

İki kavram arasında *sacra* kavramının *religio* içerisinde yer alan ritüel ve kuralları tanımlamak için kullanılan teknik bir kavram olduğu bu kavram içerisinde düzenlenmesi gereken ritüellerin ise zamanla *caerimoniae* kavramıyla ifade edildiği düşünülmektedir.²³⁵

Hukuk ve din konusunda en bilge antik yazarların bile her iki kavramı eş anlamlı olarak kullanmasına rağmen, Roma dininin resmi yapısının açıklandığı bölümlerde yalnızca *sacra* terimini kullanılmış ve hiçbir zaman *caerimoniae* terimini tek başına tercih etmedikleri göz ardı edilmemelidir. Bu durum, *sacra* kavramın devlet tarafından benimsenmiş ve resmi olarak yürütülen ayinleri ifade eden teknik bir kavram olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu noktada *sacra* kavramının detaylı bir şekilde incelenmesi *Ius Pontificium*'un hangi alanları yönettiğini daha net bir şekilde ortaya koyacaktır. *Sacra* ile ilgili günümüze erişmiş en detaylı açıklama Festus'a aittir. Ona göre, *sacra publica* halk adına kamu hazinesinden karşılanan ayinlerden oluşmaktadır. Bu ayinler; *pro populo*, *pro montibus*, *pro pagis*, *pro curiis*, *pro sacellis* olarak adlandırılmaktaydı.²³⁶ Festus'un yaptığı bu ayırım kentin kuruluşunda dağ ve kent olarak farklı iki yapı olarak

---

²³¹Cic. Nat. D. III.5

²³²Cic. Har. resp. 18

²³³Val. Max. I.1.10

²³⁴Serv. Aen.; IV.302

²³⁵Johnson, s.76

²³⁶Fest. 284 L.

kurulmasından sırasında ortaya çıkan dini sorumluluklardan kaynaklandığı düşünülmektedir.²³⁷

Festus aynı zamanda *sacra publica* ve *sacra privata*'nın yanı sıra diğer hiçbir antik yazarın bahsetmediği üç yeni *sacra* ile ilgili de bilgi vermektedir. Bu üç *sacra* sırasıyla, *sacra popularia*, *sacra municipalia* ve *sacra peregrina*'dan oluşmaktaydı.²³⁸

Festus'un ifadelerinden öğrendiğimiz *sacra municipalia*, *municipium* statüsündeki kentlerin yerine getirmekle yükümlü olduğu dini sorumlulukları kapsamaktaydı. Bu kentler Roma vatandaşlığı kazandıktan sonra, önceden sahip oldukları dini görevler doğrudan Roma'nın dini sistemine dahil edilmiştir.²³⁹ *Sacra*'nın korunması ve sürekliliğinden sorumlu olan yegane kurum olan *Collegium Pontificum*, bu kentlerin vatandaşlık öncesi dönemde sahip oldukları dini gelenekleri aynı şekilde sürdürmelerini istemiştir. Böylece *sacra municipalia*, doğrudan *sacra publica*'nın bir alt kolunu oluştururdu.²⁴⁰

Sacra Pelegrina ise iki ayrı dala ayrılmaktaydı. Bunlardan ilki savaş halindeki düşman kentinin taptığı tanrıları *evocatio* işlemiyle Roma dinine dahil edilmesi ardından o kentin söz konusu tanrıya karşı sahip olduğu dini sorumluluk ve vazifelerin Roma'nın sorumluluğuna geçmesini kapsardı. İkinci olarak ise barış zamanlarında kıtlık, salgın gibi olağanüstü durumların ortadan kalkması için, yabancı kentlerin taptığı tanrıların geleneklerini olduğu gibi Roma dini yapısına alınmasını kapsamaktaydı.²⁴¹

Sacra peregrina'nın parçası olan ayinlerin bazen doğrudan devlet, bazen ise belirli *gens*'ler tarafından yerine getirilmekteydi. Bu ayinleri icra eden kuruma bağlı

---

²³⁷M. Geiger, "Sacra," *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* IA2, 1920, s.1660

²³⁸Fest. 146 L.; Fest. 237 L.; Fest. 298 L.

²³⁹Fest. 146 L

²⁴⁰Johnson, s.80

²⁴¹J. Scheid 'Graeco Ritu: A Typically Roman Way of Honoring the Gods', *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol 97, 1995, s.22

olarak *sacra peregrina*'nın altındaki işlemler ya *sacra publica* ya da *sacra privata* kapsamında değerlendirilirdi.²⁴²

Festus'un ifadesiyle *Sacra popularia* ise tüm Roma vatandaşları tarafından yerine getirilen ve belirli *gens*'lere tahsis edilmemiş ayinlerden oluşurdu. Ancak bu kategorinin *sacra publica*'dan ayrı değerlendirilip değerlendirilemeyeceği tartışmalıdır. Çünkü, diğer bütün antik yazarlara göre halk adına yapılan bütün dini ritüeller *sacra publica*'nın altında değerlendirilmiştir.²⁴³ Festus'un *sacra popularia*'nın açıklarken dört ayrı *feriae*'dan oluştuğunu ifade etmiştir.²⁴⁴

Bunlardan ilki olan *Fornacalia*, *curia* tarafından gerçekleştirildiği için *sacra publica*'nın bir parçası olarak görülmektedir. İkinci olarak bahsedilen *Parilia* ise hem toplumsal hem bireysel olarak icra edilmekteydi. Bu yüzden hem *sacra publica* hem *sacra privata* bünyesinde yer almaktaydı. Bu kategorinin altında ifade edilen üçüncü *feriae* olan *Laralia* ise yalnızca Festus tarafından aktarılmıştır.²⁴⁵ *Laralia* ile ilgili diğer antik kaynaklarda herhangi bir bilgi verilmemesi Geiger ve Wissowa'nın *Laralia*'yı *Compitalia* ile eş tutarak onu da *sacra publica*'ya yerleştirmelerine sebep olmuştur.²⁴⁶ Festus'un bu alanda aktardığı son *feriae* *Porca praecidania* ise yalnızca ölen kişinin mirasçıları ya da kırsaldaki çiftçiler tarafından yerine getirilen bireysel bir ayin olup, diğerlerinden ayrılmaktadır.²⁴⁷

Festus'un bahsettiği ilk üç *feriae*'nin her birinin diğer antik yazarların aktardıkları bilgiler doğrultusunda *sacra publica*'nın bir parçası olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. *Porca praecidania*'dan ise Festus dışında hiçbir yazar bahsetmemiştir. Festus'un bu ifadeyi yanlış kullanmış olabileceği ve aslında *feriae praecidaneae* ile

---

²⁴²Geiger, s. 1662-1663

²⁴³Marquardt, III. s. 190

²⁴⁴Fest. 146 L., Fest. 237 L., Fest. 298 L

²⁴⁵Johnson, s. 81

²⁴⁶Wissowa, s. 399; Geiger, s.1663

²⁴⁷A. J. B. Sirks, "Sacra, Succession and the "lex Voconia"", Latomus Vol: 73/2 1994, s. 282

kariştirdığı yönünde görüşler bulunmaktadır.²⁴⁸ Ancak bu iddiayı doğrulamak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü terim yalnızca Gellius'un eserinde geçmekte ve *feriae praecidaneae* hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır.²⁴⁹

Sacra popularia hakkındaki bilgilerin sınırlı oluşu, Festus'un ifadelerini ihtiyatla değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, *Fornacalia* ve *Parilia*'nın doğrudan *sacra publica* içerisinde yer aldığını söylemek mümkündür. Eğer *Laralia*, yukarıda da belirtildiği üzere *Compitalia*'nın başka bir adlandırması ise onun da *sacra publica* kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. *Porca praecidania* ya da *feriae praecidaneae* hakkında kesin bir yargıya varmak mevcut kaynak eksikliği nedeniyle mümkün değildir.²⁵⁰

Tüm bu bilgiler göz önüne alındığında Festus'un yaptığı gibi *sacra*'yı beş ayrı kol olarak değerlendirmek yerine; *privata*, *publica*, *municipalia*, *peregrina* olarak sınıflandırmak daha makul görünmektedir. *Pontifexler*, bu dört alandan üçünde (*sacra privata*, *sacra publica* ve *sacra municipalia*) doğrudan denetim yetkisine sahiptir. Ancak *sacra peregrina* ile olan ilişkileri daha karmaşıktır. Nitekim Johnson, *pontifex*'lerin *sacra peregrina* üzerinde herhangi bir yetkiye sahip olmadığını ileri sürmektedir.²⁵¹ Ancak, yukarıda da belirtildiği üzere antik kaynaklarda verilen bilgiler *sacra peregrina*'nın iki alt başlıktan oluştuğunu göstermektedir. Eğer bir tanrı *evocatio* işlemiyle Roma'ya getirildiyse, bu işlemi yürüten tek otoritenin *Collegium Pontificum* olması gerekirdi. Dolayısıyla bu durumda *pontifex*'lerin en azından *evocatio* aracılığıyla dahil edilen *sacra peregrina* işlemleri üzerinde yetki ve denetime sahip olduğu açıktır.

Görüldüğü üzere dört alt başlıktan oluşan *sacra*'nın neredeyse tamamından *Collegium Pontificum*'u sorumluydu. Yalnızca *sacra peregrina*'ya dahil olan ve barış

---

²⁴⁸Johnson, s.82

²⁴⁹Gell. NA. IV.6.10

²⁵⁰J., Marquardt, *Römische Staatsverwaltung (Vol. I-II-III)*, S. Hirzel, Leipzig 1881-1885, III. s.190

²⁵¹Johnson, s.83-84

zamanlarındaki olağanüstü durumlarda yabancı devletlerin tanrılarının *sacra*'ya dahil edilmesinde *pontifex*'lerin bir yetkisi bulunmamaktaydı. Bu durumun en eski örneklerinden birisi *decimviri sacris faciundis* başkanlığında yürütülen *Ritus Graecus* ritüelleriydi. Bu ritüeller ve ayinler alındıkları toprakların gelenek ve kurallarına uygun bir şekilde yönetilir ve *pontifex*'lerin yetki alanına girmezdi.²⁵²

Bu durum, Cicero'nun *De Natura Deorum*'da yer alan “*neden sacra*'ların başında *pontifex*'ler, *auspicium*'ların başında *augurlar vardır?*”²⁵³ ifadesiyle ile çelişmektedir. Cicero söz konusu bu cümle ile *sacra*'ların mutlak şekilde *pontifex*'lerin yetki alanında olduğunu ima etmektedir.²⁵⁴ *Collegium Pontificium*'un içinden çıkan kurumlar incelenmesi bu karışıklığını ortadan kaldırabilir. Daha önce de belirtildiği gibi *Epulo*'lar başlangıçta *Collegium Pontificium*'un görev alanında yer alan bazı dini sorumlulukların daha etkin bir şekilde yerine getirilebilmesi için *Epulones* adında yeni bir *collegium* kurulmuştur. Burada görülen durumun bir benzerinin *Graecus Ritus*'tan sorumlu *decemviri sacris faciundis*'in ortaya çıkışında da gözlemlendiği düşünülmelidir.²⁵⁵

3.3. *Ius Pontificium*'da *Pontifex Maximus*'un *Magistratus*'ları Cezalandırdığı Vakalar

Collegium Pontificium'un *sacra* üzerindeki denetiminin en net biçimde ortaya çıktığı alanlardan birisi Roma devletinin yüksek idari görevlilerin, görevleri sırasında dini kurallara aykırı davranışları nedeniyle *Pontifex Maximus* tarafından yargılanmalarıdır. Bu bölümde, çeşitli idari ve dini makamlarda görev yapmış kişilerin, *Pontifex Maximus*'un başkanlığında yargılandıkları örnekler ele alınacaktır. Yargılamaya konu olan eylemler, bu eylemlere karşı uygulanan cezaların kapsamı ve

²⁵²Varro, Ling. VII.88; Wissowa, s.534; Scheid, s.22

²⁵³“*cur sacris pontifices, cur auspiciis augures praesunt*”: Cic Nat. D. I.122

²⁵⁴Linderski 1986, s.2148

²⁵⁵North, s. 23

kararların benzerlik ya da farklılık gösterdiği yönler değerlendirilecektir. Bu sayede *ius pontificium*'un, *imperium* yetkisini elinde bulunduran makamlar karşısındaki hukuki otoritesi ortaya konacaktır.

Bu kapsamda *Pontifex Maximus* tarafından yapılan yargılamaların biri MÖ 242 yılında yaşanmıştır. O yıl *consul* seçilen ve aynı zamanda *Flamen Martialis* görevini yürüten Albinus Postumius, Afrika'ya gidecek orduya liderlik etmek istemiştir. Ancak dönemin *Pontifex Maximus*'u Metellus bu girişimi Postumius'un dini görevlerini ihmal edeceği gerekçesiyle engellemiş ve kendisini *multa* cezasına çarptırmıştır.²⁵⁶ Valerius Maximus bu olayı aktarırken *religio*'nun *imperium*'a boyun eğdirdiğini ifade etmesi *Pontifex Maximus*'un *ius pontificium*'un yetki alanına giren meselelerde *consul*'leri bile yargılayabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Bir başka yargılama ise MÖ 189 yılında gerçekleşmiştir. O yıl eyaletleri yönetecek kişilerin seçimi sırasında *praetor* konumundaki Fabius'a *Sardinia* bölgesinin yönetimi verilmişti. Aynı zamanda bir *flamen* olan Fabius, *Sardinia*'ya gitmek istediğinde *Pontifex Maximus* Publius Licinius tarafından şehri terk etmesini yasaklanmış ve dini görevlerini aksattığı gerekçesiyle *multa* cezasına çarptırılmıştı. Fabius aldığı bu cezalara itiraz ederek meselenin halk tarafından değerlendirilmesini istemişti. *Senatus* ve halk yaşanan bu olayda *Pontifex Maximus*'un haklı olduğuna karar vererek Fabius'u *Sardinia*'ya yollamaktan vazgeçildi.²⁵⁷

Her iki örnekte de cezalandırılan kişiler, *imperium* yetkisine sahip olmalarına rağmen aynı zamanda birer *sacerdos* makamını da elinde bulundurmaktaydılar. Bu kişilere yüklenen dini sorumluluklar, *sacra*'nın ayrılmaz bir parçasıydı. Bu yükümlülüklerin ihlali tanrıların gazabına neden olabilirdi. Dolayısıyla bu gibi

---

²⁵⁶Liv. Per. 19; Val. Max. I.1.2

²⁵⁷Liv. XXXVII.51.1-6

durumlarda *Pontifex Maximus* kişinin sahip olduğu diğer resmi unvanlardan bağımsız olarak sadece dini yükümlülükler temelinde denetim yetkisini kullanmaktaydı.²⁵⁸

Bu durumun en net gösteren vakalardan birisi de MÖ 180 yılında yaşanmıştır. *Rex Sacrorum*'un ölümüyle boşalan makama o sırada donanma komutanı olan Lucius Cornelius'un getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun ardından *Pontifex Maximus* Servilius, Lucius'a *rex sacrorum* makamına getirilmeden önce mevcut görevinden istifa etmesini emretmiştir.²⁵⁹

Lucius bu emre uymayınca *Pontifex Maximus* tarafından *multa* ile cezalandırılmıştır. Lucius ise bu cezaya itiraz ederek kararı halk oylamasına taşımıştır. Yapılan oylama sırasında bir çok tribus Lucius'un mevcut görevinden istifa etmesi şartıyla cezanın affedilmesi yönünde oy kullanırken meydana gelen büyük bir fırtına nedeniyle oylama yarıda kesilmiştir. *Pontifex*'ler yaşanan bu olayı dini bir alamet olarak değerlendirerek seçim sonucunda en çok oyu alan Lucius'un ataması iptal etmiş onun yerine ikinci sıradaki Claelius Siculus'u *Rex Sacrorum* olarak atanmıştır.²⁶⁰

Pontifex Maximus tarafından *imperium* yetkisine sahip kişilere yapılan yargılamalara dair son örnek ise M.Ö. 159 yılına aittir. Bu olaydan yalnızca Livius'un günümüze ulaşamayan eserine dair özetler sunan *Periochae*'de bahsedilmektedir. Bu nedenle oldukça kısa olan bu metinde *Pontifex Maximus* Marcus Aemilius Lepidus'un, *praetor* Gnaeus Tremelius'u kendisiyle haksız yere tartıştığı gerekçesiyle *multa* cezasına çarptırıldığı ifade edilmiştir.²⁶¹

Tremelius ile Lepidus arasında yaşanan bu olay diğer örneklere göre daha az bilgi içerse de herhangi *sacerdos* makamında bulunmayan bir *magistratus*'un da *Ius*

---

²⁵⁸Johnson, s. 96-100

²⁵⁹Liv. XL.42.8

²⁶⁰Liv. XL.42.9

²⁶¹Liv. Per. 47

Pontificium'un kapsamında yargılanabildiklerini göstermesi açısından oldukça değerlidir. Festus'un *Pontifex Maximus* makamını açıklarken kullandığı şu ifadeler dikkate alınmalıdır: “*Pontifex Maximus olarak adlandırılır çünkü kutsal ve dini konularla ilgili işlerin en yüksek yargıcı ve aynı zamanda sivil kişilerin ve devlet görevlilerinin itaatsizliğine karşı bir koruyucudur.*”²⁶²

Festus'un bu ifadeleri *Pontifex Maximus*'un *sacra* ve *religiones* kapsamında kalan tüm meselelerde nihai yargı yetkisine sahip olduğunu ve bu yetki çerçevesinde hem *magistratus* hem de *privatus* kişilere yargılama yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Tremelius'un yargılanarak *multa* cezasına çarptırılması Festus'un yukarıda verdiği bilgiyi kanıtlar niteliktedir.²⁶³

3.4. *Collegium Pontificum*'un Yayınladığı *Decretum* ve *Responsum*'lar

Bir önceki bölümde *Ius Pontificium* kapsamında *magistratus*'lara yönelik yapılan yargılamalar üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ise *Collegium Pontificum*'un yayınladığı *decretum* ve *responsum*'lar incelenecektir. Her iki kavram da *Collegium*'un doğrudan Roma idari ve siyasi yapısına etki etmeleri sebebiyle tarihçiler tarafından yoğun bir şekilde incelenmiştir.²⁶⁴ Bu iki kavramın birbirinden hangi noktalarda ayrıldığına dair en net açıklamalar ise Linderski'nin tartışılmaz bir başucu kaynağı sayılabilecek *Augur*'lar üzerine yazdığı makalede saklıdır. Kendisinin bu konudaki açıklaması şu şekildedir: “*Decretum kolektif bir şekilde ilan edilirken, responsum ise kolektif ya da bir kişi tarafından verilen bir yanıttır. İlk durumda (kolektif bir biçimde ilan edildiğinde), responsum aynı zamanda bir decretum olarak kabul edilir. Çünkü kolektif organın müzakereleri ve muhtemelen oylaması sonucu ortaya çıkar. Responsum'da ilk olarak yöneltilen bir sorunun olması gerekir. Bu, üçüncü bir tarafın*

---

²⁶²“*Maximus pontifex dicitur, quod maximus rerum, quae ad sacra et religiones pertinent, iudex sit vindexque contumaciae privatorum magistratuumque.*”: Festus, 113 L.

²⁶³Johnson, s. 100

²⁶⁴Mommsen, Staatsrecht. II. s.45-47; Wissowa s.530-531

girişimiyle başlatılır. Öte yandan, bir decretum yayımlama inisiyatifi Collegium'un (veya bazı durumlarda başkanının) elindedir. Sonuç olarak, collegium'un her responsum'u aynı zamanda bir decretum iken, her decretum bir responsum değildir."²⁶⁵

Linderski'nin bu yorumları *Collegium Augurum*'a yönelik olmakla birlikte her iki *Collegium*'un sahip olduğu yetki ve sorumlulukların yapısı göz önüne alındığında ortaya bu teorinin *Collegium Pontificum*'un yayınladığı *decretum* ve *responsum*'lar için de geçerli olduğu ifade edilebilir.²⁶⁶

Pontifex'ler, *Ius Pontificium*'la alakalı herhangi bir meseleyle ilgili *decretum* yayınlamak o konuya dair resmi bir karar bildirme hakları vardı. Antik kaynaklarda *Collegium*'un *decretum* yayımlama yetkisini çoğu zaman *incestus* suçuyla yargılanan *Virgo Vestalis*'ler hakkında kullandığı görülmektedir. *Incestus* suçlamasıyla yargılanan *Virgo Vestalis*'lere yönelik *Collegium Pontificum*'un aldığı kararlar oldukça zengin olması nedeniyle bu bölümde Antik kaynaklarda aktarılan *incestus* davaları dışında kalan konularla ilgili yayınlanan *decretum* ve *responsum*'lar üzerinde durulacaktır.

Collegium Pontificum'un *Ius Pontificium* ile ilgili ortaya koyduğu *decretum*'ları incelediğimizde bunların pek çoğunun aynı zamanda *responsum* özelliği taşıdığı görülmektedir. Bu durum *Collegium*'un yayınladığı *decretum*'ların büyük bir çoğunluğunun *Ius Pontificium*'u ilgilendiren bir meseleyle ilgili dışarıdan *Collegium*'a yöneltilen bir soruya karşılık verildiği anlamına gelmektedir.²⁶⁷

Collegium Pontificum'un *ius pontificium* ile alakalı kendilerine yöneltilen meseleler hakkında görüş bildirmesine *responsum* denirdi. *Pontifex*'lerin dini hukuk

---

²⁶⁵ Linderski s.2154-2155

²⁶⁶ Johnson, s.132

²⁶⁷ Cohee, s. 20-21; Johnson, s.143

alanında pek çok meselede karar verici konumunda olması nedeniyle *responsum*'ların içeriği oldukça çeşitlilik gösterirdi.²⁶⁸

Pontifex'lerin bir konuda *responsum* yayınlamaları için ilk olarak kendilerine danışılması gerekirdi. Bu sürecin başlaması için gündemdeki *Senatus Consultum* ile bir *magistratus* ya da *senator* görevlendirilirdi. Görevlendirilen kişi meseleyi *Pontifex Maximus*'a bildirirdi. Bu kişi daha sonra *Collegium*'un verdiği kararı *Senatus*'un adına yürütmekle sorumlu olurdu.²⁶⁹

Collegium Pontificum'un *responsum* yayımlamak amacıyla nerede toplandığına dair ise antik kaynaklarda doğrudan bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu konuda dolaylı da olsa önemli bir ipucu Plinius Minor'un aktardıklarında yer almaktadır.

Plinius, Domitianus'un iktidarını güçlendirmek amacıyla eski dini gelenekleri yeniden canlandırmaya çalıştığını belirtir. Bu doğrultuda *Pontifex Maximus* sıfatıyla *virgo vestalis*'leri *incestus* ile yargılamıştır. Plinius, bu yargılamaların son derece gaddar ve adaletsiz olduğunu vurguladığı gibi Domitianus'un bu yargılamalar sırasında *Collegium Pontificum* üyelerini alışılmış toplantı yeri olan *Regia*'da değil, *Alba*'daki kendi villasına çağırarak gelenek dışı bir yargılamada bulunduğunu aktarmıştır.²⁷⁰

Plinius bu olayla MS II. yüzyıldaki var olan durumu anlatmış olsa da kullandığı ifadeler krallık ve cumhuriyet dönemlerinde de *Regia*'nın *Collegium*'un en önemli toplantı yeri olduğu fikrini güçlendirmektedir. Wissowa'da bu olaya dayanarak *Pontifex*'lerin bu tür toplantıları *Regia*'da gerçekleştirdiklerini öne sürmüştür.²⁷¹

Regia'nın krallık döneminden itibaren Roma dini dünyasında sahip olduğu özel konum nedeniyle *Pontifex*'lerin resmi binası olarak kullanılması *Collegium Pontificum*

---

²⁶⁸ F. Schulz, **History Of Roman Legal Science**, Oxford At The Clarendon Press, New York 1946, s. 16

²⁶⁹ Liv. XXIX.19.7-8; Liv. XXXI.9.5; Cic. Har. resp. 11; Macrob. Sat. I.16.21-27; Gell. NA. V.17.1-2

²⁷⁰ Plin. Ep. IV.11.6

²⁷¹ Wissowa, s.502

için meşruiyet sağlayan önemli bir unsur olmuştur. Bu sebeple *Regia*, *Collegium*'a ait kutsal belgelerin ve değerli ritüel nesnelere saklandığı bir arşiv mekanı olarak da kullanılmıştır.²⁷²

Collegium Pontificium'un *Capitolinus* tepesinde bulunan *Curia Calabra*'yı da kendi meseleleri için kullanıldığı bilinmektedir.²⁷³ Bu yapı adı muhtemelen “çağırma” anlamındaki *calare* fiilinden gelmekteydi. Burada, Roma'nın erken dönemlerinden itibaren *Pontifex Maximus*'un başkanlığında *sacerdos* seçimleri ve dini meselelerle ilgili halk oturumları düzenlenirdi. Aynı zamanda her ayın *kalendae* gününde bir *Pontifex Minor* tarafından *Nonae* gününün belirlenip halka ilan edilmesi de burada gerçekleşirdi.²⁷⁴ *Nonae* gününe gelindiğinde ise *Rex Sacrorum*'un başkanlığında ay içinde gerçekleşecek ilk kutsal ritüelin tarihi halka açıklanırdı.²⁷⁵

Curia Calabra'da takvim ve günlerle ilgili gerçekleştirilen bu ritüellerin MÖ IV. yüzyılda Flavius'un takvimi halka açıklanmasından sonra önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Buna rağmen MS II. yüzyılda dahi *rex sacrorum* ve *flamen*'lerin *inauguratio* işlemleri burada düzenlenmeye devam etmiştir.²⁷⁶ *Curia Calabra*'nın kalıntıları günümüze ulaşmamıştır buna rağmen Linderski bu yapının *Curia Calata* ile bitişik olduğunu ileri sürmüştür.²⁷⁷ Her iki yapının da *Collegium*'un farklı görevlerini icra etmek için kullanıldığı göz önüne alındığında, *Curia Calabra*'nın özellikle *responsum* ve *decretum*'ların karar süreçlerinin ilk aşamalarına ev sahipliği yaptığı düşünülmektedir.²⁷⁸

---

²⁷²L. Jr. Richardson, **A New Topographical Dictionary Of Ancient Rome**, The Johns Hopkins University Press, Maryland 1992, s.328

²⁷³Serv. *Aen.* VIII.654; Macrobian. *Sat.* I.15.10

²⁷⁴Macrobian. *Sat.* I. 15. 10; Varro, *Ling.* VI. 27; Serv. *Aen.* VIII. 654

²⁷⁵Varro, *Ling.* VI.28:

²⁷⁶Gell. *NA.* XV.27

²⁷⁷Linderski, s.2258

²⁷⁸Johnson, s.154

Collegium Pontificum'un geleneklerini ve *ius pontificium*'la ilgili karar süreçlerini büyük bir gizlilikle yürüttüğü göz önüne alındığında *decretum* ve *responsum* oturumlarının kamuya açık olan *Curia Calabra*'da gerçekleştirilmesi çelişkili bir görüntü ortaya çıkarmaktadır. Cicero'nun *De Domo Sua Ad Pontifices Oratio* ile *De Haruspicum Responsis* eserlerinde aktardığı bilgiler bu soruya ışık tutmaktadır. Cicero kendi eviyle ilgili yapılan duruşmaların *augur*'ların da katılımıyla gerçekleştiğini net bir şekilde ifade etmiştir.²⁷⁹

Diğer eserinde ise kendi eviyle ilgili yapılan davaya katılanları detaylı bir şekilde sıralamıştır. Bu kapsamda davaya *Pontifex Maximus*'un dışında; *Flamen Martialis*, *Rex Sacrorum*, *Flamen Quirinalis* ve *Pontifex Minor* gibi diğer üyeleri de isim ve mevkileriyle birlikte sıralamıştır. Dahası, *Collegium*'a mensup olup olmadığı bilinmeyen on iki ismin daha kararda yer aldığını belirtmiştir.²⁸⁰ Bu durum duruşmanın dış katılımcılara açık olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, *Collegium Pontificum*'un bir meseleye ilişkin *responsum* ya da *decretum* üretme sürecinin iki aşamalı bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. İlk aşamada, kamuya açık bir ortamda konuya dair bilgi toplanır ve taraflar dinlenirdi. Bu süreç büyük olasılıkla *Curia Calabra*'da gerçekleştirilirdi. Ardından, sadece *Collegium* üyelerinin katılımıyla gerçekleşen ikinci aşamada karar alınırdı. Bu kararın alındığı mekanın ise halkın gözünde önemli bir yer olan *Regia* olması olasıdır.²⁸¹

Collegium'un çıkardığı her *decretum* ve *responsum*'un kararlaştırılmasında Cicero'nun eviyle alakalı verilen *decretum* kadar geniş bir katılımcı sayısına ulaşım ulaşmadığı konusu net değildir. Cicero'nun açıklamalarına dayanarak *senatus*

---

²⁷⁹Cic. Dom. 34

²⁸⁰Cic. Har. resp. 12-13

²⁸¹B. Frier, **Libri Annales Pontificum Maximorum: the Origins of the Annalistic Tradition: Papers and Monographs of the American Academy in Rome**, University of Michigan Press, Michigan 1999, s. 87

oturumunda hazır bulunan üç *pontifex*'in bir konuda uzlaşmaya varması halinde bu kararın *responsum* ya da *decretum* sayıldığını ifade edenler bulunmaktadır.²⁸²

Bu görüşe göre *Senatus* oturumundaki görüşülen mesela *Ius Pontificium*'u ilgilendirmesi durumunda oturumda bulunan *Pontifex Maximus*, yanında iki meslektaşıyla birlikte istişare ederek aynı oturum içerisinde *responsum* sunabilirdi.²⁸³ Görüldüğü üzere karar sürecine katılan kişi sayısı meselenin önemiyle doğru orantılıydı. Savaş, kıtlık ya da kurban ritüeli gibi ciddi konularda tüm üyelerin görüşüne başvurulurken daha az önemli görülen meselelerde üç *Pontifex*'in kararı yeterli görülmüş olabilir.

Cicero'nun üç *pontifex* ifadesi aynı zamanda *Collegium*'un aldığı kararların çoğunluk ilkesine dayandığı göstermektedir. Livius'un aktardığı bir olay, *Pontifex Maximus*'un *Collegium* içerisindeki karar yetkisinin mutlak olmadığını açıkça göstermektedir.

Buna göre, MÖ 200 yılında yapılacak savaş öncesinde *Consul Galba Maximus*, belirsiz bir bütçeyle adak (*votum*) sunmak istemişti. Dönemin *Pontifex Maximus*'u Licinius Crassus, bunun dini hukuka aykırı olduğunu ve belirli bir bütçe üzerinden adakta bulunulması gerektiğini bildirmiştir. Bu kararın ardından *Senatus* meseleyi doğrudan *Collegium*'a havale etmiş ve *Pontifex*'ler çoğunluk kararıyla Crassus'un görüşünün tam tersi şekilde belirsiz meblağlı *votum*'un daha doğru uygun olduğuna dair bir *responsum* yayınlamışlardı. Bu olay, *Pontifex Maximus*'un *Collegium* içinde üstün bir yetkisi olmadığını *responsum* ve *decretum* kararlarının çoğunluk esasına göre alındığını açıkça göstermektedir.²⁸⁴

---

²⁸²Johnson, s. 156

²⁸³Cic. Har. resp. 12

²⁸⁴Liv. XXXI.9.7-8; J. North, **The inter-relation of State Religion and Politics in Roman Public Life from the end of the Second Punic War to the time of Sulla**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Oxford, 1968, s. 223-226

3.4.1. *Dedicatio* Hakkında Yayınlanan *Responsum*'lar

Collegium Pontificium'un *responsum* yayınladığı konuların başında *dedicatio* işlemiyle alakalı meseleler gelmektedir. Antik kaynaklarda bu konuyla ilgili beş farklı vaka bulunmaktadır. Bu konudaki bilinen ilk *decretum* MÖ 304 yılında yaşanan bir olaya aittir. Gnaeus Flavius MÖ 304 yılında *Aedilis* olarak seçilmesi ardından *Volcanus*'un alanında *Concordia*'ya tapınak adamıştı. Bu hareketi dönemin *Pontifex Maximus*'u Cornelius Barbatius tarafından hoş karşılanmamış buna rağmen Flavius, *Senatus* ile *Pontifex*'lerin tepkisine rağmen tapınağı adamayı başarmıştır. Livius eserinde bu olayın yaşandığı sırada yalnızca *Senatus* ve ordu komutanlarının tapınak adama yetkisi olduğunu belirterek durumun dini hukuk kurallarına aykırı olduğunu belirtmiştir. Bu yaşananlar ardından *Pontifex*'lerin *dedicatio* işlemini başlatması için ilk önce *Senatus*'un veya *Tribunus Plebis*'lerin çoğunluğunun onayının alınması zorunlu hale gelmiştir.²⁸⁵

Livius sayesinde öğrendiğimiz bu olayı Cicero'da eserlerinde siyasi rakibi Clodius'un evini dini hukuk kurallarına aykırı bir biçimde *Libertas*'a adaması ardından sıklıkla ifade ederek yaşanan olayın hukuksuz olduğunu *Lex Papiria*'ya (Livius'un anlattığı olayda alınan karar) uygun olmadığını vurgulamaya çalışmıştır.²⁸⁶

Antik kaynaklarda *dedicatio* işlemleriyle ilgili *Collegium Pontificum* tarafından yayınlanan ikinci *responsum* MÖ 222 yayınlanmıştır. Bu olay diğer *dedicatio* ile ilgili *responsum*'ların aksine eylemin dini yönüne dair verilen bir *responsum* niteliği taşımaktadır. M. Claudius Marcellus'un MÖ 222 yılında Clastidium Muharebesi'nden zaferle dönmesinin ardından *Honos* ve *Virtus*'a bir tapınak adama sözü vermiştir. Titus

---

²⁸⁵Liv. IX.46-4-7; C. Williamson, **The Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic**, The University of Michigan Press, Michigan 2005 s.452; S. J. Heyworth, 'Roman Topography And Latin Diction', Papers Of The British School At Rome, Vol. 79 2011, s.57; Johnson, s.166

²⁸⁶Cic. Dom. 128

Livius, Valerius Maximus ve Plutarkhos bu vakayı farklı detaylarla eserlerinde işlemişlerdir.²⁸⁷

Buna göre, Marcellus'un halihazırda inşa ettirdiği tek *cella*'dan oluşan tapınağın adanma işlemi *Pontifex*'ler tarafından yapılmamıştır. Bunun nedeni ise tek bir *cella*'nın iki ayrı tanrıya adanmasının gelecekte bu tapınağa yönelik kötü bir alametin meydana gelmesi durumunda hangi tanrıya sunu yapılacağına belirsiz olmasından kaynaklanmıştır. Dini kurallara göre tek bir kurban, yalnızca birlikte tapınılması gelenek haline gelmiş tanrı çiftlerine sunulabilirdi. *Honos* ve *Virtus* arasında böyle bir birliktelik mevcut olmadığından, *Pontifex*'ler bu adamanın geçerli olamayacağına hükmetmiştir. Bunun üzerine Marcellus, *Virtus* için ayrı bir tapınak inşa ettirmiştir.²⁸⁸

Bu vaka, incelenecek diğer *dedicatio* vakalarından farklı olarak *ius publicum* açısından herhangi bir ihlal içermemesine rağmen, doğrudan *ius pontificium* sınırları içinde değerlendirilmiştir. *Pontifex*'ler Marcellus gibi *consul* unvanını beş kez taşımış ve Hannibal tehdidine karşı Roma'yı savunmuş olmasına rağmen, Collegium'un dini otoritesine karşı herhangi bir itirazda bulunamaması, bu kurumun *dedicatio* işlemlerinin dini kısmındaki mutlak yetkisini açık biçimde ortaya koymaktadır.²⁸⁹

Cicero, diğer eserlerinde *dedicatio* işlemlerinde *Lex Papiria*'nın kabul edilmesiyle birlikte meydana gelen değişimleri farklı tarihi olaylar üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda *dedicatio* hakkında çıkarılan üçüncü *responsum* MÖ 154 yılına aittir. Bu tarihte Gaius Cassius, *Concordia* heykelini *curia*'ya yerleştirmek ve hem heykeli hem de *curia*'yı *Concordia*'ya adamak istemiştir. Bu adama işleminin *ius*

---

²⁸⁷Liv. XXVII.25.6-10; Plut. Marc. 28.1; Val. Max. I.1.8

²⁸⁸Liv. XXVII.25.6-10

²⁸⁹H. I. Flower, 'Fabulae Praetextae in Context: When Were Plays on Contemporary Subjects Performed Republican Rome?', The Classical Quarterly, Vol: 45/1 1995, s.181-184

pontificium'a göre uygun olup olmadığını öğrenmek amacıyla *Collegium Pontificum*'a danışmıştır.²⁹⁰

Collegium verdiği *responsum*'la bu hareketin doğrudan dini kurallara aykırı olacağını ifade etmemiş bunun yerine Cassius'un halk tarafından bu iş için yetkilendirilmeden bu düşüncesini gerçekleştirilmesi durumunda, *dedicatio* işleminin geçerli sayılmayacağını belirtmişlerdir.²⁹¹

Dedicatio ile ilgili verilen dördüncü *responsum* ise MÖ 123 yılına aittir. Bu olayda, Licinia adındaki bir *Virgo Vestalis* halkın onayı olmaksızın bir alanı *sacrum* ilan etmiştir. Bunun üzerine *Senatus*, meseleyi değerlendirmesi için *praetor urbanus*'u görevlendirmiş ve mesele *Collegium Pontificum*'a taşınmıştır. *Collegium*, halkın yetkisi olmaksızın gerçekleştirilen bu *dedicatio* işlemini geçersiz saymış ve söz konusu alanın *sacrum* kabul edilmemesi gerektiğine karar vererek Licinia'nın diktiği sunaktaki tüm yazıtların kaldırılması talimatında bulunmuşlardı.²⁹²

Bu olayla MÖ 154'te yaşanan Cassius vakası karşılaştırıldığında, her iki süreç büyük ölçüde benzerlik gösterse de *responsum*'ların içeriklerinde büyük bir fark bulunmaktadır. Cassius vakasında, *Pontifex*'ler işlemin dini açıdan doğru olup olmayacağına dair doğrudan bir hüküm vermek yerine işlemin halk tarafından yetkilendirilmemesi halinde geçerli sayılmayacağını belirtmiştir. Licinia olayında ise sunağın *dedicatio* işlemi *responsum*'dan önce gerçekleştirilmişti. Bu yüzden meselenin tekrar değerlendirildiğinde yapılan *dedicatio* işleminin *Lex Papiria*'ya uygun olmadığı fark edilmiş bunun üzerine *Pontifex*'ler tarafından önceden yapılmış *dedicatio* işlemi

---

²⁹⁰Cic. Dom. 136

²⁹¹Cic. Dom. 136

²⁹²Cic. Dom. 136:

Collegium tarafından geçersiz sayılarak sunağın üzerindeki yazıtların kazınmasını emretmişlerdir.²⁹³

Dedicatio ile ilgili yayınlanan son *responsum* ise bu çalışmada üzerinde sıklıkla durulan Cicero'nun eviyle ilgili yayınlanmıştır. MÖ 57 yılında verilen bu *responsum*, *adrogatio* yoluyla bir *Plebs gens*'ine geçen Clodius'un *Tribunus Plebis* makamına seçilmesinden sonra gelişen olaylara dayanmaktadır. Clodius yeni makamının yetkilerini kullanarak en ezeli siyasi rakiplerinden biri olan Cicero'nun sürgüne gönderilmesini sağlamış, ardından da onun Roma'daki evine el koyarak kamusallaştırmıştır. Cicero'nun sürgünden dönerek evini geri almasını engellemek amacıyla Clodius söz konusu yapıyı *Libertas*'a adayarak beşeri kullanımdan çıkarma yoluna gitmiştir.²⁹⁴

Cicero, mülkünü geri alabilmek için hem *Senatus*'ta hem de *Collegium Pontificum* karşısında duruşmalara katılmıştır. Tüm bu çabaları sonucunda *pontifex*'ler bir *responsum* yayınlayarak Cicero'nun mülkünün kendisine iade edilmesi ya da Clodius'un gerçekleştirdiği *dedicatio* işleminin doğrudan iptal edilmesi yönünde açık bir hüküm vermemiştir. Bunun yerine *responsum*'da *dedicatio* işleminin *Lex Papiria*'ya aykırı olması durumunda işlemin dini açıdan geçersiz sayılacağını ve bu sebeple mülkün dini engel olmadan Cicero'ya iade edilebileceğini belirtmişlerdir.²⁹⁵

Bu vakanın bir diğer dikkat çekici yönü ise, *pontifex*'lerin kararı sonrasında meselenin tekrar *Senatus*'a taşınmasıdır. *Senatus*, işlemin *Lex Papiria*'ya göre aykırı olduğunu açıkça tespit etmiştir. Bunun üzerine evinin bulunduğu arazi Cicero'ya iade

---

²⁹³W.J. Tatum, 'Lex Papiria de Dedicatioibus' Classical Philology, Vol: 88/4 1993, s.326-327

²⁹⁴A., Everitt, Cicero **The Life and Times of Rome's Greatest Politician**, Random House, New York, 2003, s.160

²⁹⁵Cic. Har. resp. 12-13; Cic. Att. IV.2.3-4

etmiş edilmiş hatta bu mülk üzerine yeniden yapı inşa edilmesi amacıyla devlet bütçesinden bir miktar ödenek tahsis edilmiştir.²⁹⁶

Yukarıda incelenen *dedicatio* ile alakalı çıkarılan *responsum*'ların yapısına bakıldığında *dedicatio* işlemlerinin iki aşamadan oluştuğu net bir şekilde görülmektedir. Sürecin ilk aşamasında, *Pontifex*'lerin görevi, adama talebinin *Senatus* ya da halk tarafından açıkça yetkilendirilip yetkilendirilmediğini değerlendirmektir. Bu yüzden *Collegium*'un ilk aşamada *senatus consultum* olmaksızın müdahalede bulunamadığı özellikle Licinia ve Clodius'un olaylarında açıkça ortaya çıkmaktadır.²⁹⁷

Her iki vakada *Lex Papiria*'ya aykırı olarak gerçekleştirilmiş *dedicatio* işlemlerine rastlanmaktadır. Bu örneklerde *Pontifex*'lerin konuyla ilgili değerlendirmesi *Senatus* tarafından *collegium*'a havale edilmesiyle başlamıştır. *Dedicatio* talebinin *ius publicum* kurallarına uygun olması durumunda ise ikinci aşamaya geçilirdi. Bu noktadan sonra bütün uygulanacak işlem ve kararlar yalnızca *Pontifex*'lerin denetimine girerdi. Marcellus'un örneğinde görüldüğü gibi adama isteği *Lex Papiria*'ya uygun olduğu durumlarda bile *Ius Pontificium* kurallarına uymayan adamlar gerekli düzenlemeler yapılmadan hayata geçirilmezdi. Bu durum tarihsel süreç boyunca *dedicatio* işlemlerinin doğrudan *Pontifex*'lerin denetiminde gerçekleştirildiğinin kanıtı durumundadır.²⁹⁸

3.4.2. Takvim ve Günlerle İlgili *Responsum*'lar

Pontifex'lerin *responsum* yayınladıkları konulardan bir diğeri ise takvimler ve günlerle ilgilidir. Bu konudaki bilinen en eski *responsum* MÖ 390 yılına aittir. Bu tarihte *Senatus*, ardı ardına yaşanan felaketlerin nedenlerini araştırmak için Lucius Aquinius adlı bir *haruspex*'e danışmıştır. Lucius ise Allia Muharebesi öncesinde

---

²⁹⁶Linderski, 1995, s. 505-506; Johnson, s. 168

²⁹⁷Mommsen, Staatsrecht I. s.25

²⁹⁸Johnson, s. 178-180

tribunus militum olan Q. Sulpicius'un *Idus Quintilis*'in ertesi günü kurban sunduğunu bu nedenle savaşın felaketle sonuçlandığını, benzer durumun *Cremera*'da ve başka örneklerde de benzer olayların yaşandığını ifade etmiştir. Bunun üzerine *Senatus*, konuyu dini açıdan değerlendirmesi için *Collegium Pontificum*'a havale etmiştir.²⁹⁹

Bunun üzerine *Collegium* meseleyi inceleyerek *kalendae*, *nonae* ve *idus*'tan sonraki günlerin tamamını *dies atri* olarak belirlemiştir. Bu günlerin; savaş, dini ritüel, *comitia* oturumu ve hukuki işlemler açısından uygun olmadığını *responsum* olarak bildirmiştir. *Collegium*'un bu kararı almasında muharebelerden alınan sonuçlardan ziyade *kalendae*, *nonae* ve *idus*'tan sonra yapılan kurban sunularının tanrılar tarafından kabul edilip edilmediğiyle ilgilenmişlerdir.³⁰⁰

Livius, Macrobius ve Gellius'un aksine kurban sunusuyla ilgili daha detaylı bilgiler paylaşmıştır. Ondan öğrendiğimize göre, Romalılar sundukları kurbanlarda *litatio*'nun görülmesini beklerdi. Bu işaret ilahi varlıkların kurbanı kabul ettiğini gösterirdi. Eğer verilen kurbanda *litatio* görülmezse *Pax deorum*'un sekteye uğradığına ve tanrılarının gazabının yaklaştığına inanılırdı. Bu durumda kurban işleminden sorumlu kişi ya da kurumlar daha büyük kurbanlarla olumlu bir işaret alınana kadar törenlerin sürdürülmeye devam ederdi.³⁰¹

Sulpicius'un *Idus Quintilis*'in ertesi günü gerçekleştirdiği kurban ayini savaştan galip gelmek için yapıldığı için bir *hostiae consultoriae* kurbanıydı. Sulpicius'un bu kurban ritüelinde *litatio*'nun elde etmemesine rağmen kurban sunularını tekrarlamak yerine doğrudan savaşması dini hukuk kurallarını ihlal ettiği gibi tanrılarının gazabına neden olmuştu.³⁰²

---

²⁹⁹Macrob. Sat. I.16.21-26

³⁰⁰Gell. NA. V.17.1-2

³⁰¹Liv. XVII.23.4

³⁰²C. E. Schultz, 'Roman Sacrifice, Inside and Out', The Journal of Roman Studies, Vol: 106 2016, s.61.62

Üç yazarın da belirttiği gibi *dies atri* ile ilişkilendirilen tüm büyük felaketlerin merkezinde de aynı hata bulunmaktaydı. Her olayda *hostiae consultoriae* türündeki kurban ayinleri; *Kalendae*, *Nonae* ve *Idus*'tan sonraki günde gerçekleştirilmişti. Bu kurban sunularının hiçbirinde *litatio* sağlanamamıştı. Dini kurallara hiçe sayılarak kurban sunusu tekrarlanmamış ve savaşa girişilmişti.³⁰³

Collegium Pontificum tüm bu konudaki yaptığı incelemeler sonucunda *Kalendae*, *Nonae* ve *Idus*'tan sonraki günlerde yapılan *hostiae consultoriae* türündeki kurbanların tanrıların gazabına yol açtığına hükmetmiştir. Bu nedenle bu günlerde yalnızca *hostiae consultoriae* kurbanları yasaklanmamış herhangi bir dini eylemin potansiyel olarak *ira deorum*'a yol açabileceği endişesiyle bütün dini faaliyetleri durdurma kararı almıştır.³⁰⁴

MÖ 390 yılında yayınlanan bu *responsum*'la birlikte, *Collegium Pontificum*'un belirli günlerin statüsünü değiştirerek Roma toplumunu her alanda derinden etkileyecek yetkiye sahip olduğu da ortaya çıkmıştır. *Collegium*'un *responsum*'u bu günlerin dini hukuk açısından uğursuz olduğunu belirlemiş ve bu tarihlerde kurban törenleri yapılmaması, savaş başlatılmaması, halk meclisi toplantılarının düzenlenmemesi gerektiği yönünde karar almıştır.

Bu karar yalnızca dini törenleri düzenlemekle kalmamıştır. Aynı zamanda Roma toplumunun yaşam pratiklerini de derinden etkilemiştir. Antik kaynaklarda açıkça belirtildiği üzere Romalılar bu günlerde seyahat etmeyi sakıncalı görmüş, evlilik törenlerini bu tarihlerde gerçekleştirmekten kaçınmış ve yeni bir işe başlamayı uğursuz saymışlardır. Dini hukukun sınırlarını belirleyen bu *responsum*, zaman içinde halkın

---

³⁰³Macrob. Sat. I.16.21-26; Gell. NA. V.17.1-2

³⁰⁴Johnson, s.190

zihninde kalıcı bir inanç sistemine dönüşmüş ve söz konusu günler yalnızca ritüel değil toplumsal davranış açısından da dikkatle izlenen dönemler haline gelmiştir.³⁰⁵

Bu durum, *Collegium Pontificum*'un gerektiğinde dini sistemin içeriğini yeniden yorumlayarak toplumsal hayatın ve hukukun biçimlenmesinde belirleyici rol oynadığını göstermektedir. Takvim üzerinde alınan bu karar, Roma toplumunun kamusal ve bireysel alandaki faaliyetlerinin dini inanışlar çerçevesinde gelişip sürdüğünü de açıkça ortaya koymaktadır.

Bu konudaki ikinci ve son *responsum* ise Gaius Ateius Capito tarafından aktarılmıştır. Kendisinin eseri günümüze ulaşmamış olsa da konuyla ilgili bölüm Aulus Gellius'un alıntılması sayesinde günümüze ulaşmıştır.

Gellius'tan aktardığı bilgiye göre belirli dini şölenlerin başlangıcından bir gün önce *praecidaneae* adı verilen özel bir kurban işlemi yapılırdı. Ateius Capito bu işlemin de dini hukuk kurallarınca *feriae* olarak değerlendirildiğini ancak çoğu insanın bunu bilmediğini ifade etmiştir. Bunun ardından *Pontifex Maximus* olan Tiberius Coruncanius *feriae praecidaneae*'yı *dies ater*'e denk gelen bir günde başlatmıştı. Bu durum *pontifexler* tarafından değerlendirilmiş ve o günde *feriae praecidaneae* düzenlenmesinin dini bir sakınca taşımadığına karar verilmişti.³⁰⁶

Linderski ise *augur*'ların dini işlemleri başlatma yetkilerinden dolayı bu *decretum*'da *augur*'ların görüşünün alındığını öne sürmüştür.³⁰⁷ Ancak bu *decretum*'un yayınlanma sebebi dini hukuk kurallarınca *dies ater*'e denk gelen bir günde *feriae praecidaneae*'nın yapılıp yapılamayacağı konusundaki belirsizliği gidermektir. Bu

---

³⁰⁵Varro Ling. VI.29; Plut. Mor. 89.F

³⁰⁶Gell. NA. IV.6.9-10.

³⁰⁷Linderski s. 2190

konuda verilecek kararın takvim ve dini günlerin düzenlenmesiyle ilgili bilgi gerektirdiğinden bu konu doğrudan *Pontifex*'lerin yetki alanına girerdi.³⁰⁸

Tüm bu bilgiler ışığında bu *decretum* yayınlanmadan önce *feriae praecidaneae*'nin ne zaman yapılabileceği önceden *Pontifex*'ler tarafından belirlenmişti. Belirlenen gün geldiğinde ise *Collegium Augurum* tarafından *feriae praecidaneae*'nin fiilen başlamasına izin vermişlerdi. Böylece *feriae praecidaneae*'nin düzenlenmesi sürecinde her iki collegium'un birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır.³⁰⁹

Collegium Pontificium ile *Collegium Augurum*'un bir arada çalıştıklarını gösteren en açık örneklerden biri Macrobius'un aktardığı bir olaydır. Buna göre Messela adındaki bir *augur pontifex*'lere *nundinae* ve *nōnae* günlerinin *feriae* sayılıp sayılmadığını sormuş *pontifex*'ler ise *nundinae* günlerini *feriae*'ya bağlı görmediklerini bildirmişlerdir.³¹⁰ Bu olay aynı zamanda *augur*'ların dini günlerin sınıflandırılmasında doğrudan yetkiye sahip olmadıklarını göstermektedir. Bu nedenle, Gellius'un aktardığı *decretum*'un doğrudan *Collegium Pontificum* tarafından yayımlanmış olması muhtemeldir.³¹¹

Feriae praecidaneae ile ilgili verilen bu *decretum* aynı zamanda dini açıdan neyin uygun olup olmadığına dair kuralların *Collegium Pontificium* tarafından değiştirilebildiğini de göstermektedir.³¹² Bu kararın yayınlanmasından önce *dies ater*'e denk gelen günlerde *feriae* düzenlemek dinen sakıncalı görülmekteydi.³¹³

Dies ater'e denk gelen günlerde *feriae*'ların yapılmaması ise oldukça eski bir tarihi olaya dayanmaktaydı. MÖ 387 yılında *tribunus militum* Sulpicius, *Gallia*'lılarla

---

³⁰⁸ Cohee, s. 81

³⁰⁹ Linderski, s.2222

³¹⁰ Macrob. Sat. I.16.28

³¹¹ Cohee, s. 143-144

³¹² Cohee, s. 109

³¹³ Michels, s. 66

yapılacak savaştan galip çıkmak için *idus*'tan bir gün sonra tanrılara kurban sunmuştur. Bunun ardından Roma ordusu *Allia*'da ağır bir yenilgiye uğramış ve Capitolium tepesi hariç tüm şehir düşman tarafından ele geçirilmiştir. Romalılar *Gallia*'lıları şehirlerinden kovduktan sonra *Senatus*'ta yapılan oturumda alınan yenilginin sebepleri üzerinde konuşan *senator*'ler *kalendae*, *nonae* ve *idus*'u izleyen günlerde dini ayinler düzenlenerek savaşa girişilmesinin Roma devleti için uğursuz sonuçlar doğurduğunu ifade etmişlerdir.

Daha sonra mesele Collegium Pontificium'a intikal ettirilmiştir. *Pontifex*'ler yaptıkları incelemeler sonucunda bu günlerde gerçekleştirilen hiçbir kurbanın tanrılar nezdinde geçerli olmayacağına hükmetmiştir. Bu karar sonucunda, söz konusu günler *dies ater* olarak anılmaya başlamıştır.³¹⁴ MÖ 389'dan sonra ortaya çıkan bu kararın MÖ 254-243 yılları arasında Coruncanus'un sebep olduğu *decretum*'a dek kesintisiz bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Alınan kararda *Dies ater*'de *Feriae praecidaneae* düzenlemeye yönelik kısıtlamanın kaldırılması ise yalnızca Coruncanus'un işlemi başlattığı spesifik tarihe yönelik olmuştur.³¹⁵

Bundan dolayı Bouché-Leclercq'e göre, *Pontifex Maximus* Coruncanus'un *feriae praecidaneae*'yı *dies ater*'e denk getirerek büyük bir hata yapmıştır. *Collegium*'daki diğer *pontifex*'ler ise başkanlarının bu yanlış kararını hukuken geçerli hale getirmek amacıyla bir *decretum* yayınlayarak durumu telafi etmişlerdir.³¹⁶ Bu ifade ilk başta mantıklı görünse de Cicero'nun Coruncanus'u anarken en yetkin pontifex olduğunu ifade etmesi Bouché-Leclercq'in iddia ettiği gibi bir hata yapması pek mümkün görünmemektedir.³¹⁷

³¹⁴Gell. NA. V.17.1-2; Rohde, s. 129

³¹⁵Michels, s.105-110; Cohee, s.31

³¹⁶Bouché-Leclercq, s.127

³¹⁷Cic. Dom. 139

Bu *decretum*, *Pontifex Maximus*'un *Senatus* ya da herhangi bir *comitia*'nın onayına ihtiyaç duymadan *Collegium*'u toplayarak hukuki bağlayıcılığı olan kararlar alabilme yetkisine sahip olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Bu örnek sayesinde *Collegium*'un yalnızca dini ritüelleri denetlemekle yükümlü olmadığını belirli koşullarda bağımsız hukuki düzenlemeler yapabildiğini göstermektedir. *Pontifex Maximus* tarafından başlatılan bir diğer *decretum* ise Livius sayesinde günümüze erişmiştir.³¹⁸

MÖ. 194 yaşanan bu olayda bir önceki yıl düzenlenen *ver sacrum* ritüelinin doğru yapılmadığının fark eden *Pontifex Maximus* Licinius ilk olarak *Collegium*'u toplayarak konuyla ilgili bütün üyelere danışmış ardından da *Collegium* bir bütün olarak yetkisini kullanarak söz konusu durumu *Senatus*'a bildirerek işlemin yenilenmesini sağlamıştır.³¹⁹ Her iki olayda da *Pontifex Maximus*'un *Collegium*'u toplayarak kolektif bir karar yayınlaması böylesine durumlarda *Pontifex Maximus*'un talimatının gerektiği izlenimi ortaya çıkmaktadır.

3.4.3. *Votum*'larla ilgili *Responsum*'lar

Collegium'un *responsum* çıkardığı bir diğer mesele ise *votum*'larla ilgilidir. Bu konuda verilen bütün *responsum*'ları Livius'tan öğrenmekteyiz. Livius'un kronolojik olarak anlattığı en eski olay MÖ. 396 yılına aittir.³²⁰

Bu vakada Camillus savaştan zaferle ayrılması durumunda elde edeceği ganimetin onda birini *Apollon*'a adayacağına yemin etmiştir. Burada en dikkat çeken durum Camillus'un söz konusu yeminin yalnızca kendisini değil bütün Roma toplumunu bağlayıcı bir *votum* özelliği taşımasıdır. Bunun sebebi *votum*'un savaşın

---

³¹⁸Johnson, s. 141

³¹⁹Liv. XXXIV.44.1-2

³²⁰Marc Hyden, **Marcus Furius Camillus: The Life of Rome's Second Founder**, Pen & Sword Military Books Limited, South Yorkshire 2023 s.55

sonucu henüz belli değilken verilmiş olmasından dolayı savaşın Romalılarca kazanılması ardından *Apollon*'un istenilen lütfu bahsettiğine inanılmıştır.³²¹

Savaşta elde edilen ganimetin *votum*'un şartları yerine getirilmeden halka dağıtılması nedeniyle *Apollon*'a adanacak miktarın toplam meblağdan mı yoksa devletin kontrolünde kalan miktardan mı adanacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu durum *Senatus* tarafından *Collegium Pontificum*'a danışılmıştır. *Pontifex*'ler, *votum*'da belirtilen miktarı adayıp adamamanın vatandaşların kendi isteğine bırakılmasına karar vermişlerdi. *Collegium*'un bu kararı almasındaki en büyük neden vatandaşların kendilerine düşen sorumluluktan kaçarak tanrıların gazabına yakalanmaktan korkacakları düşüncesi etkili olmuştur.³²²

Bu yaklaşım, hem dini hem de pratik açıdan oldukça makul bir çözüm yolu sunmuştur. *Apollon*'a saygısını göstermek ve vicdanını rahatlatmak isteyen Romalıların büyük kısmı istenen katkıyı gönüllü olarak vermiştir. Bu noktada *Collegium*'un aldığı karar, hem adak sözünün geçerliliğini korumuş hem de halkı gereksiz bir zorlamaya tabi tutmadan çözüm üretmiştir.

Camillus ise halkın tamamının zorunlu bir şekilde kendi payına düşen adağı vermekle yükümlü olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda *votum*'un ganimetin yalnızca taşınabilir kısmından değil aynı zamanda Veii halkına ait olup Roma'nın eline geçen topraklar ve yapıların da bu adak kapsamına dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşünce *Senatus*'ta tartışmalara yol açmış ve konu bir kez daha *Collegium Pontificum*'un değerlendirmesine sunulmuştur.³²³

Bunun üzerine *Pontifex*'ler, Camillus'tan ayrıntılı bilgi alarak, *votum*'un şartlarını netleştirmişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucu yemin edilen tarihten önce Veii

---

³²¹Liv. V.23.8

³²²Liv. V.23.9-10

³²³Liv. V.23.10

halkına ait olup sonradan Roma egemenliğine giren her şeyin onda birinin *Apollon*'a adandığı sonucuna varılmıştır. Bu karar doğrultusunda şehir ve toprakların değeri hesaplanmıştır. Kamu hazinesinin hesaplanan meblağı karşılayamaması üzerine eksik kalan kısım için altın satın alınması kararlaştırılmıştır. Yeterli altın bulunamayınca Romalı kadınlar mücevherlerini bağışlamaya karar vermiş ve bu katkı sayesinde adak tamamlanabilmiştir.³²⁴

Bu olayda görüldüğü gibi, *Collegium Pontificum* yalnızca dini meselelerde kural koymakla kalmamıştır. Aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilincini yönlendiren ve halkın tanrılar karşısındaki yükümlülüklerini tamamlanmasında önemli bir rol oynamıştır. Camillus'un bireysel yemini, kamuya mal olmuş bir dini söz haline gelmiş ve bu söz, hem siyasi hem de dini açıdan Roma toplumunda büyük bir yankı uyandırmıştır. *Collegium*'un aldığı kararlar ise bu sürecin her aşamasında inancı, düzeni ve adaleti sağlama amacına hizmet etmiştir.

Votum'larla ilgili antik kaynaklarda aktarılmış ikinci *responsum* ise MÖ 217 yılında yaşanan bir olaya aittir.³²⁵ MÖ 217 yılında Roma Cumhuriyeti, tarihinin en ciddi tehditlerinden biri olan *Hannibal*'in *Italia*'daki içlerine ilerlemekteydi. Roma'nın bu tehlikeli durumdan kurtarılması için ikinci kez *dictator* seçilen Q. Fabius Maximus, görevinin ilk gününde *Senatus*'u toplayarak geçmişteki dini ritüellerdeki eksikliklerin ve hataların tanrıların gazabını celbettiğini dile getirmiştir.³²⁶

Bunun ardından *Consul C. Flaminius*'un dini görevleri ihmal etmesiyle ortaya çıkan tanrıların öfkesinin nasıl yatıştırılacağına ancak tanrılar kendilerine başvurularak öğrenilebileceğini savunmuştur. Bu nedenle, normalde yalnızca uğursuz işaretlerin belirmesi durumunda başvuru bir yöntem olmasına rağmen, *Libri*

---

³²⁴Liv. V.23.11

³²⁵M. Beard, J. North, **Pagan Priests Religion And Power In The Ancient World**, Cornell University Press Ithaca New York 1990, s. 62-63

³²⁶Liv. XXII.8-9

Sibyllini'nin incelenmesi için *decemviri*'lerin görevlendirilmesini önermiş ve *Senatus*'u bu konuda ikna etmişti.³²⁷

Decemviri'lerin yaptığı inceleme sonucunda, *Mars*'a daha önce adanmış bir adağın eksik veya hatalı bir şekilde yerine getirildiği anlaşılmıştı. Bu nedenle adağın kurallara uygun biçimde tekrar icra edilmesi gerektiği ortaya çıkmıştı. Aynı zamanda *Iuppiter* adına büyük oyunların düzenlenmesi, *Sicilia*'nın ele geçirilmesi sonrası Roma'ya getirilen *Venus Erycina* ve *Mens* için tapınakların yapılmasına karar verilmişti.³²⁸

Bu önlemlerin yanı sıra *supplicatio* ve *lectisternium*'un da düzenlenmesine karar verilmişti. Tüm bunların yanı sıra eğer savaş başarıyla yürütülürse ve Cumhuriyet savaş öncesi durumunu geri kazanırsa, *ver sacrum* adanmasına da hükmedilmiştir. Fabius'un savaş alanında bulunması nedeniyle, bu dini görevlerin uygulanmasını için *praetor* M. Aemilius görevlendirilmiştir. *Senatus*, Aemilius'a her adımın *Collegium Pontificum*'un görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilmesini emretmiştir.³²⁹

Bu olay, *Collegium Pontificum*'un *Ius Sacrum* üzerindeki otoritesini ve etkisini ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır. *Decemviri sacris faciundis*'in sorumluluk alanına yer alan *lectisternium* gibi detaylı dini uygulamaların gerçekleştirilmesinde dahi *Pontifex*'lerin rehberliği ve onayına ihtiyaç duyulması oldukça önemli bir bilgidir. Farklı bir *Collegium*'un sorumluluğundaki ritüelin bile *Collegium Pontificum* tarafından denetlenmesi *Pontifex*'lerin Roma'daki tüm resmi dini faaliyetler üzerindeki nihai denetleyici konumunu teyit eder niteliktedir.³³⁰

---

³²⁷Liv. XXII.9

³²⁸Liv. XXII.10

³²⁹Liv. XXII.11

³³⁰M. Beard & J. North, 1990, s. 62-63; Johnson, s.197

Collegium Pontificum'un *lectisternium* üzerindeki yetkisini en iyi açıklayan yazar Festus'tur. Ona göre, her ilahi varlık için önceden seçilmiş yerlerde farklı kuralların izlendiği *lectisternium*'lar düzenlenirdi. Bu nedenle *lectisternium*'ların gerçekleşmesi için tüm bu kurallara hakim kurumun talimatlarına uyulması gerekirdi.³³¹

Bu veriler doğrultusunda *decretum*'da *lectisternium*'un nasıl ve nerede yapılacağı konusunda *decemviri*'lerin önerisinin, *Collegium Pontificum* tarafından titizlikle incelendiği ve hangi tanrılara yönelik ne tür bir uygulamanın yapılması gerektiğine karar verildiği anlaşılmaktadır. Böylece *Collegium Pontificum*, yalnızca dini ritüellerin doğru ve eksiksiz biçimde icrasını sağlamakla kalmamıştır. Aynı zamanda diğer rahiplik kurumlarının uygulamaları üzerinde de yönlendirici ve denetleyici bir rol üstlenmiştir. Bu vaka, *Collegium Pontificum*'un Roma'daki dini düzenin korunmasındaki merkezi rolünü ve *sacra*'nın yorum ve uygulamasında nihai otorite olarak hareket ettiğini göstermektedir.

Votum işlemleri hakkında *Collegium Pontificum*'un yayınladığı üçüncü *responsum* ise MÖ 200 yılında yaşanan bir olaya aittir.³³² MÖ 200 yılının *Consul*'leri, *Macedonia* eyaletine atanacak kişinin *Iuppiter*'e oyunlar ve adaklarda bulunması emretmişti. Miktarı önceden belirlenmemiş bir meblağ üzerinden *votum*'da bulunmak dini kurallara aykırıydı. Bu nedenle dönemin *Pontifex Maximus*'u Licinius bu adağın gerçekleştirilmesine karşı çıkmıştır. Licinius'a halk adına yapılacak bir *votum*'un ilahi varlıklar katında geçerli olabilmesi için harcanacak miktarın önceden belirlenmesi gerekiyordu. Bu sayede belirtilen meblağ, başka amaçlar için kullanılmaktan korunur ve doğrudan *sacra*'ya tahsis edilirdi.³³³

---

³³¹Fest. 476 L.

³³²Liv. XXXI.9.5-10

³³³Liv. XXXI.9.5-6

Eğer belirsiz bir meblağ üzerinden yemin edilirse yerine getirilmesi gereken faaliyetler için ayrılan miktarın bir kısmı savaş veya diğer devlet ihtiyaçları için kullanılabilir bu da *votum*'daki adakların ilahi varlıkların beklentilerini karşılayamamasına neden olabilirdi. *Pontifex Maximus*'un bu değerlendirmesi geçmişteki olayları göz önüne alındığında doğru bir tespitti. Buna rağmen Senatus, konu üzerindeki tereddütleri gidermek adına *Consul*'a bu konuyu *Collegium Pontificum*'a danışmasını emretmiştir. *Collegium* ise, *Pontifex Maximus* Licinius'un yorumunun aksine bir görüş bildirerek *votum*'un belirsiz bir meblağ üzerinden yapılabileceğine ve hatta bunun daha uygun olacağına karar vermiştir.³³⁴

Alınan bu karar, *Collegium*'un ihtiyaç duyulduğunda geçmiş emsallerin aksine karar alarak dini hukukta daha önce açıkça yer almayan yeni bir uygulamayı yasalaştırma yetkisine sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, *Collegium Pontificum*'un yalnızca geleneksel uygulamaların bekçisi değil aynı zamanda gerektiğinde yorum yoluyla *Ius Pontificium*'un gelişimini sağlayan bir otorite olduğunu ortaya koymaktadır. Alınan kararın dönemin *pontifex maximus*'unun açık itirazına rağmen geçerli sayılması ise *Collegium*'un karar alma sürecinde bireysel otoriteden ziyade kolektif iradeye ve oy çokluğu ilkesine dayandığını bir kez daha teyit etmektedir.³³⁵

Votum işlemleri hakkında *Collegium Pontificum*'un yayınladığı dördüncü *responsum* ise MÖ 195 yılında yayınlanmıştır. Bu olay özünde MÖ 217 yılında tanrıların gazabını önlemek adına yapılan *votum*'un işleminde uygulanacağı taahhüt edilen *ver sacrum*'un yirmi iki yıl geçmesine rağmen halen gerçekleştirilmemiştir. Bu durum tanrılarla yapılan sözleşmenin bozulmasına ve *pax deorum*'un tehlikeye girmesine yol açabilirdi. Bu riski ortadan kaldırmak için *Collegium*, doğrudan

---

³³⁴Liv. XXXI.9.8-9

³³⁵F. Santangelo, 'Priestly Auctoritas In The Roman Republic', The Classical Quarterly, Vol 63/2 (New Series) 2013,s.756; Johnson, s.200

consul'lere emir vererek *ver sacrum*'un gerçekleştirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Bu durum *Collegium*'un *Ius Pontificium* kapsamındaki meselelerde *imperium* yetkisine sahip kişilere doğrudan emir verebildiğini göstermektedir.³³⁶

Ancak bu sorun *Collegium*'un verdiği talimatlarla ortadan kalkmamıştır. Livius eserinin ilerleyen bölümlerinde MÖ 194 yılını anlattığı sırada *ver sacrum* işleminin *praetor* Cornelius Mammula tarafından yanlış bir biçimde uygulandığını ifade etmiştir. Dönemin *Pontifex Maximus*'u Licinius bu konuyu *Collegium*'a taşımıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Licinius'un iddia ettiği gibi *ver sacrum*'un usulüne uygun şekilde yapılmadığına ortaya çıkarılmıştı. Bunun ardından hatalı yapılan işlem geçersiz sayılarak doğru bir şekilde yeniden yapılmasına hükmetmişlerdi.³³⁷

İki yıl boyunca tartışılan bu meselenin *Collegium*'un sahip olduğu yetki alanını göstermesi açısından oldukça önemli bilgiler vermektedir. Livius'un anlatımında *Senatus* ya da herhangi bir *magistratus*'un bu meseleyle ilgili *Collegium*'a danıştığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. *Collegium*'un bu süreçteki sahip olduğu yetki *ver sacrum* uygulamasının *ius civile* açısından geçerliliğini değerlendirmekten ziyade doğrudan ritüelin gerçekleştirilmesine yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, *Collegium*'un ilgili kararı tamamen kendi inisiyatifiyle almış olduğu anlaşılmaktadır. Olayın bir diğer dikkat çekici yönü ise, *Collegium*'un doğrudan *consul* makamında bulunan kişiye emir verebilmiş olmasıdır.³³⁸

Ancak bir yıl sonra bu ritüelin uygulanmasında hatalar yapılmış ve bu durumu dönemin *Pontifex Maximus*'u olan P. Licinius tespit etmiştir. Licinius, söz konusu ihlali önce *Collegium*'un bilgisine sunmuş, ardından da *Collegium*'un yetkisiyle durumu

---

³³⁶Liv. XXXIII.44.1

³³⁷Liv. XXXIV.44.1-3

³³⁸K. W., Tikkanen, '*On the Building of a Narrative The Ver Sacrum Ritual*', *Mnemosyne*, Vol:70, 2017, s.963

Senatus'a bildirmiştir. *Collegium* ise işlemi geçersiz sayarak *ver sacrum*'un yeniden yapılmasına hükmetmiştir.³³⁹

Bu olay, yalnızca bir *votum*'un düzgün icrasının ne kadar ciddi biçimde takip edildiğini değil, aynı zamanda *Pontifex Maximus*'un gözetim işlevini ve *Collegium*'un kendi içindeki denetim mekanizmasını da ortaya koymaktadır. Böylece *Collegium*, hatalı bir uygulamanın tespit edilmesi hâlinde süreci iptal edip yeniden başlatabilecek, gerekirse en yüksek *magistratus*'lara dahi doğrudan yükümlülük getirebilecek güçte bir kurumsal otoriteye sahip olduğunu açıkça göstermektedir.³⁴⁰

Collegium'un *votum* üzerine yayınladığı son responsum ise MÖ 187 yılına aittir. Bu olayda Marcus Fulvius, komuta ettiği ordunun *Ambracia*'yı ele geçirmesi halinde *Iuppiter Optimus Maximus* adına büyük oyunlar düzenleyeceğine dair bir *votum*'da bulunmuştur. Zaferin gerçekleşmesiyle birlikte bu yeminin yerine getirilmesi zorunluluğu doğmuştur. Fulvius, bölgedeki şehirlerden yüz *libra* ağırlığında altın toplamış ve Roma'ya döndükten sonra bu altını *votum* için kullanılacak devlet hazinesine dahil etmeden ayrı tutmak istemiştir.³⁴¹

Bunun üzerine konu *Senatus* tarafından ele alınmış ve karar verilmeden önce *Collegium Pontificum*'a danışılması gerektiğine hükmedilmiştir. *Collegium*, Fulvius'un gerçekleştireceği oyunlar için harcanacak miktarın dini kurallara bağlı olmadığını ifade ederek bu konuda herhangi bir sınırlama olmadığını belirtmiştir.³⁴²

Collegium'un bu kararı verme sebebi ise Fulvius'un yaptığı *votum*'da oyunlar için belirli bir miktar ya da mali sınır belirtmemesinden kaynaklanmıştır. *Votum*'da yalnızca *Ambracia*'nın fethedilmesi halinde *Iuppiter Optimus Maximus* adına büyük

---

³³⁹Cohee, s.49; Santangelo, s.758-759

³⁴⁰Johnson, s.201

³⁴¹Liv. XXXIX.5.7

³⁴²Liv. XXXIX.5.11

oyunlar düzenleyeceğini taahhüt edilmişti. Oyunlara harcanacak miktar konusunda herhangi bir ifade kullanmamıştı. Bu durumda şehirlerden toplanan altının kaynağı ya da miktarı *ius pontificium* açısından belirleyici bir unsur olmaktan çıkmıştır.³⁴³

Fulvius'un adağında harcamaların tutarına ya da bu tutarın nasıl karşılanacağına ilişkin açık hükümler yer alsaydı *Collegium* farklı bir değerlendirme yapabilirdi. Bu nedenle *Pontifex*'ler muhtemelen Fulvius'u dinleyerek yaptığı yeminin içeriğini net biçimde anlamış, ardından sadece bu yeminde belirtilen unsurların yerine getirilmesini yeterli görmüştür.³⁴⁴

Collegium'un bu konuda verdiği *responsum*, Fulvius'un şahsi çıkarları doğrultusunda şehirlerden aldığı altınları ya da mevcut kaynakların nasıl toplandığını dikkate almadan yalnızca Roma halkı ile tanrı *Iuppiter* arasındaki dini yükümlülüğün doğru şekilde yerine getirilmesini esas almıştır. Böylece tanrının memnun edilmesi ve *pax deorum*'un sağlanması hedeflenmiştir.

3.5. Collegium Pontificum Başkanlığında Yapılan Incestus Yargılamaları

3.5.1. Virgo Vestalis'lerin Roma Dini ve Hukukunda Özel Konumu

Virgo Vestalis'lere ismini veren Tanrıça *Vesta*'nın Roma dinindeki yeri oldukça özeldi. Tanrıçanın en öne çıkan özelliği olan bakireliği tanrıçanın kültü için de önemli bir figürdü. Öyle ki tanrıçaya yönelik tapınımlarda tanrıça diğer tanrıların aksine doğrudan tasvir edilmezdi. Bunun yerine sade ve boş bir evdeki ocakta bulunan alev şeklinde temsil edilirdi. Tanrıçanın vücudunun tasvir edilmemesi, onun kutsal bakireliğine gösterilen saygının bir ifadesi olarak görülürdü.³⁴⁵

---

³⁴³Johnson, s. 202

³⁴⁴Orlin, s.65

³⁴⁵Inge Kroppenberg, s. 418; J.J. Goux, "Vesta, or the Place of Being," *Representations*, Vol: 1 1983, s.91-94

Tanrıçanın bakireliğinin sürekli ve sonsuz oluşu onun kutsallığının özü olarak kabul edilirdi. Onun bakireliği aynı zamanda tanrıçanın fiziksel bütünlüğüne, ahlaki dürüstlüğüne, temiz ve saflığının en önemli temelini oluşturmaktaydı. Roma devleti onun ateşinin koruyucu konumunda olduğu gibi aynı zamanda devlet ocak, *Vesta* ise o ocağın ateşiydi. Romalılar bu anlamda *res publica*'nın tanrıça *Vesta*'nın ete kemiğe bürünmüş hali olarak değerlendirmekteydi.³⁴⁶

Vesta'ya adanmış rahibeler olan *Virgo Vestalis*'ler de tanrıçalarının kutsiyetini yansıtmaları bakımından büyük bir öneme sahipti. Bu rahibeler, Roma'nın en eski dini geleneklerinden birini temsil ederdi. Roma Devleti ile aynı zamanda kurulduğu düşünülürdü. Hatta *Romulus* ve *Remus*'un annesinin de bir *Vesta* rahibesi olduğu aktarılırdı.³⁴⁷

Altı üyeden oluşan *Virgo Vestalis*'ler Roma dini yapısı içerisinde yalnızca kadın üyelerden oluşan tek kurumdu. Bu rahibelerin en önemli görevi, *Aedes Vestae* içerisinde yer alan kutsal ocağın ateşinin daima yanar durumda tutulmasını sağlamaktı. Bunun yanında tapınağın ritüel anlamda temizliğinden sorumlulardı. Aynı zamanda dini törenler için gerekli *mola salsa* ve *suffimentum* adı verilen tütsülerin hazırlanması da onların yükümlülüğündeydi.³⁴⁸

Virgo Vestalis seçilen bir kız otuz yıl boyunca evlilikten ve her türlü cinsel ilişkiden uzak dururdu. Bu süreçte tamamen sade bir yaşam sürmeleri zorunluydu. Bu sürecin ilk on yılı öğrenimle, ikinci on yılı kutsal görevleri yerine getirmekle ve son on yılı ise yeni gelen rahibelerin eğitimiyle geçirilmekteydi. Otuz yıl dolduktan sonra rahibelikten ayrılmalarına izin verilmekteydi. Ancak evlenen rahibelerin çoğu

---

³⁴⁶R. L. Wildfang, *Rome's Vestal Virgins: A Study of Rome's Vestal Priestesses in the Late Republic and Early Empire*, Routledge, New York 2006, s.51; Goux, s.93

³⁴⁷Beard, I.s.53

³⁴⁸Kroppenberg, s.426

mutsuzlukla karşılaştığından bu uygulama nadiren tercih edilmiştir. Bu nedenle çoğu rahibe, ömür boyu görevde kalmayı seçmişti.³⁴⁹

Rahibeler arasında en yaşlı ve deneyimli olanına ise *Vestalis Maxima* denirdi. Bu kişi hem tapınakta gerçekleştirilen ritüellerin yürütülmesinden sorumlu olur hem de diğer rahibelerin davranışlarını denetlerdi. Rahibelerden biri görevini ihmal eder veya bir dini yasağı çiğnemesi halinde cezalandırma yetkisi *Pontifex Maximus*'a ait olurdu. Örneğin kutsal ateşin sönmesine neden olan bir rahibe, *castigatio* adı verilen kırbaç cezasıyla karşı karşıya kalabilirdi.³⁵⁰

Atrium Vestae'deki yazıtlarda *Virgo Vestalis*'ler de saf ve kutsal sıfatlarıyla anılırdı.³⁵¹ Ancak tanrıçalarından farklı olarak rahibeler maddi dünyada var olduklarından bakireliklerini kaybetme tehlikesiyle sürekli karşı karşıya kalabilirdi. Bu durum aslında tanrıçanın kendisi için de geçerliydi. İnanişe göre *Vesta*, savaşçı bir tanrıça olmadığından onu koruma görevi Roma dini sistemindeki en yüce tanrı olan *Iuppiter*'e verilmişti.³⁵² Bu nedenle hukukun da temel görevlerinden biri rahibelerin bakireliğini korumak olmuştur.³⁵³

Virgo Vestalis'ler aynı zamanda devletin bir sembolü olarak görülmelerinden dolayı dini faaliyetlerinin yanı sıra kamu hayatına aktif katılım sağlardı. Tapınak dışına çıktıklarında mutlaka *lictor*'ler tarafından eşlik edilirdi. *Consul*'ler ve *praetor*'ler dahi bakirelerle karşılaştıklarında *fasces*'lerini indirerek rahibelere yol verirdi. Aynı zamanda şehirde sadece *Virgo Vestalis*'lerin *carpentum* adı verilen iki

---

³⁴⁹Dion. Hal. II.67.1-5

³⁵⁰Dion. Hal. II.68.

³⁵¹Kroppenberg, s.419

³⁵²Ovid. Fasti, VI. 319-348

³⁵³Kroppenberg, s.420

tekerli arabaya binme hakkı bulunmaktaydı. Tiyatrolarda ise yalnızca onlara özel oturma yerleri ayrılırdı.³⁵⁴

Vesta Tapınağı'nın *forum*'un hemen yanında yer alması da rahibelerin sosyo-politik önemini gözler önüne sermektedir. Roma'nın dini ve idari merkezine böylesine yakın bir konum, tanrıçaya ve rahibelerine duyulan saygının açık bir göstergesiydi. *Virgo Vestalis*'ler, devleti temsil eden figürler olarak görülmekteydi. Bu nedenle devletin karşı karşıya kaldığı kriz anlarında yöneticiler, rahibelerin desteğini almak için özel çaba gösterirdi. Rahibeler, taraflar arasında bir tür arabulucu işlevi görerek devlet içindeki anlaşmazlıklarda mesaj taşıyıcı rolü üstlenebilirlerdi. Herhangi bir siyasi güce sahip olmamakla birlikte, kamuoyunda bir devlet temsilcisi olarak algılanmaları onları siyasi bir sembole dönüştürmüştür.³⁵⁵

Bu konumları sayesinde rahibeler, önemli belgelerin muhafaza edilmesi görevini de üstlenmişlerdi. Kamu hukukuna ilişkin belgeler, devlet kararları ve hatta iç savaş dönemlerinde taraflar arasında yapılan anlaşmalar gibi belgeler rahibeler tarafından korunmaktaydı. Iulius Caesar, Marcus Antonius ve Augustus'un vasiyetlerinin *Virgo Vestalis* tarafından muhafaza edilmiş olması bu duruma önemli bir örnektir.³⁵⁶

Hukuki alanda da rahibeler, Roma'daki diğer kadınlardan oldukça özel bir statüye sahipti. Roma'da yalnızca *Virgo Vestalis*'ler mahkemelerde şahsen ifade verebilirlerdi. Diğer kadınların doğrudan tanıklık hakkı bulunmazdı. Tanık konumundaki rahibenin *forum*'da ya da mahkemelerde dinlenilmesi oldukça eski bir gelenektir.³⁵⁷ Özellikle siyasi içeriği olan davalarda tanık olarak çağrıldıkları bilinmekle

---

³⁵⁴Plut. Num. 10.3., Sen. Controv. I.2.3; Sen. Controv. VI.8

³⁵⁵App. B Civ. V.72; Cass. Dio. XLVIII.12.48.37; H., Cancik-Lindemaier, "Kultische Privilegierung und gesellschaftliche Realität", Saeculum, Vol. 41 1990, s.7-8; Kroppenberg, s.421

³⁵⁶Kroppenberg, s.421

³⁵⁷Tac. Ann. II, 34

birlikte *Virgo Vestalis*'ler isterlerse bu haklarını kullanmayabilirlerdi. Hiçbir güç onları tanıklık etmeye zorlayamazdı.³⁵⁸

Virgo Vestalis'lerin hukuki konuları hakkında bilgi veren en önemli kaynaklardan biri Aulus Gellius'tur. Gellius, Labeo'dan alıntılar yaparak, onun *ius pontificium* üzerine yazdığı eserin günümüze ulaşmayan bölümlerini bizlere aktarmıştır. Bu alıntılar sayesinde, rahibelerin sahip oldukları ayrıcalıkların hukuki boyutları daha net bir şekilde anlaşılmaktadır.³⁵⁹

Buna göre, bir kız çocuğu *Virgo Vestalis* olarak seçilmesinin hemen ardından *Pontifex Maximus* tarafından *captio* işlemiyle yakalanırdı. *Captio* işlemi kız çocuğunu babasının *potestas*'ından adeta bir savaş esiri gibi alarak tanrıçaya verilmesine sebep olurdu. Bu törensel geçişin temelinde baba otoritesi ile devlet otoritesi arasındaki sembolik çekişme yatmaktaydı. *Pontifex maximus*, *captio* işlemi sırasında önceden belirlenmiş sözleri söylerdi. Bu sayede bakire; Roma halkı adına hukuken *Virgo Vestalis*'lere düşen kutsal görevleri yapmakla görevlendirilirdi. Bu sorumluluklar karşılığında geçmişte en iyi hukuki duruma sahip olan ilk *Virgo Vestalis Amata*'nın sahip olduğu hakları elde ederdi. Bu *captio* işlemi aynı zamanda *Flamen Dialis* ve bazı diğer rahiplik makamları için de kullanıldığı bilinmektedir.³⁶⁰

Captio işlemi tamamlandıktan sonra kız *Atrium Vestae*'ye götürülerek diğer rahibelerin gözetimine bırakılırdı. Genellikle altı ile on yaş arasındaki kızlar bu makama seçilirdi. Diğer bütün kadınlar genellikle kocaları ya da *familia* içindeki erkek akrabaları tarafından temsil edilirken *Virgo Vestalis*'lerin *tutela*'sı olmazdı. Bu durum onların *sui iuris* statülerinin hukuken de tanındığını gösteren önemli bir detaydır.³⁶¹

---

³⁵⁸ Cicero Cael. 34; Suet. Tib. II.4; Gell. NA. V.7.2; Kroppenber, s.421; Wildfang, s.69

³⁵⁹ Gell. NA. I.12.9-16

³⁶⁰ Cicero Pro Font. 48; Gellius I.12.9-16; Staples, s.143; Kroppenber, s.423

³⁶¹ George Mousourakis *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Heidelberg 2012, s.108 ve s.288 Parker, s.573; Mommsen, Staatsrecht, II.s.54

Virgo Vestalis'lerin seçilmesi ise MÖ III. yüzyılda yürürlüğe giren *Lex Papia*'ya göre gerçekleştirilirdi. Bu kurallara göre, seçimler *Comitia Tributa* tarafından düzenlenen halk toplantılarında yapılırdı. Adaylar, *Patricius* kökenli ailelerin kızları arasından belirlenirdi. Kura yöntemiyle yapılacak bir seçim için en az yirmi adayın rahibelik görevini üstlenmek istemesi şarttı. Ancak zamanla, *Patricius* aileleri kızlarını rahibe yapmak yerine onları siyasi ve ekonomik çıkar sağlamak amacıyla uygun eş adaylarıyla evlendirmeyi tercih etmeye başladılar. Bu durum, rahibe olmak isteyen aday sayısında ciddi bir düşüşe yol açmıştı. Aday kıtlığının giderek artması sonucunda, daha sonraki dönemlerde yalnızca bir adayın bulunması bile seçim için yeterli sayılmıştır.³⁶²

Bununla birlikte MÖ 169'da kabul edilen *Lex Voconia* ile kadınların miras haklarına getirilen sınırlamalardan da *Virgo Vestalis*'ler muaf tutulmuştu. Bu sayede hem taşınır hem de taşınmaz mal varlıklarını serbestçe idare etme yetkilerini korumuşlardı. *Virgo Vestalis*'ler vasiyet bırakmadan ölmeleri durumunda ise *captio* işlemi sebebiyle *familia*'larıyla bağları kesildiğinden, mirası devlet hazinesine intikal ederdi.³⁶³

Virgo Vestalis'lerin böylesine ayrıcalıklı bir konuma sahip olmalarındaki en büyük etken dini alanda Roma'nın varlığını korumakla görevli olmalarından kaynaklanmaktaydı. Çünkü devleti simgeleyen kutsal ateşi onlar korumaktaydı. Devletin devamlılığını ve meşruiyetini üstlendikleri dini görevlerle sürdürdükleri gibi bekaretleri de bu kutsal görevin bir yansıması olarak görülürdü. Bu yüzden bekaretlerinin korunmasıyla devletin korunması arasında güçlü bir sembolik bağ kurulurdu.³⁶⁴

---

³⁶²Gell. NA. I.12.11

³⁶³Gell. NA. I.12.18

³⁶⁴Parker, s. 574

Virgo Vestalis'in kamu hayatında sahip oldukları bu ayrıcalıklı konumun bir benzeri dini hukuk alanında da bulunmaktaydı. Eğer idam edilmek üzere götürülen biriyle yolları tesadüfen kesişirse, bu durum suçlunun infazını engellerdi. Ancak bunun için suçlu ile karşılaşan *Virgo Vestalis*'in karşılaşmanın kasıtlı olmadığını belirten bir yemin etmesi gerekirdi.³⁶⁵

Plutarkhos'un bu ifadeleri *Virgo Vestalis*'lerin Roma dinindeki ayrıcalıklı konumlarının seküler hukuk alanında nasıl etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Suçlunun affı, yasal bir sürece dayanamazdı. Bu tür bir karşılaşmanın ilahi varlıkların olaya müdahale etmesi olarak algılanıyordu. Bu durum dini alanın, seküler yargı üzerinde doğrudan etkili olabildiğini göstermesi açısından önemlidir.³⁶⁶

3.5.2. *Incestus* Suçunun Oluşma Süreci

Virgo Vestalis'lerin hem bekaretlerini koruyarak hem de yürüttükleri dini görevler nedeniyle Roma'nın varlığını güvence altına alan kurumların başında gelmekteydi. Bekaretlerini gönüllü bir biçimde kaybetmeleri durumunda Tanrıçalarına adanmışlıkları zarar görürdü. Aynı zamanda yerine getirdikleri dini görevleri kirleterek *sacra*'nın zarar görmesine ve *pax deorum*'un ortadan kalkmasına neden olurdu.³⁶⁷

Bu sebepten dolayı rahibelerin bekaretlerini kaybetmeleri *incestus* suçunu oluştururdu. Böylesine bir suç işleyen bakire yargılanarak idamla cezalandırılırdı. Eğer tecavüz gibi rahibenin rızası olmaksızın bekaretini kaybetmesi durumunda *incestus* suçunun fiili gerçekleşmemiş kabul edilirdi.³⁶⁸

Bekaretini kaybetmiş bir rahibe aynı zamanda Roma Cumhuriyeti'nin sembolü olmaktan çıkardı. Bu nedenle sahip olduğu tüm hukuki ayrıcalıkları yitirirdi. Çünkü

---

³⁶⁵Plut. Num. 10.3

³⁶⁶Staples, s.144-145

³⁶⁷M. M. Matthes, **The Rape of Lucretia and the Founding of Republics**, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 2000, s.86-87; Staples, s.138

³⁶⁸C. Lovisi, '**Vestale, incestus et jurisdiction pontificale sous la République Romaine**', Mélanges de l'école française de Rome, Vol: 110/2 1998,s.702; Parker, s.581

hukuki alanda da devletle ilişkilendirilmesine neden olan saf ve temiz statüsünü yitirirdi. *Virgo Vestalis*'in bekareti devletin refahının bir güvencesi olarak görüldü. Bu nedenle bekaretini kaybeden bir rahibe Cumhuriyet rejimini de doğrudan büyük bir tehlikeye attığı düşünülürdü.³⁶⁹

Romalıların düşünce dünyasında sağlanan bu refahın askeri seferlerin başarılı olmasında da büyük bir etkiye sahip olduğuna inanılırdı.³⁷⁰ Bu inancı en açık biçimde ortaya koyan örneklerden biri, Cornelia isimli bir *Virgo Vestalis*'in kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında kullandığı sözler oldukça anlamlıdır: “*Kutsal görevlerimi yerine getirerek zaferler ve zafer alayları kazandırmışken, Caesar beni nasıl iffetsiz sayabilir?*”³⁷¹ Cornelia'nın bu sözleri, *Virgo Vestalis*'lerin sadece dini bir figür değil aynı zamanda devletin başarısı ve düzeninin devamı için ilahi bir teminat olarak görüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır.³⁷²

Bundan dolayı bir *Virgo Vestalis*'in bekaretini yitirmesi anayasal düzenin temel taşlarının sarsılması anlamına gelirdi. Bu yüzden *incestus* suçu yalnızca bireysel bir ahlaki ihlal olarak değerlendirilmezdi. Böylesine bir suç Roma devletini hukuki, siyasi ve dini yönlerden etkileyen çok boyutlu bir kriz anlamına gelirdi. Bu nedenle *incestus* suçunu işleyen bir bakire aynı zamanda devlete ihanet etmiş sayılırdı.³⁷³

3.5.3. *Collegium Pontificum*'un Başkanlığında Düzenlenmiş *Incestus* Yargılamaları

Bu çalışmanın önceki bölümlerinde *Collegium Pontificum*'un *Ius Pontificium* çerçevesinde verdiği *decretum* ve *responsum*'lar incelenmiştir. Bu kararların büyük bir kısmında *Senatus*'un yetkilendirdiği *imperium* sahibi *magistratus*'ların bir meseleyi *Collegium*'a taşıdığı görülmüştür.

---

³⁶⁹Staples, s.137-138

³⁷⁰Kroppenberg, s.429

³⁷¹“Me Caesar incestam putat, qua sacra faciente vicit triumphavit!”: Plin. Ep. IV.11.7

³⁷²Parker, s.581

³⁷³Kroppenberg, s.429

Bunun ardından *Collegium* bu konularda karar verirken konunun *Ius Civile* ile ilişkili olup olmadığını belirleyerek olayı ilk olarak kamu hukuku çerçevesinde değerlendirdiği ardından *Ius Pontificium* kapsamında nasıl bir yol izleneceğini tespit ettiği ifade edilmiştir. Bu bölümde ise *incestus* yargılamaların hangi aşamalardan oluştuğu incelenecektir.

Collegium Pontificum'un yürüttüğü *incestus* davalarında da *Ius Civile*'nin herhangi bir yetkisi olup olmadığına dair en net ifadeler *Halikanarsos*'lu Dionysios'un eserinde bulunmaktadır. Ona göre, rahibeler görevleri sırasında ciddi bir hata yaptıklarında ya da kuralları ihlal ettiklerinde çok ağır cezalara çarptırılırdı. Küçük hatalar karşısında sopa ile dövülme cezası uygulanırdı. *Incestus* suçunu işleyen rahibelere en ağır cezaya layık görülürdü.³⁷⁴

Bu ceza süreci büyük bir törenle gerçekleştirilirdi. Bekaretini kaybeden rahibe, *pontifex*'ler tarafından cenaze törenine benzer biçimde sedye ile halkın gözü önünde taşınırdı. Bu şekilde Collina Kapısı'na kadar götürülen rahibe, orada benzer suçu işlemiş rahibelerin gömüldüğü tarlaya konularak diri diri gömülürdü. Bu kişilere ne bir anma töreni yapılır ne de onlar için adaklar adanırdı.³⁷⁵

Virgo Vestalis'lere yönelik her türlü yargı sürecinin doğrudan *pontifex*'lerin yetki ve sorumluluğunda olduğunu gösteren bir diğer kaynak ise Cicero'dur. Yazarın, *De Legibus*'ta dini suçları açıkladığı bölümde *incestus* suçunun *pontifex*'ler tarafından en ağır şekilde cezalandırılması gerektiğini aktarmaktadır. *Virgo Vestalis*'ler ilgili bütün meseleler yalnızca *Ius Pontificium* kapsamında değerlendirildiği için *incestus*

---

³⁷⁴Dion. Hal. II.67.4

³⁷⁵Dion. Hal. II.67.4

davalarında *Senatus* ya da diğer *magistratus*'ların herhangi bir etkisi ya da müdahalesi bulunmamaktaydı.³⁷⁶

Incestus suçuyla ilgili yapılan ilk yargılama MÖ 483 yılına aittir. Bu yılda Roma kentinde garip doğaüstü olaylar görülmeye başlamıştı. Halk bu olanlardan dolayı büyük bir paniğe kapılmış bu nedenle kahinler ve *pontifex*'ler tarafından yapılan soruşturmada tanrılara yapılan ibadetin kurallara uygunsuz bir şekilde yerine getirildiği fark edilmişti. Bu bilginin öğrenilmesinden kısa bir süre sonra *Pontifex*'lere Opimia adlı *Virgo Vestalis*'in bekaretini kaybettiği bu haliyle dini sorumluluklarını kirlettiği ihbarı geldi.³⁷⁷

Pontifex'ler yaptıkları kovuşturmada ihbarın doğru olduğuna kanaat getirmiş ardından Opimia'nın başındaki taşlar alınarak törenle forumdan geçirilip şehir surlarının içine canlı olarak gömülmüştü. Birlikte olduğu iki kişi de kırbaçlanarak idam edilmiştir.³⁷⁸

Tarihi kaynaklarda geçen ilk *incestus* yargılaması olan bu vakanın ortaya çıkışında tanrısal öfkenin bir göstergesi olarak değerlendirilen alametlerin ortaya çıkması büyük bir etken olmuştur. Görülen bu olumsuz işaretler soruşturmanın derinleştirilmesi için güçlü bir gerekçe oluşturmuştur. Ortaya çıkan tanrısal hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak ve *pax deorum*'u yeniden sağlamak adına tanıkların ve kölelerin sorgulanmasına özel bir önem verilmiştir.³⁷⁹

Rahibe ve onun birlikte olduğu kişilerin *Incestus* suçunu işlediğine dair deliller bilgisi olduğu düşünülen kişilere uygulanan işkence yoluyla alınan itiraflar sayesinde

---

³⁷⁶Cic. Leg. II.22

³⁷⁷Liv. II.42.11; Dion. Hal. VIII.89.4

³⁷⁸Dion. Hal. VIII.89.4

³⁷⁹Johnson, s. 217

elde edilmiştir. Bu durum, Vesta rahibelerine yönelik herhangi bir fiziksel incelemenin yapılmadığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Incestus suçuyla ilgili yapılan ikinci yargılama MÖ 472 yılına aittir. Bu vakada da tıpkı ilk *incestus* yargılamasında olduğu gibi Roma büyük bir felaket içindeyken bir köle tarafından yapılan ihbar sonucunda Orbinia isimli *Virgo Vestalis*'in bekaretini kaybettiğini ve şehir adına yerine getirdiği ritüelleri kirlettiği iddia edilmişti. Bunun üzerine *pontifex*'ler yargılama sürecine başladığı gibi bu süreçte Orbinia görevinden uzaklaştırılmıştır.³⁸⁰

Yapılan incelemeler sonucunda Orbinia'nın bekaretini isteyerek kaybettiği öğrenilmiştir. Bunun üzerine tören eşliğinde sopalarla dövülerek halkın gözleri önünde teşhir edilerek diri diri gömülmüştür. Suça ortak olduğu tespit edilen erkeklerden biri halkın önünde aşağılanmaktan kaçmak için intihar etmiştir. Diğeri ise kamusal alanda kırbaçlanarak aşağılayıcı bir şekilde idam edilmiştir.³⁸¹

Bu infazların ardından şehirde etkili olan salgın hastalıklar son bulmuştur. Romalılar bu gelişmenin tanrıların gazabının yatıştığına dair bir işaret olarak yorumlamıştır. Bu vaka, *incestus* suçunun Roma'nın dini düzenini ve *pax deorum*'u tehdit eden ciddi bir kriz olarak değerlendirildiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.³⁸²

Incestus suçuyla ilgili yapılan üçüncü yargılama MÖ 420 yılına aittir. Bu olayda Postumia isimli bir *Virgo Vestalis*, dış görünüşüne aşırı önem vermesi ve bir rahibeye uygun görülmeyen derecede şakacı tavırlarıyla erkeklere karşı sıcak davranmasından dolayı *incestus* suçunu işlediği şüphesiyle yargılanmıştır.³⁸³

---

³⁸⁰Dion. Hal. IX.40.3

³⁸¹Dion. Hal. IX.40.3

³⁸²Johnson, s. 242-243

³⁸³Plut. Mor. 89.F

Oldukça uzun süren yargılama sonunda Postumia *incestus* suçundan beraat etmiştir. Bununla birlikte *collegium pontificum* tarafından alınan kararlar *pontifex maximus* tarafından daha ciddi ve ağırbaşlı bir tavır sergilemesi, giyimine dikkat etmesi emredilmiştir.³⁸⁴ Livius ve Plutarkhos tarafından aktarılan bu olayda verilen kararın doğrudan *collegium pontificum*'un ortak kanaatini yansıttığını göstermesi açısından önemlidir. Bu noktada *pontifex maximus*'un görevini yalnızca alınan kararı ilgili kişiye bildirmekle sınırlı tuttuğu anlaşılmaktadır.³⁸⁵

Bu çalışmanın önceki bölümlerinde incelenen *responsum* ve *decretum*'larda çoğu zaman *pontifex maximus*'un *collegium* tarafından alınan kararları *senatus* veya ilgili *magistratus*'a iletme görevini üstlendiği görülmüştür. Postumia örneğinde de benzer bir uygulamanın söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durum, *incestus* davalarında bile karar sürecinin kolektif olarak *collegium* tarafından alındığını ve *pontifex maximus*'un yalnızca *collegium*'un aldığı kararı uygulamakla sorumlu olduğunu ortaya koymaktadır.³⁸⁶

Postumia vakası, *Virgo Vestalis*'lerin hangi davranışlar sonucunda *incestus* ile yargılanacağını göstermesi açısından da oldukça önemlidir. Görüldüğü üzere *incestus* suçu yalnızca cinsel ilişkiye girmekle sınırlı değildi. Rahibenin taşıması gereken dini ve ahlaki ciddiyetle bağdaşmayan her türlü tutum ve davranış da *incestus* şüphesini oluştururdu.³⁸⁷

Alışılmıştan dışında süslü ve gösterişli kıyafetler giymek, erkeklerle fazla samimi ilişkiler kurmak, toplum içinde aşırı şakalaşmak ya da kutsal ateşin sönmesine sebep olmak rahibenin *incestus* suçu ile itham edilmesine yol açabilmekteydi. Bu durum,

---

³⁸⁴Liv. 4.44.11-12

³⁸⁵Strapes, s.138

³⁸⁶Ridley, R. T., '*The Absent Pontifex Maximus*', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol 54/3, 2005, s.282

³⁸⁷Kroppenberg, s.425

Roma toplumunun dini hassasiyetleri doğrultusunda, *Virgo Vestalis*'in davranışlarında da buldukları konuma göre hareket etmeleri gerektiğini göstermektedir.³⁸⁸

Antik kaynaklarda hakkında bilgi verilen dördüncü *Incestus* yargılaması MÖ 337 yılına aittir. Bu vakada Minucia isimindeki bir *Virgo Vestalis*, görünüşüne aşırı özen göstermesi ve süslü kıyafetleri nedeniyle şüpheli bulunmuştu. Ardından bir köle muhbir tarafından *Pontifex*'lere şikayet edilmişti. *Collegium Pontificum* gerçekleştirdiği incelemelerin ardından yayımladığı *decretum* ile rahibenin kutsal görevlerinden uzaklaştırılmasına karar vermiştir. Aynı karar kapsamında, Minucia'nın ailesi üzerinde tasarruf hakkını korumasını da emretmişlerdi. *Decretum*'daki bu kararlar rahibenin aleyhine ifade verebilecek kölelerini azat ederek onları işkenceden koruma ihtimalini ortadan kaldırmıştır.³⁸⁹

Roma hukukunda bir kişinin kölelerine işkence uygulanarak sahibi aleyhinde tanıklık ettirilmesi yasaklamıştı. Ancak bu kural *incestus* davalarında geçerli değildi. Dolayısıyla *Collegium*, bakirenin kölelerini azat etmesini engelleyerek işkence yoluyla gerçeğe ulaşmayı garanti altına almıştır.³⁹⁰ Bu aşamada ayrıca Minucia'nın dini görevlerden uzaklaştırılması, onun kutsal görevleri ifa ederek *sacra*'yı daha fazla kirletmesinin önüne geçmeyi amaçlamıştır.³⁹¹

Collegium Pontificum, delillerin toplanmasının ardından davayı yeniden değerlendirerek Minucia'nın *incestus* suçunu işlediği kanaatine varmıştır. Bu karar sonucunda, Minucia'nın Collina Kapısı yakınlarında bulunan *Campus Sceleratus*'ta yere kazılan bir çukura diri diri gömülmesine hükmedilmiştir. Bu vaka, *incestus*

---

³⁸⁸Schiller, s.169

³⁸⁹Liv. VIII.15.7-8

³⁹⁰Paul J. du Plessis, **Borkowski's Textbook on Roman law**, Oxford University Press, Oxford 2020

s.41

³⁹¹Liv. VIII.15.7-8

davalarında *collegium*'un hem soruşturma sürecini yönettiğini hem de yargılamanın her aşamasında doğrudan yetkili tek otorite olduğunu açıkça göstermektedir.³⁹²

Antik kaynaklarda hakkında bilgi verilen beşinci *Incestus* yargılaması MÖ 230 yılına aittir. Bu vakada yargılanan Tuccia'nın herhangi bir ceza ya da uyarı almadan beraat etmesi sebebiyle önceki yargılamalardan ayrılmaktadır.

Tuccia, kendisine yöneltilen incestus suçlamalarını reddetmişti. Halkın ve *pontifex*'lerin huzurunda masum olduğunu göstermek üzere Vesta'ya dua ederek Tiber Nehri'nden elek ile su taşıyabilme izni istemiştir. *Pontifex*'lerin bu talebi kabul etmesinin ardından Tiber nehrine giderek mucizevi bir şekilde elekle taşıdığı suyu *forum*'a kadar ulaştırarak *pontifex*'lerin önüne dökmeyi başarmıştır.³⁹³ Bu mucizevi olayın gerçekleşmesi ardından tanrısal bir iradenin müdahalesiyle masum olduğu ortaya çıkmıştır.³⁹⁴

Tuccia'nın masumiyetinin fiziksel bir incelemeden ziyade ilahi bir mucize sayesinde sağlanması *incestus* yargılamalarında anatomik bir inceleme yapılmadığı kanısını güçlendirmektedir. Antik yazarlar içerisinde kadın anatomisiyle ilgili bilinen en eski eseri yazan MS II. yüzyılda yaşamış Soranus'un hymen ile bakirelik arasında bağ bulunmadığına dair ifadeleri dönemin genel anlayışını ortaya çıkarması açısından önemlidir.³⁹⁵

Stahlmann eserinde Soranus'un bu ifadelerinden yola çıkarak Roma ve Hellen medeniyetlerinde hymen ile bekaret arasında doğrudan bir ilişki bulunmadığını belirtir. Ona göre bu düşünce tarzı Eski Ahit'e dayanan bir Yahudi geleneğinden ortaya çıkmıştır. Bu düşünce tarzının Roma dünyasına Hristiyanlığın yaygınlaştığı dönemde

---

³⁹²Johnson, s. 236

³⁹³Liv. Per. 20; Dion. Hal. II.69.1-3; Val. Max. VIII.1, abs.; Plin. HN XXVIII.12;

³⁹⁴T. Cornell, '*Some observations on the « crimen incesti »*', Publications de l'École Française de Rome, Vol: 48 1981, s.28

³⁹⁵Sor. I.5.27—45

dahil olduğunu iddia etmektedir.³⁹⁶ Antik kaynaklarda *incestus* ile yargılanan *Virgo Vestalis*'lere fiziksel bir inceleme yapıldığına dair hiçbir ifade bulunmaması da bu görüşü desteklemektedir.

Bu noktada *Virgo Vestalis*'lerin *incestus* suçu ile yargılandıkları davalarda hangi aşamalardan oluştuğu önem taşımaktadır. Antik kaynaklarda bu tür davalara dair bilgiler bulunsa da, yargılamaların başından sonuna kadar tüm süreci aktaran bir metin günümüze ulaşmamıştır. Bu nedenle, mevcut kaynaklarda yer alan farklı davaların ayrı ayrı incelenerek sürecin işleyişine dair genel bir çerçeve çizilmesi gerekmektedir.

Incestus yargılamalarının kaç gün sürdüğüne dair en detaylı bilgiler Macrobius'un aktardığı Aemilia ve Licinia'nın MÖ 114 yılındaki yargılamalarında bulunmaktadır. Her iki rahibenin yargılamaları aynı gün başlamıştır. Aemilia'nın savunması 16 Aralık'ta (XVI Kal. Ian.) alınmıştır. Licinia'nınki ise 18 Aralık'ta (XIV Kal. Ian.) gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere *Collegium Pontificum* her iki rahibenin savunmasını farklı günlerde almıştır. *Saturnalia* kutlamalarının denk geldiği 17 Aralık tarihinde savunma alınmamıştır.³⁹⁷

Bunun nedeni *Saturnalia*'nın *feriae* olmasından dolayı bu tarihte resmi işlemlerin gerçekleştirilmemesinden kaynaklanmaktadır. *Ius Civile* kapsamında yürütülen davalar bu günlerde yürütülemezdi. Macrobius'un aktardıkları sayesinde *feriae*'lerde *collegium pontificum* tarafından yürütülen dini yargılamaların da durdurulduğu netlik kazanmıştır.³⁹⁸

Aemilia ve Licinia'nın yargılamalarının kovuşturma ve karar aşamalarıyla birlikte kaç gün sürdüğü net bir şekilde bilinmemektedir. Buna rağmen her iki rahibenin

---

³⁹⁶I. Stahlmann, **Der gefesselte Sexus: Weibliche Keuschheit und Askese im Westen des Römischen Reiches**, Akademie Verlag, Berlin 1997, s.110-114

³⁹⁷Macrobius, Sat. I.10.5

³⁹⁸Johnson, s.214

ayrı günlerde savunma yapmış olmaları, yargılamaların tek oturumla sınırlı kalmadığını açıkça göstermektedir.³⁹⁹

Regia'da düzenlenen bu oturumlarda karar mekanizmasının hangi şekilde yürütüldüğü konusuyla oldukça tartışmalıdır. Özellikle *Pontifex Maximus* tarafından yürütüldüğü ifade edilmiştir. Bu meseleyle ilgili günümüze ulaşan en eski yorum, MS XVII. yüzyılda yaşamış olan Gutherius tarafından kaleme alınmıştır. Ona göre, *incestus* davalarında da tıpkı diğer tüm kamu davalarında olduğu gibi *pontifex*'ler kararlarını oy şeklinde sandığa atarlardı. Oy pusulalarının üzerinde genellikle C. (= Condemno, 'mahkûm ediyorum'), A(= Absolvo, 'beraat ettiriyorum'), N.L. (= Non Liquet, 'yeterli kanıt yok') seçenekleri bulurdu. Böylece *Collegium*'un diğer meselelerde ortaya çıkardığı *decretum* ve *responsum*'larda uyguladığı oy çoğunluğu uygulamasın *incestus* yargılamalarında da kullanıldığını ifade etmiştir.⁴⁰⁰

Gutherius'un bu yorumu, *Collegium*'un diğer meselelerde ortaya çıkardığı *decretum* ve *responsum*'larda uyguladığı oy çoğunluğu uygulamasın *incestus* yargılamalarında da geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Konuyla ilgili önemli çalışmaları olan Marquardt bu görüşü ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Marquardt'a göre *Pontifex Maximus* bütün meselelerde *Collegium Pontificum*'un başkanı konumundaydı. Bu nedenle *incestus* davalarında karar verme yetkisi yalnızca *Pontifex Maximus*'a ait olurdu. *Collegium*'un diğer üyeleri yalnızca görüş bildirebilirdi. Bu görüşlerin hukuki bir ağırlığı bulunmazdı.⁴⁰¹

Bu tez çalışmasında, *Collegium*'un yayınladığı *decretum* ve *responsum*'ların ele alındığı bölümlerde *Collegium*'un, *Pontifex Maximus*'un görüşünü geçersiz kılabildiği açık bir şekilde ortaya çıkarılmıştı. Aynı zamanda MÖ 420 yılında gerçekleştirilen

---

³⁹⁹Staples, s. 105

⁴⁰⁰J. Gouthièrus, *Iacobi Gutherii De veteri iure pontificio urbis Romae libri quatuor*, Paris 1612, II.s.

1-3

⁴⁰¹Marquardt, III.s.315-316

Postumia'nın *incestus* yargılamasında verilen kararın, doğrudan *Collegium Pontificum*'un verdiğiine dair ifadeler Marquardt'ın görüşünü ciddi biçimde sorgulanabilir hale getirmektedir

Incestus yargılamalarının karar aşamasında kimlerin söz hakkı olduğuna dair bir diğer önemli bilgi ise Asconius'un eserinde bulunmaktadır. MÖ 114 yılında Aemilia, Marcia ve Licinia'nın *incestus* ile yargıldığı davalar *Pontifex Maximus Lucius Metellus* ve tüm *pontifex* üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilmişti. Alınan karara göre üç sanık arasında yalnızca Aemilia *incestus* suçunu işlediği gerekçesiyle suçlu bulunmuştu. Marcia ve Licinia ise beraat ederek dini görevlerine geri dönmelerine izin verilmişti. Bu alınan kararın ardından dönemin *Tribunus Plebis*'i Sextus Peducaeus alınan kararın hatalı olduğunu öne sürerek *Collegium Pontificum*'u eleştirmiştir.⁴⁰²

Sextus Peducaeus'un bütün *Collegium Pontificum* üyelerini yanlış karar vermekle suçlaması davanın görüldüğü sırada uygun olan tüm *Collegium* üyelerinin davaya katıldığını göstermektedir. Cicero'nun kendi eviyle ilgili verilen kararın *Collegium*'un *incestus* davalarından bile daha çok katılımcıyla açıklandığını aktarması da bu davaların yalnızca *Pontifex Maximus*'un hakimliğinde yürütülmediğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴⁰³

Virgo Vestalis'lerin işlediği *incestus* suçlarının *pax deorum*'a hasar verebildiği gibi aynı zamanda *ollegium Pontificum*'un dini otoritesine zarar verme potansiyeline sahipti. Bu yüzden *incestus* davalarında azami katılımın sağlanması gerekirdi. Dolayısıyla, Asconius'un MÖ 114 yılına dair aktardığı yargılamada alınan kararın, bütün *Collegium* üyelerinin en geniş katılımıyla alındığı düşünülmelidir.⁴⁰⁴

---

⁴⁰²Cic. Brut. 160; Ascon. In Mil. 45-6

⁴⁰³Cic. Har. resp. 13

⁴⁰⁴E. S. Gruen, 'M. Antonius And The Trial Of The Vestal Virgins', Rheinisches Museum für Philologie Vol: 111 1968, s.60; Parker, s.584; Johnson, s.217

Bütün *Collegium Pontificum*'un hatalı karar verdiğini iddia eden Sextus Peducaeus bulunduğu makamın yetkisini kullanarak davayı *Collegium*'un elinden alarak Lucius Cassius isimli sivilî soruşturmayı yürütmekle görevlendirilmişti. Davayı yeniden inceleyen Cassius daha önce *Collegium* tarafından beraat ettirilen Marcia ve Licinia'yı da mahkum etmiştir.⁴⁰⁵

Cassius tarafından yürütülen bu *incestus* yargılamasında ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç ise *virgo vestalis*'lerden biriyle cinsel ilişki yaşadığı şüphesiyle yargılanan Marcus Antonius'un kölesine mahkeme tarafından zorla işkence edilememiş olmasıdır. Bu durum *incestus* yargılamalarının kamu mahkemelerine geçtikten sonra *ius civile* kurallarının uygulandığının en net göstergesidir.⁴⁰⁶

Eğer bu dava *Pontifex*'ler başkanlığında yürütülmüş olsaydı köleye işkence edilmesinin önünde herhangi bir hukuki engel bulunmayacaktı. Davanın kamu mahkemesinde görülmesinden dolayı Marcus Antonius'un kölesi kendi isteği ve sahibinin onayıyla işkenceden geçmiş ve Marcus Antonius'un suçsuz olduğu bu şekilde anlaşılmıştır.⁴⁰⁷

Sextus Peducaeus'un yasalaştırdığı bu kanunun tek bir seferlik mi yoksa genel durumu mu değiştirdiği konusu Asconius'un aktardıklarından net bir şekilde anlaşılmamaktadır. Bu nedenle MÖ 113 yılından sonraki yıllarda antik kaynaklarda bahsi geçen *incestus* davalarında bu durumun geçerli olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir.

Incestus yargılamalarının kamu mahkemelerine devredildiği MÖ 113 yılından sonra kaynaklara yansıyan ilk *incestus* davası MÖ 73 yılında Licinia ve Fabia'nın yargılanmalarıdır. Her iki bakirenin yargılanmasıyla ilgili antik kaynaklarda verilen

---

⁴⁰⁵Cic. Brut. 160; Ascon. In Mil. 45-6

⁴⁰⁶R.G. Lewis, 'Catilina and the Vestal', The Classical Quarterly, Vol 51 2001, s.142

⁴⁰⁷Val. Max. VI.8.1

bilgiler *Lex Peducaea*'nın kırk yıl sonra hala yürürlükte olup olmadığını görmek açısından önemlidir.

Fabia ve Licinia'nın yargılamalarına beş ayrı yazar tarafından değinilmiştir.⁴⁰⁸ Her iki rahibenin yargılanmasında *Collegium Pontificum*'un dahil olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Hatta Fabia'nın, Cicero'nun eşinin kız kardeşi olması davanın siyasi olarak da önem kazanmasına neden olmuştur. Fabia, Catilina ile ilişki yaşadığı yönündeki suçlamalar üzerine yargılanmıştır. Yargılamalar sırasında Marcus Piso'nun büyük bir başarıyla savunması Fabia'nın beraat etmesini sağlamıştır. Piso ise bu olaydan sonra Roma'daki etkinliğini giderek artmıştır.⁴⁰⁹

Collegium Pontificum üyesi olmayan hukukçu M. Piso'nun bu davada aktif bir rol üstlenmesi oldukça önemli bilgidir. Bu durum *Lex Peducaea*'nın çıkması ardından yürütülen yargılamada *pontifex*'lerden ziyade görevlilerinin etkili olduğunu göstermektedir.⁴¹⁰ Licinia davasında da benzer bir durum söz konusudur. Licinia'nın taşrada oldukça değerli bir mülkü bulunmaktaydı. Crassus bu mülkü elde etmek için Licinia ile yakınlık kurmuştu. İkilinin arasındaki yakınlık *incestus* suçunun oluştuğu izlenimi vermiştir. Bunun üzerine Plotius'un açtığı dava neticesinde Licinia suçlanmıştır. Yargılama sonucunda ise beraat etmiştir.⁴¹¹

Plutarkhos'un bu dava için kullandığı “δικασταί” (yargıçlar) ifadesi de yargılamanın kamu mahkemesi önünde gerçekleştiğini teyit etmektedir.⁴¹² Bu ifade, *Lex Peducaea*'dan önceki dönemdeki yargılamalarda kullanılan “ἱεροφάνται” (dini yargıçlar) teriminden farklıdır.⁴¹³ Bu durum MÖ 73 yılında *Lex Peducaea*'nın hala

⁴⁰⁸Cic. Brut. 236; Cat. III.9; Sal. Cat. 15.1; Ascon Tog. Can.91; Plut. Mor. 89E, Crass.1.2; Oros. VI.3.1

⁴⁰⁹Cic. Brut. 236; Cic. Cat. III.9; Sal. Cat. 15.1; Ascon Tog. Can.91

⁴¹⁰Johnson, s.224

⁴¹¹Plut. Crass.1.2

⁴¹²Plut. Mor. 89E

⁴¹³J. Diggle, **Cambridge Greek Lexicon Vol 1: A-I**, Cambridge University Press, Cambridge 2021 s.378

yürürlükte olduğunu ve *incestus* davalarının *Collegium Pontificum*'un yetki alanından çıkıp kamu mahkemelerinin denetimine geçtiğini açıkça göstermektedir. *Incestus* davalarının yeniden *Pontifex*'lerin denetimine geçtiğine dair en erken örnek *Principatus* döneminde Domitianus'un *Virgo Vestalis*'leri yargıladığı MS 82 yılına dayanmaktadır.⁴¹⁴

---

⁴¹⁴Johnson, s.252

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

COLLEGIUM AUGURUM'UN DİNİ HUKUK İÇERİSİNDEKİ YETKİ VE SORUMLULUKLARI

4.1. Collegium Augurum'un Hiyerarşik Yapısı

Çalışmanın bu bölümünde *Collegium Augurum*'un dini hukuk alanında sahip oldukları görev ve sorumluluklar incelenecektir. Her ne kadar dini hukukun korunması ve ortaya çıkan sorunlar karşısında yeni çözümlerin bulunması *Collegium Pontificum*'un yetkisinde olsa da *Pontifex*'lerin başkanlığında düzenlenen pek çok dini hukuk işlemi *Augur*'ların olumlu alametleri eşliğinde yürütülürdü. *Augurium* olarak adlandırılan bu işlem dini hukukun da önemli bir parçasını oluştururdu.

Collegium Augurum, *Collegium Pontificum* ile birlikte Roma'nın en eski dini kurumlarından biriydi. Geleneksel olarak her iki *collegium*'un da Numa tarafından kurulduğuna inanılıyordu. Söz konusu her iki kurum da Roma dini yapısının ve kurallarının temelini oluşturuyordu.⁴¹⁵ Bu nedenle tarihsel süreç içerisinde *Collegium Augurum*, *Pontifex*'lerle paralel bir gelişim izlemiştir. *Augur*'ların sayısı da *Pontifex*'lerle aynı zamanda artırılmıştır. Bu bağlamda sayıları önce üç, sonra altı, dokuz ve on beşe çıkarılmıştır. Iulius Caesar döneminde bu sayı on altıya yükseltilmiştir. MÖ 300 yılında çıkarılan *Lex Ogulnia* ile birlikte hem *Pontifex* makamı hem de *Augur*'luk makamına *plebs*'lerin seçilmesi mümkün hale gelmiştir.⁴¹⁶

Augur'ların seçilmesi sırasında izlenen gelenekler doğrudan doğruya *Collegium Pontificum*'da uygulanan kurallarla aynıydı. *Collegium* tarafından hazırlanan aday

---

⁴¹⁵V. M. Warrior, **Roman Religion**, Cambridge University Press, New York 2006, s.7

⁴¹⁶J. L. Mackey, **Belief And Cult Rethinking Roman Religion**, Princeton University Press, Oxford 2022, s.345; Beard, I. s. 18; Wissowa, s.483

listesi halk oylamasına sunulurdu. En çok oyu alan kişiler *augur* olarak seçilirdi. Seçilen bu kişiler ölene kadar makamda kalırlardı.⁴¹⁷

Collegium Augurum, görev ve sorumluluklarını tam bir bağımsızlık içinde yerine getirme hakkına sahipti. *Augur*'ların bağımsız biçimde yerine getirdikleri tüm faaliyetler *augurium* olarak adlandırılırdı. *Augurium* ritüelleri kamuyu ilgilendiren bir eylemin tanrılar tarafından onaylanıp onaylanmadığını tespit etmek amacıyla yapılırdı. Eğer *augurium* sırasında herhangi bir kurban kesilmesi gerekiyorsa bu durumda söz konusu ritüelin icrası doğrudan *Pontifex*'lerin yetki alanına girerdi.⁴¹⁸

Augurium işlemleri büyük bir gizlilikle yürütüldüğü için antik kaynaklarda bu konuda verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Livius'un Numa Pompilius'un tahta çıkışı sırasında uygulanan *augurium* işlemi bu konudaki en zengin bilgileri içermektedir. Buna göre söz konusu işlem *Capitolium* tepesindeki kutsal alan sayılan hisarda gerçekleştirilmekteydi. Ritüeli gerçekleştirecek olan *augur* onur ve haysiyetin bir göstergesi olarak başını özel bir örtüyle kapatarak elinde lituus adı verilen eğri bir asa taşırdı.⁴¹⁹

İşlem sırasında *Augur*'un solunda, tanrıların iradesi sorulacak kişi bulunurdu. Augur, bu kişinin başına elini koyarak *Iuppiter Optimus Maximus*'a dua ederdi. Ardından da doğudan batıya gökyüzünü *pars antica*, *pars postica*, *pars dextra* ve *pars sinistra* olarak sınıflandırdı. Gökyüzünün bu şekilde dört ayrı parçaya bölünmesi ardından işleme uygun *formula* harfiyen dile getirilirdi. Ritüelin sonunda yıldırım ya da kuşların uçuşu gibi göksel alametler görülmesi durumunda tanrıların onayı alınmış sayılırdı.⁴²⁰

---

⁴¹⁷Wissowa, s.483; Szemler, s.21-22

⁴¹⁸Adkins, s.23-24

⁴¹⁹Liv. I.18.6-7

⁴²⁰Liv. I.18.7-10; Linderski, s. 2286

Augur'lar *augurium* işleminde gökyüzünü dört ayrı bölüme ayırdıkları gibi Roma şehrini de dini bir sınırla ayırmışlardı. Bu nedenle kentin kurulduğu ve kutsal alan sayıldığı bölgeye *pomerium* adı verilir ve *augurium* işlemleri burada yürütülürdü. *Pomerium* dışında kalan yere ise *ager effatus* denirdi. Kentin zaman içerisinde genişlemesiyle bu alan da genişlemiştir. *Augur*'lar, ritüelleri hatasız yerine getirmek için bu alanları düzenli olarak kontrol ederdi. *Pomerium* ve *ager effatus*'a verilen bu önem Roma'nın hem dini hem idari işleyişinde *augur*'ların vazgeçilmez bir konumda bulunmasının temel nedenlerini açıkça göstermektedir.⁴²¹

Collegium Augurum'un bir diğer önemli sorumluluğu ise sahip olduğu bilgileri gelecek üyelerine aktarmaktı. Bu gelenek doğrultusunda gerçekleştirdikleri tüm ritüel uygulamaları kayıt altına alınırdı. Arşivlerinde ritüel uygulamalarıyla ilgili bilgilerin yanı sıra *magistratus*'lara verilen *decretum* ve *responsum*'lar da yer alırdı. Bu sayede *Collegium Augurum*, idari yapının istikrarını sağlayan bir danışma organı görevini de üstlenirdi. Bu nedenle *magistratus*'larla *augur*'lar arasında oldukça yakın bir ilişki vardı.⁴²²

4.1.1. Augur'lar tarafından Gözlemlenen *Auspicium Impetrativum* ve *Auspicium Oblativum*'lar

Augur'ların hem dini hukuk hem de idari sistemdeki en büyük sorumlulukları yapılan işlemin tanrılar katında onaylandığını ifade eden *auspicium impetrativum*'ların elde etme yetkileriydi. Devleti ilgilendiren bu işlemlerinin gerçekleştirilmesi sırasındaki izlenen hiyerarşik yapı ise literatürde oldukça tartışma yaratmıştır. XIX. yüzyılda konuyla ilgili yapılan çalışmalarda *magistratus*'ların devlet ve kamuyu ilgilendiren

---

⁴²¹Wissowa, s. 528-529; M. Beard, **Pagan Priests Religion And Power In The Ancient World**, Cornell University Press Ithaca New York 1990, s. 30-40

⁴²²North, s.29-30

meselelerde yerine getirmek zorunda oldukları *auspicium*'ların her zaman *augur*'ların yardımcılığında gerçekleştirildiği kabul edilen bir görüşü.⁴²³

XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde bu konudaki görüş büyük bir değişim yaşamıştır. Bu dönem yaşayan tarihçiler *magistratus*'ların gerçekleştirdiği kamu meseleleriyle ilgili yapılan *auspicium* işlemlerinde *augur*'ların uzman ya da yardımcı konumunda bulunamayacağı ifade etmeye başlamışlardı. Bu yeni düşünceyi ortaya atanlar, bu iddialarını *Halikarnassos*'lu Dionysios'un, Tarquinius'un krallığı döneminde gerçekleşen olayları anlattığı bir bölümde *augur* olmayan fakat kamusal *auspicium* işlemleri için çağrılan Attus Navius örneği üzerinden savunmuşlardı.⁴²⁴

Anlatılan bu olayda çocukluğunda kehanet konusunda yetenekli olduğu fark edilen Attus babası tarafından bu konudaki yeteneğini güçlendirmesi için *Tyrrhen*'li kahinlerin eğitimine verilmişti. Attus eğitimde öğrendikleri ve sahip olduğu yetenek sayesinde halk tarafından büyük saygıyla karşılanmıştır. Bu nedenle Roma'ya döndükten *augur* olmamasına rağmen devleti ve halkı ilgilendiren *auspicium*'ları yürütmesi istenmiştir.⁴²⁵

Valeton bu bilgiler ışığında *magistratus*'ların başkanlığında düzenlenen *auspicium*'ların *augur* olmayan kişilerin uzman ya da yardımcı konumunda bulunduğunu *augur*'ların bu süreçte herhangi bir rolü olmadığını savunmuştur.⁴²⁶ Wissowa *augur*'ların da kendi yönettikleri *auspicium* işlemlerinde belirli kişileri yardımcı olarak kullandıkları bu nedenle *magistratus*'ların yönettiği *auspicium* işlemlerinde *augur*'ların danışmanlık yapmadığını savunmuştur.⁴²⁷

---

⁴²³Linderski, s. 2190

⁴²⁴M. J. VALETON, 'De modis auspicandi Romanorum', Mnemosyne, Vol: 18/4 1890 s.407-408; Wissowa, s. 529

⁴²⁵Dion. Hal. III. 70.1-5

⁴²⁶I.M. J. VALETON, 'De modis auspicandi Romanorum', Mnemosyne, Vol: 18/4 1890 s.407-408

⁴²⁷Wissowa, s. 529

Cicero'nun *auspicium* geleneklerinin yitirilmesini eleştirdiği bir bölüm *augur*'ların *magistratus*'ların yönettiği bir ritüelde *peritus* ya da *administer* olarak görev alamayacakları anlamına gelmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Cicero'nun yaşadığı dönemde devleti ve halkı ilgilendiren meselelerde kuşların yem yeme hareketlerine dayalı alamet elde edilirdi. Ona göre, bu işlem eski *augur* geleneklerinin bozuk bir taklidinden ibaretti. *Tripudium* olarak anılan bu işlemin doğru uygulanması için *silentium* kavramının bilinmesi gerekirdi.⁴²⁸

Bu kavram, *augurium* işleminin herhangi bir dış etki ya da hata olmadan gerçekleştiğini ifade etmek için kullanılırdı. Cicero'ya göre yapılan *augurium*'un *silentium*'a uygun olup olmadığı yalnızca *augur*'lar tarafından doğru bir şekilde değerlendirilebilirdi. Cicero kendi yaşadığı dönemde *silentium* kavramına önem verilmediğini ve alametlerin göstermelik ritüellerle bilgisiz kişilerce elde edildiğini sert bir şekilde eleştirmiştir.⁴²⁹

Cicero'nun ifadelerinden erken dönemlerde *auspicium* işlemlerinin *augur*'ların aktif katılımıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Tam da bu nedenle *comitia* oturumlarında *augur*'lar hazır bulunurdu. Oturumların başlamasından önce *auspicium* işlemini yerine getirirlerdi. Bu sayede gerçekleşecek oturum ve alınacak kararların ilahi varlıklar katında onaylandığı garanti altına alınırdı.⁴³⁰

Varro'nun ifadeleri de *augur*'ların devleti ilgilendiren meselelerde sahip olduğu önemli rolü ortaya koymaktadır. Kendisi, *comitia centuriata* oturumlarında *consul*'un ilk olarak orada bulunan bir *augur*'a *inlicium* ile çağırması gerektiğini ifade etmiştir. Bunun ardından görevlendirilen *augur*'un oturum öncesi olumlu alametleri gözlemlemesinin zorunlu bir uygulama olduğunu belirtmektedir. Olumlu alamet

---

⁴²⁸Cic. De Div. II. 71-72

⁴²⁹Cic. De Div. II. 71-72

⁴³⁰Mackey, s.345

alındıktan sonra ise oturumun dini hukuk kurallarınca uygun olması için dile getirilmesi gereken kutsal söz ve duaları *consul*'e iletme yetkisi de doğrudan *augur*'lara verilmişti.⁴³¹

Comitia oturumlarında ya da kamuyu ilgilendiren herhangi bir işlemle ilgili elde edilen alametler *impetrativum* ve *oblativum* olarak ikiye ayrılırdı. *Impetrativum* alametler bir *magistratus*'un talebi doğrultusunda elde edilirdi. Bu türdeki *auspicium*'larda görülmesi istenilen alamet türü önceden belirtilirdi. Bu sayede hakkında fikir alınan eylemin tanrılar katında onaylandığı net bir şekilde ortaya çıkarılırdı.⁴³²

Oblativum alametlerde ise yukarıda aktarılan kural ve uygulamalara ihtiyaç duyulmazdı. Bu tür herhangi bir *magistratus* ya da *augur*'un inisiyatifi dışında tanrılar tarafından istenmeden sunulan işaretlerden oluşurdu. Doğası gereği bu tür alametleri sıradan bir vatandaş bile görebilirdi. Ancak, bu türdeki bir alametin devlet tarafından geçerli kabul edilmesi için bu gözlemin bir *augur* tarafından *nuntiatio* yoluyla kamuya duyurulması gerekirdi.⁴³³

Konuyla ilgili özel bir *senatus consultum* çıkarılmadığı sürece *magistratus*'ların *oblativum* alametler hakkındaki yorumları sıradan bir vatandaşın yorumuyla eşdeğer görülürdü. Bu durum *oblativum* işaretlerin değerlendirilmesinde ve kabulünde devletin *augur*'ların bilgisine bağımlı olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴³⁴

Devleti ilgilendiren idari ya da dini meselelerde ortaya çıkan *oblativum* alametlere olumsuz bir anlam taşıyıp taşımadıkları açısından değerlendirilirdi. Çünkü, halkı ve devleti ilgilendiren işlemler hayata geçirilmeden önce bu işlemin tanrılar nezdinde uygun olup olmadığını anlamak üzere *impetrativum* alametlerin alınması

---

⁴³¹Varro, Ling. VI.95

⁴³²Adkins, s.23-24

⁴³³Scheid, s.116-117

⁴³⁴Linderski, s. 2195-2196

zorunlu kabul edilirdi. Bu sayede hayata geçirilen işlemle ilgili önceden *impetrativum* bir alamet alınmış olurdu. Bu yüzden işlemlerin uygulanması sırasında olumlu bir *oblativum* alamet ortaya çıkması durumunda tanrıların önceden verdikleri onayın devam ettiği düşünülür ve işleme devam edilirdi.⁴³⁵

Yürütülmekte olan eylem sırasında *augur* tarafından olumsuz alamet bildirildiğinde eylemin başındaki *magistratus* işlemi durdurmak zorundaydı. Diğer türlü işlem hukuken geçersiz sayılırdı. Görülen bu *oblativum* alametin yapılan işlemle ilişkilendirilmesi için eylemin yapıldığı sırada ortaya çıkması gerekirdi. İşlemin öncesinde ya da sonrasında ortaya çıkan *oblativum* alametler sonucu işlemin hukuki statüsünde bir değişiklik olmazdı.⁴³⁶ Antik kaynaklarda kayda geçen olumsuz *oblativum* alametlerin tamamı *comitia* oturumlarının başlamasından önce *augur*'lar tarafından bildirilmiş işaretlerdir.⁴³⁷

Cicero, *augur*'ların *oblativum* alametlerini bildirerek *comitia* ve *concilium* oturumlarını başlamadan dağıtabilme veya gerçekleşikten oturumların geçersiz kılabilme yetkisini Cumhuriyet'teki en yüksek ve saygın yetki olarak ifade etmiştir. *Augur*'ların bu yetkilerini kullanmak için "*alio die*" (başka bir gün) demesi yeterliydi. *Augur*'lar bu yetkiyi bireysel olarak kullanırlardı.⁴³⁸

Augur'ların bu yetkiyi hangi konularda kullanabildiği antik kaynaklarda net olarak ifade edilmemiştir. Linderski, *augur*'ların bu yetkiyi Roma kent sınırları içinde gerçekleştirilen *comitia*, *dilectus* ve *feriae* gibi faaliyetlerde kullandıklarını ifade etmiştir. Bunun dışındaki durumlarda ise *augur* unvanına sahip kişilerin aynı zamanda başka bir devlet makamı taşımaları gerekmektedir. Örneğin bir *augur*, ancak *senator* ise

---

⁴³⁵V. Rosenberger, '*Republican Nobles: Controlling the Res Publica*', A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World, West Sussex, 2015, s.293

⁴³⁶Rüpke, s.299

⁴³⁷Linderski, s. 2197

⁴³⁸Cic. Leg., II.31; Ç. Aşkit, *Auspicious et Imperium: Roma Cumhuriyet Döneminde İç Siyaset Ve Kehanet, Yayınlanmamış* Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2001, s.29

Senatus toplantılarına katılabilirlerdi. Aksi takdirde yalnızca bir *magistratus*'un çağrısı ile yürütülen faaliyete katılabilirlerdi.⁴³⁹

Augur'lara bu denli büyük bir hareket sahası tanıyan *obnuntiatio* yetkisinin hangi şartlarda ve nasıl kullanıldığı konusu oldukça önemlidir. Çünkü *augur*'ların *auspicia* sırasında gözlemledikleri her olumsuz işaret aynı derecede ciddiye taşımazdı. Olumsuz alametler bazen basit bir uğursuzluk olarak görülürdü. Bazı olaylarda ise tanrıların gazabını gösteren ciddi bir uyarı olarak değerlendirildi. Bu noktada elde edilen *oblativum* işaretin ne derece büyük bir tehdit olduğu *augur*'un kararına bırakılırdı.⁴⁴⁰

Görülen alamet yapılan eylemin aynı şekilde farklı bir günde yapılmasına neden olabileceği gibi eylemin tamamen durdurulmasına neden olacak çok daha ciddi bir işaret olarak da görülebilirdi. Bu tür ciddi durumları *augur*'lar *dirae* kategorisinde değerlendirirdi.⁴⁴¹ Linderski, *dirae* kavramının *augur* geleneğinde *deorum irae*'nin teknik karşılığı olduğunu öne sürmüştür.⁴⁴² Cicero eserinde, *dirae* olarak anılan alametlerin görüldüğü sıradaki işlemi hukuka ve dine aykırı, uğursuz olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle *augur*'un *dirae* ilan ettiği işlem geçersiz sayılırdı. Bu karara uymayan kişi ise ölüm cezasına çarptırılırdı.⁴⁴³

Augur'ların bu konudaki bireysel yorumları *Collegium Augurum*'un kolektif bir kararına eşdeğer sayılmazdı. *Collegium*'un bir işlemin dinen uygun bir şekilde yürütüldüğüne dair fikir belirtmesi için *Senatus*'un meseleyi *Collegium Augurum*'a havale etmesi gerekirdi. Bunun için çoğu zaman, işlemi yürüten *magistratus*'un ya da onun yetkilendirdiği *augur*'un hata ya da usulsüzlük yaptığı şüphesi oluşması gerekirdi. Bu noktada meselenin nihai değerlendirmesi *Collegium*'un kolektif kararına sunulurdu.

---

⁴³⁹Linderski, s. 2198

⁴⁴⁰Mackey, s.347

⁴⁴¹Serv. Aen. III.246

⁴⁴²Linderski, s. 2203

⁴⁴³Cic. Leg. II.21

Augur'lar kendilerine yöneltilen meselede karar verirken sorunun hem dini hem de *ius publicum* kapsamında ele alırlardı. Bu sayede hem *pax deorum*'un hem de *ius publicum*'un devamlılığı sağlanırdı.⁴⁴⁴

Bu uygulamayı en iyi ortaya koyan vaka MÖ 43 yılında yaşanmıştır. Cicero'nun *Epistulae ad Familiares*'te aktardıklarından öğrendiğimize göre, MÖ 43 yılında *Praetor Urbanus* makamında bulunan Cornutus, her iki *consul*'ün de şehir dışında bulunması nedeniyle *Senatus* oturumlarına başkanlık etmekteydi. Oturum başlamadan geleneksel olarak *tripudium* yöntemiyle alametler alınmış lakin olumlu bir işaret görülmemişti.⁴⁴⁵

Bunun üzerine *tripudium*'u gerçekleştiren *pullarius*'lar konuyla ilgili bir mektup yazarak söz *Senatus*'a iletmışlerdi. Oturum sırasında okunan bu mektup sonucunda Cornutus'un kehanet uygulamasını yeterli titizlikle yerine getirmediği kanısı oluşmuştu. Bu gelişme üzerine Cornutus oturumda alınacak kararların geçerliliğini kaybetme riskinin önüne geçmek için durumu *Collegium Augurum*'a intikal ettirmişti. *Augur*'lar meseleyi değerlendirilerek oturumu bir sonraki güne ertelenmiştir.⁴⁴⁶

Bu olay, *augur* tarafından bireysel olarak gözlemlenip bildirilen alametin dikkate alınmaması halinde konunun nihai olarak *Collegium Augurum*'un kolektif değerlendirmesine sunulması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Aynı zamanda *augur*'ların bireysel olarak değerlendirdiği meselelerde yalnızca işlem sırasında meydana gelen alametler üzerinden yetkilerini kullanabilmelerine rağmen *Collegium Augurum*'un geçmişte yaşanan bir olay üzerinden de yapılan eylemi geçersiz kılma ve bir başka tarihe erteleme yetkisi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

---

⁴⁴⁴Linderski, s. 2212; Dumézil, s.598

⁴⁴⁵Cic. ad fam. X.12.3

⁴⁴⁶Cic. ad fam. X.12.3

4.1.2. *Collegium Augurum'un Inauguratio Yetkisi*

Bir önceki bölümde ve toplumu ilgilendiren eylemlerin dini hukuk kapsamında geçerli olmasına yol açan *auspicium* işlemleri incelenmiştir. Bu noktada *Collegium Augurum*'un dini hukuk içerisinde sahip olduğu bir diğer önemli görevi olan *inauguratio* işleminin kapsamını araştırmak gerekmektedir.

Roma dini sistemi içerisinde resmi *sacerdos* sayılan her türlü kuruma seçilen kişi göreve başlamadan önce *augur*'lar tarafından *inauguratio* işlemiyle seçildiğinin dini olarak da tasdik edilmesi gerekirdi. Uygulanan bu *inauguratio* işleminin *sacra*'nın devamını sağlayacak kişileri belirlediği için bu işlemin kimin başkanlığında yürütüldüğü konusu oldukça tartışmalıdır.

Mommsen ve Marquardt'a göre, *inauguratio* işlemi için *impetrativum* alamet gerekmekteydi. Bu alameti *magistratus* makamındaki kişi kendisinin sorumluluğunda olan meselelerde *spectio* yetkisini kullanarak alabilirdi. *Augur*'ların yalnızca olağanüstü şekilde ortaya çıkan *oblativum* işaretleri bildirme yetkisi bulunmaktaydı. Dolayısıyla, bir kişinin *sacerdos* olmasına ilişkin tanrısal onayın alınabilmesi için *spectio* yetkisi gerekmekteydi. Bu yüzden *inauguratio* işlemlerinin başlaması için *Pontifex Maximus*'un yetkisi gerekirdi. *Augur*'lar ise yalnızca yardımcı konumunda bu işlemi gerçekleştirirlerdi.⁴⁴⁷

Linderski ise Mommsen'in ve Marquardt'ın bu yorumlarına karşı çıkmaktadır. Mommsen'in Cicero'nun *comitia*'larla ilgili *augur* yetkilerini ele aldığı bölümlerde *nuntiatio* ile *spectio* arasında yaptığı ayrımı fazla genelleyerek bağlamından kopardığını öne sürmektedir. Ona göre, krallık döneminde *augur*'ların *auspicium* yetkisine açıkça

---

⁴⁴⁷Marquardt, III. s.404-405; Mommsen, Staatsrechts, II. s. 33

değnilmesine rağmen *Pontifex Maximus*'un böyle bir yetkisi olduğu görülmemektedir.⁴⁴⁸

Oldenberg ve Valento'da Mommsen'in bu görüşünün geçerli olmadığını aktarmışlardı.⁴⁴⁹ Mommsen'in *Pontifex Maximus*'un *magistratus* benzeri bir yetkiye sahip olduğuna dair düşüncesini en ağır şekilde eleştiren kişi ise Bleicken olmuştur. Bleicken, *Pontifex Maximus* makamıyla *magistratus* makamı arasında hiçbir bağ olmadığını ve dolayısıyla *Pontifex Maximus*'ların *imperium* yetkisine sahip olmadığını açık bir şekilde çürütmüştür. *Inauguratio* töreninin *Pontifex Maximus* öncülüğünde gerçekleştiği düşüncesini ise akla yatkın bulmuştur.⁴⁵⁰

Pontifex Maximus'un *inauguratio* işlemlerindeki yetkisi üzerine yapılan bu tartışmalar arasında konuyla ilgili en net görüş ise Catalano'ya aittir. Ona göre, *imperium* yetkisine sahip tüm *magistratus*'lar kendi görev alanlarına giren konularda *auspicium* yapma yetkisine sahiptir. Ancak, bir kişinin *sacerdos* makamına gelişine ilişkin alınacak *auspicium* yalnızca *augur*'lar tarafından yerine getirilebilirdi. Bu yetkinin kullanılabilmesi için ise *magistratus* ya da *Pontifex Maximus*'un *vocatio* ya da *condictio* işlemiyle *augur*'u görevlendirmesi gerekmektedir.⁴⁵¹

Sacerdos ya da *magistratus* seçimiyle ilgili olarak uygulanan *inauguratio* işlemlerinde *Pontifex Maximus*'un konumunu en iyi açıklayan vaka *Festus*'un eserinde geçmektedir. Söz konusu olayda *Pontifex Maximus* Metellus, *augur* Claudius'a yeni seçilen *sacerdos*'un *inauguratio* törenini gerçekleştirmesini emretmiştir. Claudius ise *familia sacra* sorumluluklarını yerine getirmek için *Saturnus*'a başı açık ibadet etmesi gerektiğini bu yüzden *inauguratio* işlemini yürütürken örtmesi gereken örtüyü

---

⁴⁴⁸Linderski, s. 2215-2216

⁴⁴⁹Valeton, s. 406; H. Oldenberg, 'De inauguratione sacerdotum Romanorum', Commentationes philologae in honorem Theodori Mommseni scripserunt amici, apud Weidmannos, Berlin 1877 s. 162

⁴⁵⁰J. Bleicken, 'Oberpontifex Und Pontifikalkollegium', Hermes Vol: 85 1957, s.351

⁴⁵¹P. Catalano, *Contributi allo studio del diritto augurale I*, G. Giappichelli, Torino, 1960, s. 240-246

takamayacağını ileri sürmüştür. Bunun üzerine *Pontifex Maximus*, *augur*'u *multa* ile cezalandırmıştır. Claudius aldığı cezayı halka götürerek karara itiraz etmiştir. Yapılan oturumda, Claudius'un mazereti kabul edilerek ceza iptal edilmiştir.⁴⁵²

Görüldüğü üzere bir kişinin *inauguratio* işlemi *Pontifex Maximus*'un davetiyle başatılır ve bütün süreç *augur*'lar tarafından yürütülürdü. Bir yerin dini alana geçirilmesi de yalnızca *augur*'lar aracılığıyla yapılabilirdi. MÖ 304'te yürürlüğe giren *Lex Papiria*'ya göre bir yerin kutsal alan olarak kabul edilmesi için önce *senatus consultum* ya da *tribunus plebis*'lerin onayı gerekmektedir. Bu yasa daha sonra MÖ 174 ya da 154 yıllarında yeniden düzenlenmiş ve halkın onayı olmaksızın hiçbir yerin tapınak veya sunak haline getirilemeyeceği hükme bağlanmıştır. Bu nedenle halkın onayının alınmasının ardından, *Senatus*'un atadığı bir *magistratus* aracılığıyla davet edilen *augur*, söz konusu yerin *inauguratio* işlemini gerçekleştirerek yeri ilahi alana dahil etmekteydi.⁴⁵³

Görüldüğü üzere *Collegium Augurum*, bir kişinin ya da bir eylemin *inauguratio* işlemi aracılığıyla tanrılar nezdinde onay almasını sağlayan yegAne kurum konumundadır. Yapılacak *inauguratio*'nun türüne göre *augur*'lar diğer kurumlarla sıkı bir işbirliği içerisinde sorumluluklarını yerine getirirlerdi. *Augur*'ların sahip olduğu *inauguratio* yetkisi, *Ius Pontificium*'la alakalı pek çok işlemin de yerine getirilmesi sırasında da oldukça hayati bir öneme sahipti. Bu yüzden *dedicatio*, *consecratio* ve *inauguratio* gibi Roma dini hukukunun temel işlemleri *Collegium Pontificum* ve *Collegium Augurum*'un karşılıklı işbirliğiyle hayata geçirilirdi. Bu nedenle *augur*'ların Roma idari ve dini sisteminde sahip oldukları ayıcalıklı konum doğrudan *Ius Pontificium* ile derinden bağlıydı.

---

⁴⁵²*Glossaria latina : iussu Academiae britannicae edita*, IV. Paris, 1930, s. 432-433

⁴⁵³Linderksi, s.2219

BEŞİNCİ BÖLÜM

ROMA DİNİ HUKUKUNDA IUS FETIALE'NİN DURUMU

5.1. Arkaik Roma Hukuku Döneminde Ius Fetiale'nin Ortaya Çıkışı

Bu çalışma kapsamında Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde dini hukukun uygulama alanlarını, ortaya çıkardığı kurumları ve Roma Hukuku'nu hangi alanlarda etkilediği üzerine durulmuştur. Çalışmanın bu bölümünde ise dini hukukun bir parçası olarak ortaya çıkan ve Roma hukukunda uluslararası hukuk anlayışının temellerini teşkil eden *Ius Fetiale* kurumu incelenecektir.

Collegium Fetialum'un Roma'nın henüz yazılı hukuka geçmediği krallık döneminin ilk evrelerinde kurulduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte *Fetialis*'lerin hangi kralın döneminde Roma dini sistemine dahil edildiği konusunda antik kaynaklar arasında görüş birliği bulunmamaktadır.⁴⁵⁴

Halikarnassos'lu Dionysios, *Fetialis*'lerin Roma'nın diğer halklarla savaşmadan önce adalet talep ettiğini göstermek ve savaşın tanrılar nezdinde meşru olup olmadığını belirlemek üzere Numa zamanında kurulduğunu aktarmıştır. Dionysios ayrıca, bu kurumun *Aequi* ya da *Ardea* gibi *Latium*'a ait halklardan etkilenecek şekilde kurulmuş olabileceğini belirtse de kesin bir yargıda bulunmamıştır.⁴⁵⁵

Livius ise eserinde Ancus Marcius'un savaşların da hukuka ve dine dayalı kurullarla uygulanmasını sağlamak *Fetialis*'leri kurduğunu aktarmaktadır. Ona göre bu kurum *Aequi* halkının dini sisteminden esinlenerek Roma'ya dahil olmuştur.⁴⁵⁶ *Fetialis*'ler tıpkı *Collegium Pontificum* gibi Roma'nın resmi *sacerdos*'u konumundaydı.

---

⁴⁵⁴Santangelo, 'the Fetials And Their "Ius"', Bulletin Of The Institute Of Classical Studies, Vol. 51 2008, S .78

⁴⁵⁵Dion. Hal. II.72.1-5

⁴⁵⁶Liv. I.32.5

Buna rağmen *Fetialis*'lerin başlıca görevi Roma adına yabancı kentlerle yürütülen müzakerelerde tanrılar huzurunda adaletin gözetilmesini sağlamaktı.⁴⁵⁷

Fetialis'ler başka kent ve milletlerle yapılan her türlü işlemin denetleyicisi konumundaydı. Roma'nın bir başka kente karşı savaş ilan edebilmesi yalnızca *Fetialis*'lerin yürüttüğü belli süreçlerin tamamlanmasıyla mümkün olurdu. Aynı zamanda, Roma'ya yöneltilen diplomatik taleplerin dini ve hukuki meşruiyeti de *Fetialis* makamı tarafından değerlendirilirdi.⁴⁵⁸

Fetialis'lerin bir şehre gittiğinde yürüttükleri işlemleri en detaylı şekilde açıklayan yazar Dionysios'tur. Bir *Fetialis* yabancı bir şehre elçi olarak gitmeden özel bir *urba* ayırt edici bir nişanla kuşanırdı. Elçilik yapacakları şehre vardıklarında surların dışında başta *Iuppiter* olmak üzere tanrılara seslenirdi. Ettiği duada Roma halkı adına adalet talep ettiğine tanıklık etmelerini isterdi.⁴⁵⁹

Daha sonra haksızlık yapan bir şehre geldiğine yemin ederek eğer sözlerinde bir yalan varsa hem kendisinin hem de Roma'nın tanrılar tarafından cezalandırılmasını isterdi. Bu ritüelin hemen ardından şehir sınırlarından içeri girerdi. Karşılaştığı ilk kişiyi tanık göstererek dua ve lanetlerini yineleyerek kentnin agora'sına giderdi. Burada karşılaştığı yetkililere taleplerini iletirdi. Eğer talepleri karşılanırsa, adaleti sağlayan tarafla dostane bir şekilde ayrılırdı.⁴⁶⁰

Görüştüğü yetkililer taleplerini kabul etmezse onlara on günlük bir süre tanır ve şehirden ayrılırdı. Bu süreç üç kez tekrarlanır otuz üç gün boyunca taleplerine karşılık bulamazsa üç tanrılara bir kez daha tanıklık etmeleri için yakararak Roma'ya dönerdi. *Collegium*'daki diğer *Fetialis*'lerle *Senatus*'a giderek dini olarak her türlü adımın

---

⁴⁵⁷A. Watson, *International Law in Archaic Rome: War and Religion*, Baltimore, 1993, s.7-9

⁴⁵⁸T. R. S. Broughton, '*Mistreatment of Foreign Legates and the Fetial Priests: Three Roman Cases*', Phoenix, Vol. 41/1 1987,s. 50-51

⁴⁵⁹Dion. Hal. II.72.4

⁴⁶⁰Dion. Hal. II.72.7

atıldığını ancak çözüm bulunamadığını ifade ederek savaş ilan edilmesi durumunda bu hareketin tanrılar katında geçerli olacağını bildirirlerdi.⁴⁶¹

Latium bölgesinde görülen *fetialis* kurumu, ne *Hellen*'ler ne de *Etrüsk*'ler tarafından benimsenmişti. Roma'nın *fetialis*'leri kendi sistemine dahil etmesi erken dönemde *Latium*'daki üstünlüğünü pekiştirmesinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Akraba oldukları kentlere karşı verilen savaşların dini gerekçelere dayandırılması halkın bu savaşlara verdiği desteği güçlendirmekteydi. Böylece Roma, genişleme siyasetini askeri başarıların yanı sıra dini ve hukuki bir temele oturtarak meşrulaştırmıştır. Bu sayede yönetmeye başladıkları halkları kendi sistemlerine daha kolay dahil edebildikleri gibi bağımsız komşu kentler nezdinde genişlemelerini meşrulaştırmışlardır.⁴⁶²

5.1.1 *Ius Fetiale*'de *Foedus* Uygulaması

Krallık devrinde ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde uluslararası antlaşmaların tesis edilmesi de doğrudan *Ius Fetiale* kurallarıyla yapılmaktaydı. *Foedus* olarak anılan bu antlaşmaların yapıldığı sırada hem hukuki kurallar hem de bir dizi dini ritüel uygulanırdı. Bu uygulamalara dair en kapsamlı bilgileri Titus Livius tarafından aktarılmaktadır.

Buna göre *foedus* işlemine başlamadan önce görevlendirilen *Fetialis*, Roma kralı Tullus Hostilius'un huzuruna çıkarak kendisine Roma halkı adına *Alba* halkının *pater patrus*'u ile antlaşma yapma yetkisi verilip verilmediğini sorardı. Bunun üzerine Tullus Hostilius bu yetkinin Roma halkı ve kendisi için herhangi bir tehlike yaratmaması şartıyla *fetialis*'e bu yetkiyi verdiğini söylerdi. Bunun ardından *fetialis*, kraldan *Capitolinus Tepesi*'nden toplanan ve kutsallık atfedilen *sagmina* adı verilen özel

---

⁴⁶¹Dion. Hal. II.72.8-9

⁴⁶²Dumézil, s.92-93; L. Zollschan, "**The Ritual Garb of the Fetial Priests**", *Museum Helveticum*, Vol: 68/1, 2011, s.47-48

bir bitkiyi talep ederdi. Kral bu talebi karşılayarak en saf olan bitkiyi seçerek *fetialis*'e verirdi.⁴⁶³

Bu ritüellerin ardından seçilen *fetialis* antlaşma yapacağı kente giderek tanrıların şahitliğinde muhataplarına *foedus* şartlarını yüksek sesle bildirirdi. Ardından, antlaşma şartlarının hilesiz biçimde ifade ettiğine yemin ederdi. Karşı tarafın da antlaşma maddelerini kabul etmesi halindeyse *silex* adını verdiği özel bir taşla ritüel için yanında bulundurduğu domuzu kurban ederdi. Bu kurban ritüeli tamamlandıktan sonra Roma halkının antlaşmayı bozması durumunda, kendisinin domuza yaptıklarını *Iuppiter*'in Roma'ya yapmasını dileyerek antlaşma şartlarına bağlı olacaklarını bildirirdi.⁴⁶⁴

Yukarıda detayları verilen *foedus* işleminin Roma özel hukukundaki sözlü sözleşme biçimlerinden biri olan *stipulatio*'dan etkilenecek ortaya çıktığı düşünülmektedir. Buna rağmen her iki işlem arasında bir takım farklılıklar bulunurdu. *Stipulatio*'da tanığa ihtiyaç duyulmazken *foedus* işleminde *Iuppiter*'in açıkça tanık ve hakim olarak çağırılması gerekirdi.⁴⁶⁵

Aynı zamanda *stipulatio*'da yalnızca bir taraf (*promissor*) söz verirken *foedus*'larda her iki taraf da yemin ederek sorumluluk alırdı. Antlaşmanın tarafları kim olursa olsun aynı dini teamüller geçerli olurdu. Karşılıklı söz alışverişi zorunlu sayılmazdı. *Foedus*'ların hukuki bağlayıcılık kazanması *Iuppiter*'in cezalandırma tehdidinden kaynaklanırdı. Bu nedenle, *foedus* kelimesinin etimolojik olarak “iğrenç, korkunç” anlamındaki *foede* kökünden türemesi ve kurban edilen domuzla bağlantılı anlamlar taşıması da antlaşmanın teokratik niteliğini gözler önüne sermektedir.⁴⁶⁶

---

⁴⁶³Liv. I.24.4-5

⁴⁶⁴Liv. I.24.6-9

⁴⁶⁵Santangelo, s.78

⁴⁶⁶Watson, s.32-34

Foedus işlemi geç Cumhuriyet dönemine dek uygulanmaya devam etmiştir. MÖ II. yüzyıla gelindiğinde bile *fetialis* kurumu bu alanda aktif bir biçimde kullanılmaya devam etmiştir. Nitekim Livius'un aktardığına göre, Kartaca ile yapılacak bir antlaşma için görevlendirilen *fetialis*'ler, Afrika'ya açılmadan önce *Senatus*'a başvurarak yanlarına *sagmina* ve kurban bıçağı almaları gerektiğini bildirmiştir. *Senatus* da bu talebi yerine getirerek *Capitolinus* tepesinden otları toplayıp *fetialis*'lere teslim etmiştir.⁴⁶⁷ Kartaca gibi, Roma'nın dini yapısıyla ortak yönü bulunmayan bir kentle yapılacak antlaşmada dahi *fetialis*'lerin görev alması, bu kurumun Roma'nın siyasal-dini yapısında ne denli güçlü ve vazgeçilmez bir konuma sahip olduğunu kanıtlamaktadır.⁴⁶⁸

Ius Fetiale kapsamında Roma'yı temsil eden *Fetialis*'lerin yeminlerini bozması ya da yetkilerini kötüye kullanması durumunda uygulanacak çeşitli yaptırımlarla karşı karşıya kalırlardı. Gaius, eserinde Romalı elçilerin *cognitor* (münhasır temsilci) ya da *procurator* (genel vekil) sıfatıyla Roma'yı temsil ettiklerini aktarmıştır. Bu nedenle *Fetialis*'ler, Roma adına taleplerde bulunma yetkisine sahip olmasına rağmen bu taleplerin hukuka aykırı olması durumunda ise temsil ettiği devlet yerine kendisi *condemnatio* ile karşı karşıya kalırdı.⁴⁶⁹

Bu nedenle *fetialis*'ler *foedus* işlemini yerine hukuka aykırı davranmaları haline 50 ya da 100 *as* değerinde bir tazminat bedelini ödeyeceklerini taahhüt ederlerdi. Böylece *fetialis*'lerden birinin yalan beyanda bulunduğu anlaşıldığında önceden kararlaştırılan bu bedel tazminat olarak ödenirdi. Bu nedenle *Fetialis*'ler gerçekleştirdiği her eylem sırasında Roma halkının elçisi sıfatıyla hareket ettiğini açıkça

---

⁴⁶⁷Liv. XXX.43.9-10

⁴⁶⁸Rich s.189

⁴⁶⁹Gai. Inst.IV.86

beyan etmeli ve yaptığı işin kendisine bir görev olarak verildiğini belirtmek zorundaydı.⁴⁷⁰

Foedus'ların yanı sıra Romalıların uluslararası hukuki işlemlerde başvurdukları bir diğer yöntemse *sponsio* işlemiydi. Aslen özel hukukta sözlü borçları temin etmeye yarayan bu işlem aynı zamanda uluslararası hukuki işlemlerde de kullanılıyordu. Şeklen *foedus*'a benzese de ondan belirli yönlerden ayrılmaktaydı. *Foedus*'ta tanrılara yapılan yeminler ve bundan doğan dini bağlayıcılık *sponsio*'da yer almazdı. Aynı zamanda *sponsio*'da yalnızca işlemi gerçekleştiren kişi şartları yerine getirmekle yükümlü olurdu. Bu tür işlemler Roma halkını hukuken yükümlü kılmazdı.⁴⁷¹

Her iki işlem arasındaki farkı en net ortaya koyan vaka MÖ 321 yılında II. Samnit Savaşı sırasında yaşanmıştır. Savaş sırasında *Consul*'ler Titus Veturius Calvinus ve Spurius Postumius Albinus, Caudine Geçidi'nde *Samnit* ordusu tarafından kuşatılmıştı. *Consul*'ler ordularıyla birlikte yok olmamak için *Samnit* komutanı Pontius ile pazarlık yaparak, Roma halkının onayı ya da *fetialis* ritüelleri olmaksızın bir *sponsio* düzenlemişlerdir. Bu nedenle yapılan anlaşma *foedus* değil, yalnızca kişisel sorumluluk içeren bir *sponsio* niteliğindedir.⁴⁷²

Consul'ler bu antlaşmayı gerçekleştirirken ne tanrıları tanık gösterilmiş ne de domuz kesimi gibi *foedus*'larda uygulanması gereken ritüelleri uygulamıştı. Aynı zamanda antlaşma Roma halkı adına düzenlenmemişti. Şartlara uyulacağına dair ordu komutanları kendi şerefleri adına söz vermiştir. *Fetialis*'ler de görüşmelere

---

⁴⁷⁰Paul J. du Plessis, **Borkowski's Textbook on Roman law**, Oxford University Press, Oxford 2020 s.67-68

⁴⁷¹Watson, s.35

⁴⁷²Orlin, s.51-52

katılmamıştı. Bütün süreç tamamen *consul*'ler, *quaestor*'ler ve *tribunus militum* tarafından yürütülmüştür.⁴⁷³

Antlaşmanın diğer tarafı olan *Samnit*'ler de bu *sponsio*'nun sadece yemin eden kişiler için bağlayıcı olduğunu fark etmişlerdi. Bu nedenle Romalıların antlaşma şartlarını uygulaması için Roma ordusundan 600 *equites*'i rehin almışlardı. Romalıların antlaşma şartlarını ihlal etmeleri durumunda rehinelere öldüreceklerini Roma'ya bildirmişlerdi. Bu durum *sponsio*'nun bireysel karakterini ve *foedus*'tan farkını ortaya koymaktadır.⁴⁷⁴

Sponsio işleminde taraf olan *Consul*'ler, *Samnit*'lerle vardıkları anlaşma hükümleri üzerine yemin ettikten sonra Roma'ya dönmüşlerdir. Bunun ardından yeni seçilmiş *Consul*'lerden bu yükümlülükleri yerine getirmelerini talep etmişlerdi. Bunun üzerine *Senatus*'ta yapılan oturumda bu *sponsio*'nun halkın onayı ve *fetialis*'lerin resmi ritüel süreci olmadan gerçekleştirildiği gerekçesiyle antlaşmanın geçerli sayılmayacağını ifade etmişti.⁴⁷⁵

Bunun üzerine antlaşmayı imzalayan Spurius Postumius, kendisi adına aşağılayıcı ve kaçınılmaz bir *sponsio* gerçekleştirdiğini Roma halkının ise bu işlemde sorumlu olmadığını ifade etmiştir. Bu sebeple Roma'nın *Samnit*'lere yalnızca antlaşmaya taraf olan askerlerin bedenlerini borçlu olduğunu söylemiştir. *Senatus*'tan *fetialis*'ler aracılığıyla kendilerinin çıplak ve zincirlenmiş şekilde düşmana teslim edilerek halkın dinsel yükümlülükten kurtarılması gerektiğini, böylece ilahi ya da dünyevi hiçbir engelin yeniden adil ve meşru bir savaş yapılmasına mani olmaması gerektiğini savunmuştur.⁴⁷⁶

---

⁴⁷³Liv. IX.5.1-2

⁴⁷⁴Liv. IX.5.3-6

⁴⁷⁵Liv. IX.,8.5

⁴⁷⁶Liv. IX.,8.5-6

Bu vaka *sponsio*'nun hukuki bağlayıcılığının dışında aynı zamanda ahlaki ve dini sonuçlar doğurup doğurmadığı konusunda Romalıların da kararsız kaldığını göstermektedir. Nitekim Postumius'un önerisi, Roma tarafından uygun görülmüş olmalıdır ki *sponsio*'nun tarafı olan asker ve yetkililer, görevlendirilen *fetialis*'ler aracılığıyla *Samnit*'lere teslim edilmiştir. Bu sayede *sponsio*'nun dini boyutunu da sona erdirmeye çalışılmışlardı.⁴⁷⁷

Senatus'un böyle bir karar vermesinin en büyük nedeni antlaşmada adı geçen kişiler, *sponsio*'yu Roma halkının onayı olmadan gerçekleştirmiş oldukları için hem teamülleri ihlal etmişler hem de *Samnit*'ler nezdinde adeta suç işlemiş sayılmışlardır. Bu nedenle Postumius'un *Samnit*'lere teslimi, diplomatik anlamda da bir zararı telafi etme amacı taşımaktadır. Bu durum, *fetialis*'lerin savaş öncesinde düşman kente giderek Roma'ya zarar verenlerin teslimini istemesi geleneğinin bu kez *Samnit*'ler lehine uygulanmış şekli olarak da değerlendirilebilir.⁴⁷⁸

Roma'nın başka kentlerden taleplerini *Fetialis*'lerin *foedus*'lar aracılığıyla yerine getirdiği gibi yabancı kentlerin talepleri de *ius fetiale* kurallarına göre ele alınırdı. Bu durumu ortaya koyan olayların başında MÖ 277 yılında *Appolonia*'dan gönderilen elçilere saldırarak zarar veren, *aedilis* Q. Fabius ve Apronius *Senatus*'un aldığı kararla *fetialis*'ler tarafından yargılanmaları için *Appolonia*'ya teslim edilmiştir.⁴⁷⁹

Benzer şekilde, MÖ 188 yılında, *praetor* L. Minucius ve L. Manlius, Kartacalı elçilere şiddet uyguladıkları için *Senatus* kararıyla yine *fetialis*'ler aracılığıyla Kartacalılara teslim edilmişlerdir.⁴⁸⁰ Bu iki örnek, *ius fetiale* ve *ius gentium*'un yalnızca *fetialis*'lerin inisiyatifinde olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

---

⁴⁷⁷Liv. IX.,9.10

⁴⁷⁸Watson, s. 34-35

⁴⁷⁹Val. Max. VI.6.5

⁴⁸⁰Liv. XXXVIII.42.7

Her iki olay da *Senatus*'un doğrudan emriyle hayata geçirilmiştir. *Fetialis*'lerin bu süreçte yalnızca kararı uygulamakla görevli olduklarını görülmektedir. Bununla birlikte, Krallık ve Cumhuriyet'in erken dönemlerinde, *fetialis*'lerin kraldan ya da *Senatus*'tan emir almaksızın da karar verebildiklerine işaret eden bazı kayıtlar da mevcuttur. Varro'ya göre, Roma topraklarında bir yabancı elçinin saldırıya uğraması durumunda, yirmi kişilik bir *fetialis* heyetinin bağımsız olarak durumu araştırıp suçluları belirleyip bu kişileri mağdur kentin yetkililerine teslim ettiğinden bahsetmektedir.⁴⁸¹ Bu aktarılan olay *fetialis*'lerin erken dönemde bağımsız bir adli yetkiye sahip oldukları fikrini desteklemektedir.

Bununla birlikte *ius gentium*'un ihlali nedeniyle başka devletlere teslim edilen Romalıların vatandaşlık statüsünü kaybedip kaybetmediği net değildir. Bu konudaki çarpıcı bilgiler Gaius Hostilius Mancinus vakasında bulunmaktadır. Mancinus, *Numantia* ile yapılan savaşta Roma halkının onayı olmadan kendi başına bir foedus (hukuken *sponsio*) imzalamıştı. Bu yüzden *Senatus* tarafından yaptığı antlaşma geçersiz sayılmıştır. Mancinus'un antlaşmasından Roma adına doğması muhtemel dini yükümlülükleri ortadan kaldırmak amacıyla çıplak ve zincirlenmiş şekilde *Numantia*'lılara teslim edilmiştir.⁴⁸²

Senatus'un bu hareketi aynı zamanda *aquae et ignis interdictio* hükmü niteliğindedir. Bu durum Mancinus'un tüm vatandaşlık haklarının kaybetmesine neden olmuştur. Buna rağmen *Numantia*'lılar, Mancinus'un zincirli bir şekilde kendilerine getirilmesi sonrasında böyle bir hatanın tek bir kişiye mal edilemeyeceği düşünerek Mancinus'u affederek, Roma'ya dönüşüne izin vermiştir.⁴⁸³ Mancinus Roma'ya dönmesi ardından esaretini simgeleyen bir heykel diktirmiştir. Bu hareketi ve ardından

---

⁴⁸¹Non. 850L

⁴⁸²App. Hisp. 83

⁴⁸³Liv. Per. 56.3

tekrar Roma siyasi hayatında aktif rol oynamaya çalışması onun vatandaşlık haklarını yeniden kazandığına dair güçlü bir kanaat doğurmuştur.⁴⁸⁴

5.1.2. *Ius Fetiale*'de Savaş İlanı

Ius Fetiale'de savaş ilanı işlemi de doğrudan *ius civile*'den etkilenecek ortaya çıkmıştır. Romalılara göre savaşın gerekçesini oluşturan olaylar, yapı itibarıyla özel hukuktaki *furtum* (hırsızlık), *damnum iniuria datum* (hukuka aykırı şekilde mala verilen zarar) ve *iniuria* (kişilere yönelik haksız fiil) gibi durumlarda uygulanan *legis actio* yöntemine benzetilmekteydi. Bu sayede bireyin kendisine yöneltilen haksız fiiller karşısında hak arama yetkisi olduğu gibi Roma'da kendisine yönelik yapılan haksızlığı gidermek için son çare olarak savaş ilanında bulunurdu.⁴⁸⁵

Roma'nın savaş ilanına ilişkin en eski hukuki düzenlemelerinin de krallık döneminde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Buna göre, yabancı kişi veya toplulukların yukarıda bahsi geçen fiilleri Roma'ya karşı işlemesi durumunda görevlendirilen *fetialis* başını yün bir örtüyle örterek düşman kentine giderdi. Burada *clarigatio* adını verdiği işlemi uygulardı. Bu doğrultuda, başta Iuppiter olmak üzere göksel ve yeraltı tanrılarına seslenilerek adaletin sağlanması için tanrıları davasında şahit olmaya çağırırdı. Bu sırada eğer tanrılara yalan söylüyorsa kendisinin ve Roma halkının tanrılar tarafından cezalandırılmasını dileyerek sözlerinin doğruluğunu teyit ederdi.⁴⁸⁶

Daha sonra şehrin içine girerek kent sakinlerine ve yöneticilerine yapılan haksızlıkları dile getirirdi. Bu kişilerden işlenen suçun tazminatı istendiği gibi suçluların da kendisine teslimini talep ederdi. Bu uygulamada, *fetialis* sadece Roma adına hareket ederdi. Talep edilen tazminatın doğrudan sahibi olmazdı. Eğer davacı Roma vatandaşı

---

⁴⁸⁴Watson, s.40-43

⁴⁸⁵Watson, s.20

⁴⁸⁶C. Ando, **Law Language In The Roman World**, University Of Pennsylvania Press, Pennsylvania 2011 s. 52-53

değilse veya Roma'ya bağlı olmayan bir kentten geliyorsa bu hükümler geçerli olurdu. Eğer Roma'ya karşı suç işleyen kişi eskiden Roma vatandaşı olup da düşman tarafından esir alınmışsa, esaret altına girmesiyle vatandaşlık haklarını yitirdiği varsayılırdı. Bu durumdaki kişiler de yabancıymış gibi değerlendirilirdi. Bu nedenle esir düşen Romalılar, yurttaşlıkla birlikte taşınır ve taşınmaz mallarını da kaybederlerdi.⁴⁸⁷

Sayısı yirmi olan *Fetialis*'lerin başında *pater patratus* bulunmaktaydı. Bu kişi, *Fetialis*'lerin alacağı her kararda son sözü söyleme yetkisine sahipti. Eğer müzakere yürütülen diğer kent veya kabiledede de *Fetialis* kurumu varsa karşı taraftaki *pater patratus* muhatap alınır. *Ancus Marcius*'un hükümdarlığı döneminde Roma ile Latium bölgesinde yaşayan *Prisci Latini* kabilesi arasındaki ihtilafların çözümü için, kralın izniyle *Fetialis* heyeti görevlendirilmişti. Yapılan müzakereleri Roma'nın *pater patratus*'u yürütmüştür. Aynı şekilde karşı tarafta da bir *pater patratus* bulunmaktaydı.⁴⁸⁸

Livius'un aktardığına göre, Roma ile *Prisci Latini* arasında yaşanan bu anlaşmazlık çözüme kavuşturulamamıştır. Bunun üzerine Romalılar haklarını korumak için savaşıma karar vermiştir. Savaş ilanı öncesinde *fetialis* rahipleri arasında yapılan bir oylamayla savaşın çoğunluğun onayıyla savaş kararı alınmıştır. Bu kararın ardından, görevlendirilen *fetialis*, geleneksel ritüelleri yerine getirerek demir ucu kanla sıvanmış bir mızrağı düşman sınırına götürmüştür. Tanıkların huzurunda, Roma halkının ve *Senatus*'un kararı doğrultusunda *Prisci Latini* halkına savaş ilan edildiğini yüksek sesle beyan etmiştir. Mızrağın düşman toprağına fırlatılmasıyla birlikte savaş ilanı hukuken tamamlanmıştır. Bu uygulama, daha sonraki dönemlerde de *ius fetiale* çerçevesinde savaş ilanlarında örnek teşkil etmiştir.⁴⁸⁹

---

⁴⁸⁷Watson, s.23-25

⁴⁸⁸Liv. I.32.11-12

⁴⁸⁹Liv. I.32.13-14

Ancak bu törenin yalnızca karşı tarafta da *fetialis* kurumu mevcutsa yerine getirildiği düşünülmektedir.⁴⁹⁰ Bu durum, Roma'nın Latium dışındaki savaşlarında *fetialis* kurumunun işlevselliğinin azaldığı düşüncesini akıllara getirmektedir. Servilius Ahala ve Lucius Papirius Mugilanus'un *consul*'lüğü sırasında yaşanan bir olay bu düşünceyi güçlendirmektedir. Bu olayda *Etrüsk* kenti *Veii*, Roma ile yaptığı ateşkesi süresi dolmadan bozarak Roma'ya ani bir saldırıda bulunmuştur. Bunun üzerine *consul*'ler, *Fetialis*'lerin uyarılarına rağmen orduları sefere çıkarmışlardır. Yaşanan çatışmalara rağmen *ius fetiale* kurallarının yerine getirmesi için *Fetialis*'ler elçi olarak *Veii*'ye gönderilerek tazminat talep edilmişti. *Veii* halkı ise bu talepleri reddetmiştir. Bu olayın ardından *Fetialis*'ler geleneksel lanet ve yeminleri tekrar ederek Roma'ya dönmüştür.⁴⁹¹

Yaşanan bu olaylardan dolayı *Senatus*'un tek başına savaş ilan etme yetkisine sahip olup olmadığı üzerine ciddi bir tartışma çıkmıştır. Dönemin *Tribunus Plebis*'leri bu tartışmayı politik olarak kullanarak savaş ilanının *Comitia Centuriata*'da karar verilmesi yasalaştırmıştır. Böylece *Veii*'ye karşı yapılacak olan savaş halkın onayıyla ilan edilmiştir. Aynı zamanda *fetial*'lerin kararına saygı duymadan orduları sahaya süren iki *consul*'un bir sonraki yıl yeniden seçilmeleri de engellenmiştir.⁴⁹²

Roma'nın savaş ilanında izledikleri bu ritüel ve hukuki süreçler sayesinde yürütülen savaşları dini ve hukuki zeminlerde meşrulaştırmaktaydı. Aynı zamanda savaşın tanrılar tarafından da desteklenen bir adalet arayışı olduğu algısını toplumlarına aşılarmaktaydılar. Bu inanış halkın savaşa olan desteğini artırdığı gibi olası bir yenilgi durumunda ise bu yenilginin tanrıların takdirine bağlanıyordu. Bu durum yaşanan hezimetlerin psikolojik olarak daha kolay kabullenilmesini sağlıyordu. Çünkü,

---

⁴⁹⁰Mackey, s.325-326

⁴⁹¹Liv. IV. 30.14

⁴⁹²Liv. IV. 30.15-16; J., Rich, *'The fetiales and Roman International Relations'*, Priests and State in the Roman World, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2011, s.217

Romalılara göre tanrıların adaleti sağlamak gibi bir zorunluluğu yoktu. Bu noktada insanların görevi ise tanrının iradesine uygun hareket ederek adaleti sağlamak için mücadele etmektir.⁴⁹³

Savaş ilanları sırasında *Fetialis*'lerin Mars'ın adının özellikle anmaması de bu anlayışı doğrular niteliktedir. Savaş ilanlarında hukuki meselelere hakemlik yapabilecek nitelikteki ilahi figürler dua ve lanet formula'larında anılmıştır. Bu durum da Romalıların gerçekten sadece adil savaş anlayışıyla savaşa girdiklerini göstermek istemeleriyle açıklanabilir. Cicero'nun savaşlarla ilgili yorumu bu düşünceyi kanıtlamaktadır: “Hiçbir savaş, zararın tazmini talep edilmedikçe ya da önceden ilan edilmedikçe adil değildir.”⁴⁹⁴

Cicero'nun bu ifadesi, *Fetialis*'lerin üzerinden sağlanan dini ve hukuki meşruiyetin, Romalıların ne denli önemsendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Romalıların *ius fetiale* kurallarına ne derece bağlı olduğunu gösteren bir diğer uygulama ise esir düşmüş Romalıların durumudur. Hukuka uygun biçimde başlatılan savaşlarda Romalılar düşman tarafından esir alındıklarında, *servus hostium* statüsüne düşer ve tüm vatandaşlık haklarını kaybederlerdi. Ancak bu kişiler daha sonra özgürlüklerine kavuşur ve Roma'ya döndüklerinde tüm haklarını geri kazanırlardı. Buna karşın, Romalıların *ius fetiale* teamüllerine göre adil saymadıkları bir savaşta yağmacı ya da haydutlar tarafından esir alınan vatandaşlar, savaşın adil olmaması nedeniyle köle sayılmaz ve haklarını kaybetmezlerdi.⁴⁹⁵

5.1.3. *Ius Fetiale*'de Teslimiyet

Uluslararası Hukuk denince akıllara gelen bir diğer önemli olgu ise savaşın iki kuvvetten birinin teslim olmasıdır. Roma hukukunda bu duruma *deditio* denirdi. Buna

---

⁴⁹³Watson, s.28-30

⁴⁹⁴“Nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur aut denuntiatum.”: Cic. Off. I.36

⁴⁹⁵Watson, s.29-30

göre *deditio*, düşman bir halkın ya da topluluğun kendilerini ve mülklerini Roma'nın egemenliğine koşulsuz şekilde teslim etmelerini ifade ederdi. Bu süreçte, teslim olan tarafın siyasi ve hukuki açıdan bağımsız olması zorunluydu.⁴⁹⁶

Deditio işleminin uygulanışına dair en net bilgileri Livius'tan öğrenmekteyiz. Buna göre, Roma'nın beşinci kralı Tarquinius Priscus döneminde Romalılar *Sabin*'lerle yaptıkları savaşı kazanmıştır. Alınan zaferin ardından *Collatia* kasabası Roma'ya teslim edilmiştir. Bu teslim süreci, *deditio*'nun nasıl gerçekleştiğini adım adım ortaya koyması açısından önemlidir. Buna göre, Tarquinius'un huzuruna çıkan *Collatia*'lı elçiler, kasabalarının ve halklarının bağımsız olduğunu teyit etmiştir. Ardından şehirlerini, topraklarını, tapınaklarını ve tüm insanı ve kutsal varlıklarını Roma kralının ve halkının egemenliğine devrettiklerini ifade etmişlerdir.⁴⁹⁷

Bu örnekte en dikkat çeken nokta, *fetialis*'lerin teslim sürecine dair herhangi bir rolünün olmamasıdır. Daha önceki bölümlerde *fetialis*'lerin savaş ilanı, barış antlaşmalarının onayı ve *foedus* işlemlerinde aktif rol oynadığı incelenmişti. Buna rağmen, *deditio* işleminde aynı durum olmadığı görünmektedir. Teslim sürecini yöneten kişilerin “elçi” ve “sözcü” olarak adlandırılması bu işlemin *ius fetiale*'nin ve dini hukukun dışında kaldığını ortaya koymaktadır.⁴⁹⁸

Deditio işlemlerinin *ius fetiale*'den tamamen bağımsız yürütüldüğünü gösteren diğer bir tarihi olay ise MÖ II. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu olayda *Seano*'lular, Gaius Marius ve Gaius Flavius'un *consul*'luğu sırasında kendilerini Lucius Caesius'un otoritesine (*deditio in dicionem*) bırakmışlardır.⁴⁹⁹

Bunun üzerine Caesius nasıl bir yol izlemesi gerektiğini *Senatus*'a danışmıştır. Aldığı talimatlar doğrultusunda *Seano*'lulardan silahlarını, esirlerini ve atlarını teslim

---

⁴⁹⁶M. Rocco, '*The leges regiae in Livy: Narratological and Stylistic Strategies*', Roman Law Before the Twelve Tables An Interdisciplinary Approach, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2020, s.86

⁴⁹⁷Liv. I.38.2

⁴⁹⁸Watson, s.48-49

⁴⁹⁹J. S., Richardson, *Hispaniae, Spain and the development of Roman imperialism, 218-82 BC*, Cambridge University Press, New York, 1986, s.200-201

etmelerini istemiştir. *Seano*'luların teslimiyet şartlarını yerine getirmeleri ardından eski mülkleri *Seano*'lulara iade edilerek bölgedeki kamu düzenini yeniden kurulmuştur. Bu vakada da *fetialis*'lerin herhangi bir rol oynamadığı açıktır. Yapılan *deditio* işlemi tamamen *magistratus*'un kontrolünde ve başkanlığında *Senatus*'un onayıyla gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁰

Yukarıda bahsi geçen her iki *deditio* işlemi de *deditio in dicionem* olarak anılırdı. Bu türdeki *deditio*'lar karşı tarafın savaş alanında yenilmesi ardından gerçekleşirdi. Yenilen taraf teslim olurken tüm egemenlik haklarından vazgeçtiğini hukuken ve dini olarak kabul ederdi. Bu sayede kentin; tanrıları, insanları, topraklarını, surları, Roma'nın otoritesine teslim edilmiş olurdu. *Deditio in dicionem* işlemi Roma'nın hem tanrılar nezdinde adil bir savaş yürüttüğünü göstermek hem de karşı taraf üzerinde tam egemenlik kurmak amacıyla gerçekleştirilirdi. Böylelikle teslim olan halklar Roma'nın *imperium*'u altına girdiği gibi savaşın hukuka ve dini teamüllere uygun biçimde sona erdirildiği kabul edilirdi.⁵⁰¹

Diğer *deditio* işlemi ise *deditio in fidem* olarak anılırdı. Bu türdeki *deditio*'lar tam bir yok oluş ya da mutlak boyun eğme anlamına gelmezdi. Daha çok yabancı bir topluluğun ya da kentin kendi isteğiyle Roma'nın himayesine girmeyi istediğinde bu işlem kullanılırdı. *Deditio in fidem* türündeki işlemlerle teslim olan tarafın can güvenliği, mülkiyet hakları veya belirli yerel özerklik haklarını koruyabileceği bir himaye ilişkisi kurmayı amaçlayarak Roma'nın adaletine ve merhametine sığınırdı. Roma ise bu sadakat karşılığında teslim olan tarafa belirli ayrıcalıklar sağlardı.⁵⁰²

Roma'nın *deditio in fidem* işlemine verdikleri değeri en iyi ortaya koyan vaka Valerius Maximus tarafından aktarılmıştır. Buna göre, Camillus'un *consul*'lüğü sırasında *Falerii* şehri kuşatma altına alınmıştı. Bu sırada şehirdeki bir öğretmen kentin

---

⁵⁰⁰ D. Hoyos, "*Populus Seanoc[...]*", *104 BC*", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol: 83, 1990, s. 89–95

⁵⁰¹ J. Rüpke, *Peace and War in Rome A Religious Construction of Warfare*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2019, s.215

⁵⁰² Y. Garlan, *War in the Ancient World: A Social History*, Chatto & Windus, London, 1975, s.53-55

soylu ailelerinin çocuklarını yürüyüş için dışarı çıkarıyormuş gibi yaparak Roma ordugahına teslim etmişti.

Bu hareketin, *Falerii* halkının direnişini kırıp Roma'ya teslim olmasına neden olacağına kesin gözüyle bakılıyordu. *Senatus* bu ahlaka aykırı davranışı öğrenir öğrenmez öğretmeni bağlayarak *Falerii* şehrine geri gönderilmesine hükmetti. *Senatus*'un bu tutumu *Falerii* halkının gönlünü kazanmış ve şehir kapıları savaşız bir biçimde açılmıştı.

Aynı *Falerii* şehri, ilerleyen yıllarda Roma'ya karşı isyan etmiş ve tekrar mağlup edilmiştir. Ancak bu kez, şehrin Roma'ya teslimiyet biçimi, savaşı bir boyun eğiş olan *deditio in dicionem* değil, Roma halkının güvenine sığınarak yapılan *deditio in fidem* şeklinde gerçekleşmiştir. Roma halkı ikinci kez yendikleri düşmanlarını şiddetli bir cezalandırma arzusundaydı. Ancak antlaşma metnini yazıya geçiren *Papirius*'un, *Falerii* halkının teslimiyetinin güven temelli (*deditio in fidem*) olduğunu vurgulaması üzerine, Roma halkının öfkesi tamamıyla ortadan kalkmış ve bu hareketlerinden dolayı düşman kenti affetmeyi tercih etmiştir.

Bu vakada görüldüğü üzere, *deditio in fidem* ile *deditio in dicionem* arasında hukuki ve etik anlamda belirgin bir fark olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Buradaki *fides* kavramı, özel hukuktaki *mancipatio* uygulamasıyla da paralellik gösterdiği iddia edilmektedir. *Mancipatio*'da değerli mallar güven temelinde devredilir; bu devredilen hak, yalnızca belirli koşullar yerine getirilirse gerçek mülkiyete dönüşür aksi halde geri iade edilirdi. Aynı yaklaşımın, siyasi düzeyde *deditio in fidem* biçiminde uygulandığı söyleyenler bulunmaktadır. Bu sayede yabancı toplulukları tamamen yok etmek yerine onları sadık bir müttefike dönüştürmeyi başaran Roma'nın yayılmacı politikaları oldukça uzun ömürlü olmuştur.⁵⁰³

---

⁵⁰³Watson, s. 52-54

Tüm bu örneklerde görüldüğü üzere, Roma'nın Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde uluslararası alanda uyguladığı hukuk işlemleri de dini bir temele dayanan ritüel ve kurallardan oluşmaktaydı. İç idari yapı üzerindeki *Ius pontificium*'un etkisinin bir benzeri Roma'nın uluslararası ilişkilerinde *ius fetialis* uygulamalarında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Roma'da hukuk ve din ayrılmaz bir bütün oluşturduğu görülmektedir. Bu yüzden uluslararası hukukun parçası olan antlaşma, savaş ilanı ve teslimiyet gibi kritik eylemler dini ritüeller ve kurallar aracılığıyla hukuki bir bağlayıcılık kazanmıştır.⁵⁰⁴

---

⁵⁰⁴Rüpke, s. 290-291

SONUÇ

Bu çalışma boyunca ortaya konduğu üzere, Roma'daki dini hukuk anlayışı, kentin efsanevi kurucusu Romulus'tan itibaren şekillenmeye başlamış ve özellikle onun halefi Numa Pompilius döneminde kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Romalıların tarih anlayışına göre, Cumhuriyet döneminde varlığını sürdüren birçok hukuki ve idari kurumun kökeni, doğrudan Krallık dönemine dayanmaktaydı.

Bu nedenle yaklaşık sekiz yüzyılı aşkın bir dönemi kapsayan Roma siyasi tarihinde, değişen toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda krallık döneminde temelleri atılan pek çok yapı zamanla dönüşüme uğramıştır. Buna rağmen dinin hukuk üzerindeki etkisi ortadan kalkmamıştır. Nitekim Cumhuriyet rejiminin çözülme sürecine girdiği MÖ I. yüzyılda dahi dini kökenli çok sayıda hukuki kurum, kural ve uygulama etkinliğini korumaya devam etmiştir. Bu durum, Roma hukukunun yalnızca seküler bir sistem olarak değerlendirilmesinin yetersiz olacağını ve dini hukukun, Roma'nın kamu ve özel hukuk yapısı üzerindeki belirleyici etkisini yüzyıllar boyunca sürdürdüğünü açıkça göstermektedir.

Bu noktada çalışmanın birinci bölümünde de ortaya konulduğu üzere, Roma ceza hukukunun Krallık dönemi boyunca ve Cumhuriyet döneminin önemli bir kısmında uygulama alanı bulan *sacer* cezası, doğrudan doğruya dini hukukun içinden türeyen bir yaptırım olarak değerlendirilmelidir.

Aynı bölümde, tamamen seküler hukuka ait bir düzenleme olarak ortaya çıkan *aquae et ignis interdictio* cezasının tarihsel gelişimi ele alınmıştır. Cumhuriyet döneminde yargılamalarda sıkça başvurulmuş bu yaptırımın, esasen *sacer* cezasının sekülerleşmiş bir devamı olduğu ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu durum, Roma hukukunun cezai yaptırımlarında dahi dini temelli kural ve uygulamaların ne derece kalıcı ve dönüştürücü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Genel kanının aksine, bu çalışmada da ortaya konulduğu üzere *ius pontificium*, yalnızca teolojik meseleleri kapmasamakla alanla sınırlı kalmamıştır. Aksine, Romalıların *ius pontificium* ya da *ius sacrum* gibi çeşitli kavramlarla ifade ettikleri bu dini hukuk alanı, Roma toplumunun idari, ekonomik ve hukuki yapısıyla parçalanamaz bir bütünlük içinde varlık göstermiştir.

Bu bölümde *Collegium Pontificum*'un devlet içerisinde sahip olduğu ayrıcalık Roma dininin idari ve hukuki alanda sahip olduğu etkiyi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinin tamamı boyunca bu rahiplikler, Roma siyasal hiyerarşisinin en prestijli makamları arasında yer almıştır. Bu nedenle, siyasi, askeri ve ekonomik başarı elde etmiş hemen her önemli Roma şahsiyeti, söz konusu dini makamlara ulaşmak için çaba göstermiştir. Bu durum, *ius pontificium* başta olmak üzere, dini hukukun Cumhuriyet devrinin sonuna dek kesintisiz bir şekilde Roma siyasal hayatının merkezinde yer aldığını göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında üzerinde sıklıkla durulan Cicero'nun ifadelerinde de görüldüğü üzere, MÖ II. ve MÖ I. yüzyıllarda yaşamış *Scaevola*'lar, *pontifex* kimliklerini, hukukçu kişiliklerine doğrudan katkı sağlayacak biçimde kullanmışlardır. Bu durum, dini makamların pragmatik bir araç olarak değerlendirildiğini ortaya çıkardığı gibi aynı zamanda Cumhuriyet'in son dönemlerinde dahi *ius pontificium*'un Roma'nın hukuki ve idari sisteminde ne denli derin ve etkili bir konumda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde tarihsel süreçte *ius pontificium* ile ilgili kullanılan kavramlar incelenerek zaman içerisinde bu kavramın yaşadığı dönüşüm ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu kapsamda antik yazarlar tarafından sıklıkla “dini hukuku” belirtmek için kullanılan *sacra* ve *caerimoniae* kavramlarının yalnızca dini pratikleri belirlemekle kalmadığını bu kavramların aynı zamanda kamu hukuku çatısı

altında değerlendirilen uygulamaların da bir parçası olarak işlev gördüğü anlaşılmıştır. Bu durum, literatürde sıklıkla seküler bir karaktere sahip olduğu ifade edilen pek çok kamu hukuku meselesinin, aslında dini hukukla iç içe geçmiş bir biçimde uygulandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Daha sonrasında ise, *Collegium Pontificium*'un gerek kolektif gerekse bireysel makamlarının sahip olduğu yetki ve sorumlulukların detaylı bir şekilde ortaya konularak, *Ius Pontificium*'un sınırları doğru bir şekilde çizilmiştir. Elde edilen verilen ışığında devleti ilgilendiren pek çok meseleyle ilgili yayınlanan *decretum* ve *responsum*'lar incelenmiştir. Dini hukukla ilgili alınan bu kararların aynı zamanda devleti ve toplumu ilgilendirmesi nedeniyle *ius publicum* ile bağlantılı olduğu anlaşılmıştır. Nitekim bu durum *Collegium Pontificium*'un *decretum* ve *responsumların* yayınlaması sırasında izledikleri süreçte net bir şekilde ortaya koyulmuştur.

Bu süreçte yasama organı konumundaki *Senatus*'un, yürütme yetkisini elinde bulunduran *imperium* sahibi *magistratus*'ları görevlendirerek, ilgili meseleleri yargı fonksiyonu taşıyan *Collegium Pontificum* ve *Collegium Augurum*'a devretmesi, kamu hukuku ile dini hukuk arasındaki iş bölümünü net biçimde ortaya koymaktadır. Bu yapı içerisinde, özellikle dini hukukla ilgili meselelerde nihai karar merciinin *collegium*'lar olduğu açıkça görülmüştür.

Bu çerçevede, antik kaynaklarda günümüze ulaşan *decretum* ve *responsum*'ların hangi alanlara ilişkin olduğu da değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı biçimde incelendiği üzere, bu kararlar; bir yerin beşeri alandan ilahi alana geçişini sağlayan *dedicatio* ve *consecratio* işlemleri başta olmak üzere, takvimin düzenlenmesi ve *dies fasti* ile *dies nefasti* gibi günlerin belirlenmesi yoluyla kamuya ilişkin eylem ve toplantıların gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği gibi konuları kapsamaktadır.

Bunun yanı sıra, Roma dini hukukunun temel yapı taşlarından biri olan *votum* uygulamaları bağlamında da *Collegium Pontificum*'un çok sayıda karara imza attığı görülmektedir. Bu kararların askeri seferler, devlet hazinesinin kullanımı ve kamu adına verilen adaklar gibi geniş bir uygulama alanına yayıldığı görülmüştür.

Collegium Pontificum'un yayımladığı *decretum*'lar yukarıda belirtilen alanlarla sınırlı kalmamıştır. Bu çalışma kapsamında daha önce de vurgulandığı üzere, Roma siyasal yapısında yüksek prestije sahip olan *sacerdos* makamlarının, *consul* ya da *magistratus* gibi yüksek idari ve askeri yetkililer tarafından da arzulanmış ve sıklıkla elde edilmiştir. Bu durum, *sacerdos* konumundaki kişilerin hem *imperium* yetkisine dayalı kamusal görevleri hem de kutsal yükümlülükleri aynı anda taşımalarına neden olmuştur. Bu durum iki alan arasında zaman zaman problemlere yol açmıştır. Özellikle *consul*, *proconsul*, ya da *duumvir navalem* gibi görevlerde bulunan kişilerin, dini sorumluluklarını yerine getirmedikleri durumlarda, *Pontifex Maximus*'un başkanlık ettiği *Collegium Pontificum* bu kişilere yönelik *decretum* yoluyla yaptırımlar uygulamıştır. Nitekim antik kaynaklarda, bu makamları elinde bulunduran kişilerin şehir dışına çıkmaları ya da *imperium* yetkilerini kullanmaları dini gerekçelerle doğrudan engellenebilmiştir.

Roma dini yapısının en özgün kurumlarından biri olan *Virgo Vestalis* de çalışmada ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu rahibelerin görevleri, *sacra publica* kapsamında Roma devletiyle doğrudan bağlantılı olup *ius pontificium*'un merkezinde yer almaktaydı. *Incestus* suçu çerçevesinde bu rahibelerin yargılanmaları, yalnızca bekaretin fiziksel kaybına dayanmamıştır. Antik kaynaklardan elde edilen verilere göre, *Virgo Vestalis*'lerin sosyal ilişkilerde sergiledikleri aşırı samimiyet, kıyafetlerinde alışılmadık sadeliği aşmaları ya da davranışlarındaki ölçsüzlük, bekaretin fiilen kaybedilmemiş olması durumunda bile *incestus* yargılamasına neden olabilmıştır.

Bu tür vakalarda verilen cezaların, rahibenin cinsel ilişkiye rızası olup olmamasına göre değişiklik gösterdiği de anlaşılmaktadır. Nitekim, cinsel saldırı sonucu bekaretini kaybetmiş bir rahibenin *incestus* kapsamında suçlu bulunduğu dair herhangi bir antik kaynağa rastlanmamaktadır. Bu da Roma düşünce dünyasında rızanın, dini suç olarak görülen *incestus*'un tanımında belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle *ius pontificium*, yalnızca kutsal düzeni değil, aynı zamanda sosyal davranış kalıplarını da düzenleyen bir hukuk dalı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda incelenen tüm bu bilgiler ışığında, *ius pontificium*'un yalnızca belirli ritüel ve teolojik kurallar bütününden ibaret olmadığını, aksine Roma toplumunun idari, hukuki ve kültürel alanlarının tamamına etki eden kapsamlı ve karmaşık bir sistem olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bu etkinin temelinde ise Romalıların tarihsel süreçte karşılaştıkları sorunlara çözüm üretme kabiliyetleri ve devletin sürekliliğini sağlamak adına gerçekleştirdikleri reformlarda dini ve dini kurumları işlevsel bir biçimde kullanmaları yatmaktadır. Dini yapıların bu şekilde araçsallaştırılması, önemli siyasal figürlerin *sacerdos* makamlarını elde etmek için özel bir çaba sarf etmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla *ius pontificium*, yalnızca dini değil aynı zamanda siyasal meşruiyetin de bir aracı haline gelmiştir.

Bu anlayış sayesinde Romalılar, dini hukuk kurallarını yalnızca içsel düzeni sağlamak için değil, aynı zamanda dışsal hâkimiyetlerini pekiştirmek adına da kullanmışlardır. İtalya yarımadasındaki farklı topluluklar Roma'nın egemenliğine girdikçe, bu kentlerin yerel tanrıları Roma *pantheon*'una dahil edilmiş; bununla birlikte, bu kentlerin *sacra*'ları Roma dini sistemi içerisine alınarak dini sorumlulukları doğrudan *Collegium Pontificum*'un denetimi altına girmiştir. Böylece, fethedilen

toplulukların dini yapılarının muhafaza edilmesi sağlanmış ve Roma'nın yeni otoritesi, dini hukuk aracılığıyla meşrulaştırılmıştır.

Bu uygulama, yalnızca egemenliğin din üzerinden yeniden üretimini sağlamakla kalmamış, aynı zamanda bu toplulukların Roma sistemine entegrasyonunu da kolaylaştırmıştır. Dini hukuk, böylece birleştirici ve bütünleştirici bir unsur olarak Roma'nın büyüme ve merkezileşme sürecinde stratejik bir rol oynamıştır.

Bu çalışmanın dördüncü bölümünde, *Collegium Augurum*'un yapısı ve tarihsel gelişimi incelendikten sonra, Roma idari sisteminin en önemli meşruiyet araçlarından biri olan *augurium* uygulamalarının kapsamı, ne tür durumlarda ve hangi yöntemlerle gerçekleştirildiği ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, *augur*'ların devlet işlerine ilişkin karar alma süreçlerinde başvurdukları tanrısal işaretlerin *auspicium impetrativum* ve *auspicium oblativum* işaretlerden oluştuğu üzerinde durulmuştur. Bu iki alamet türü arasındaki farklar incelenmiştir.

Dini hukuk açısından bu işaretlerin bağlayıcılık kazanabilmesi için, devletin bu alandaki tek yetkili kurumu olan *Collegium Augurum* üyeleri tarafından gözlemlenip yorumlanmaları gerekmektedir. Eğer işaretler resmi bir görevde bulunmayan sıradan vatandaşlar tarafından görülürse, bu işaretlerin gerçekten ilahi kökenli olup olmadıkları, taşıdıkları anlam ve hukuki geçerlilikleri konusunda nihai karar verme yetkisi yalnızca *Collegium Augurum*'a aittir.

Roma dini hukukunun temel unsurlarından biri olan bu alamet okuma geleneği, yalnızca ritüel bir gelenek olarak değil, aynı zamanda devlet yönetiminin meşruiyetini sağlayan başlıca araçlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde ise *Fetialis*'lerin kökeni, Roma dini sistemi içerisinde hangi dönemde ve niçin eklendiği ortaya konularak *Ius Fetiale*'nin neleri kapsadığı üzerinde durulmuştur.

Antik yazarların *Fetialis*'lerin hangi kral tarafından Roma'nın resmi bir rahiplik kurumu olduğuna dair kesin bir fikir birliği olmadığı ortaya konulmuştur. Buna rağmen görüldüğü üzere *Fetialis* makamının halihazırda Romalıların kendilerini akraba ve aynı soydan geldikleri düşündükleri diğer Latin kentlerine karşı düzenledikleri askeri seferler sonucu bu kentler üzerinde kurdukları hakimiyetlerini dini kaynaktan ortaya çıkmış bir hukuk anlayışı ile meşrulaştırmayı hedeflemişlerdir.

Ius Fetiale'nin ortaya çıkmasını sağlayan *Fetialis* makamının Roma'dan önce diğer Latin kentlerinde bulunması Romalıların *Ius Fetiale*'yi kendi dini sistemlerine ekleyerek Latin kentlerini kendi sistemlerine dahil etme amacı bu kurumun gelişmesinin başlıca sebebi olmuştur.

Tarihsel süreçte, Romalılar sınırlarını genişlettikçe Latinler tarafından iskan edilen *Latium* bölgesinin dışındaki kavimlerle giriştiği etkileşimler sonucunda hem Romalıların uluslararası hukuka yaklaşımını değiştirmiş hem de söz konusu alanda sahip oldukları kurum ve kuralların değişen şartlara göre yeniden düzenlenmesine neden olmuştur.

Ius Gentium'un en eski uygulayıcıları ve hatta temelini oluşturan *Fetialis*'ler Roma'nın Akdeniz'de önemli bir güç olmasıyla birlikte Roma hukuk ve diplomasi alanında yerlerini, *legatus* (elçi) ve *orator* (sözcü) denilen herhangi dini kimliği bulunmayan devlet adamlarına bırakmışlardır. *Fetialis* makamının ortadan kalkmasındaki belki de en önemli neden küçük bir kasaba olarak kurulduğu sırada aynı dil ve kültüre sahip *Latin*'lerin birbirleriyle uyum içinde yaşamak adına geliştirdikleri yaşanacak sorun ve savaşları en aza indirmek için ortaya çıkardıkları *Fetialis*

makamının kural ve geleneklerinin genişleyen Roma'nın ihtiyaç ve istekleriyle uyumlu bir şekilde hayatta kalması mümkün değildi.

Roma'nın *Gallia*'dan *Asia Minor*'e uzanan geniş hakimiyet alanında deniz ötesi diyarlarda yapacağı diplomatik eylemler için *Capitolinus*'tan ot toplamanın imkansız olduğu gibi aynı kültüre ait farklı kentler arasında yaşanacak sorunları önlemek için ortaya çıkan bu oldukça eski kurumun üç kıtadaki birbirinden farklı kültürlere, dini geleneklere sahip kent ve milletlerle diyalog ve görüşmelerde Roma'nın ihtiyaçlarını karşılaması oldukça zordu.

Bu nedenle söz konusu kurumun Roma'nın Akdeniz üzerinde hakimiyet kurmaya başlaması ardından ortadan kalkmaya başlaması oldukça doğaldır. *Fetialis* makamı Roma'nın önemli bir kurumu olmayı bıraksa da *Fetialis*'ler tarafından uygulanan gelenek ve ritüeller uzun bir süre boyunca Romalı devlet adamları tarafından benimsenerek kullanımına devam edilmiştir. Bu durum *Ius Fetiale*'nin, gerek *Ius Gentium* gerekse bütün Roma düşün dünyasındaki yadsınamaz yerini bir kez daha ortaya koymaktadır. Nitekim Octavianus'un Marcus Antonious ve Cleopatra ile yaptığı mücadelede dahi *Fetialis*'lerin ritüellerini uygulayarak kendisine meşruiyet kazandırma amacı Roma toplumunda söz konusu kurallar bütününe ve *bellum iustum* kavramının ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Collegium Pontificum, *Collegium Augurum* ve *Collegium Fetialium* her ne kadar birbirinden bağımsız ve farklı görev alanlarına sahip üç ayrı rahiplik kurumu olarak örgütlenmiştir. Buna rağmen bu kurumların her bir faaliyet alanı Roma dini hukukun belirli sorumluluklarını yerine getirmek için ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, bu tez çalışmasında söz konusu üç *collegium*'un işlevleri, "dini hukuk" başlığı altında ele alınmıştır. Romalılar için bu alan, yalnızca tanrılarla ilişkileri düzenleyen teolojik

kurallar bütünü değil, aynı zamanda devletin düzeni, toplumun refahı ve bireyin huzuru açısından da hayati öneme sahip bir hukuk alanıydı.

Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte değişen siyasi ve idari yapılar bu kurumların işleyişini zamanla dönüştürmüş olsa da, rejimin ortadan kalktığı MÖ 31 yılına kadar bu yapılar varlıklarını korumuş ve işlevlerini sürdürmüşlerdir. Dolayısıyla, Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde dini hukuktan söz edildiğinde, bu üç kurumun her biri dini hukuk alanında sahip olduğu hareket sahasıyla Roma'nın idari ve hukuki sistemine yön veren temel kaynaklardan biri oldukları açıkça görülmektedir. Evlilikten evlat edinmeye, cenaze merasimlerinden miras işlemlerine; seçim süreçlerinden kamu eylemlerinin hukuki geçerliliğine ve ordunun sefere çıkıp çıkamayacağına kadar uzanan geniş bir yelpazede dinin etkili olmasının temel nedeni, işte bu üç kurumun ortaya koyduğu hukuki düzenlemeler ve uygulamalardır.

Cumhuriyet döneminin sıkça "seküler" olarak tanımlanan hukuk anlayışının hangi koşullarda ve hangi hızda geliştiğini anlamak için söz konusu üç *collegium*'un yetki ve sorumluluklarının ne zaman ve nasıl azaldığını anlamak büyük önem taşımaktadır. Modern Literatürde, Roma Hukuku'nun On İki Levha Kanunları ile birlikte seküler bir karakter kazandığı yönündeki değerlendirmelere sıklıkla rastlanmaktadır. Bu yorum belirli açılardan doğru olsa da eksiktir. Çünkü, MÖ 449 yılında başlayan bu sekülerleşme süreci, tüm hukuk alanlarını aynı anda ve eşit biçimde kapsamamıştır. Nitekim MÖ I. yüzyılda dahi seküler hukukla dini hukukun bir arada uygulandığı çok sayıda örnek, bu sürecin uzun vadeli ve katmanlı bir dönüşüm olduğunu açıkça göstermektedir.

TERMİNOLOJİK SÖZLÜK

A:

Aedes Vestae: Roma'da Vesta tanrıçasına adanmış, içerisinde kutsal ateşin yandığı ve Vesta rahibelerince korunan tapınaktır. Devletin sürekliliğiyle özdeşleştirilen bu tapınakta ateşin sönmemesi, Roma'nın güvenliğiyle doğrudan bağlantılı kabul edilirdi.

Ager Effatus: Augur'lar tarafından kutsal sınırları belirlenmiş, tanrılarla iletişimin kurulabileceği kabul edilen tarım arazisi. Roma'da özellikle askeri veya dini amaçlarla ayrılan alanlar için kullanılır.

Apodiktik: Roma hukukunda mutlak, tartışmasız ve değişmez doğrulara dayanan norm ya da ifadeleri tanımlamak için kullanılır. Genellikle dini kökene sahip hukuk kuralları bu şekilde nitelendirilirdi.

Aquae et Ignis Interdictio: Bir kişiye Roma topraklarında su ve ateşin yasaklanmasıyla uygulanan sürgün cezası. Hukuki anlamda vatandaşlık haklarının sona erdiğini ifade eder.

Arbor felix: Uğurlu sayılan, kurban törenlerinde kullanılması uygun olan kutsal ağaç türüdür. Roma dininde "felix" ağaçlar, tanrılarla uyumlu kabul edilir; kurbanlık hayvanların bu ağaçların altında sunulması tercih edilirdi.

Armilustrium: Mars adına Ekim ayında kutlanan arınma festivali. Savaş araçları ve askerler bu törende dini açıdan arındırılır.

Auguralis disciplina: Augur'ların, tanrısal iradeyi anlamak için kullandıkları geleneksel bilgi sistemidir. Bu disiplin sözlü olarak aktarılır, sadece Collegium Augurum üyeleri tarafından uygulanabilirdi.

Augurium impetrativum: Devlet görevlilerinin bir işe başlamadan önce, tanrıların rızasını alıp almadığını öğrenmek için özel olarak tanrılardan istenen alametlerdir. Genellikle planlı gözlemler içerir ve auspicium yetkisi olan magistratus tarafından yapılır.

Augurium oblativum: Bir olay ya da görev sırasında tesadüfen ortaya çıkan işaretlerin tanrısal bir mesaj olarak yorumlanmasıdır. Bu tür işaretlerin yorumlanması yalnızca augur'lara aittir.

Auspicato: Tanrılardan uygun işaret alındıktan sonra başlatılan eylemi tanımlar. Auspicato başlamak, işlemin dini açıdan meşru olduğunu ifade eder.

Auspicia populi Romani: Roma halkı adına yapılan ve yalnızca imperium yetkisine sahip magistratus'lar tarafından gözlemlenebilen tanrısal işaretlerdir. Devletin yasal ve dini meşruiyetinin temelini oluşturur.

C:

Caerimoniae: Roma'da dini törenlerin kurallarını ve düzenini tanımlayan kavramdır. Caerimoniae, sadece ritüelin nasıl yapılacağı değil, aynı zamanda hangi gün, kim tarafından ve hangi sözlerle yapılacağını da belirler.

Calator: Sacerdos'lara yardımcı olan, özellikle halkı dini törenlere çağırma ve kamu duyurularını iletme görevini üstlenen din görevlisi.

Census: Roma vatandaşlarının mal, mülk ve sosyal statülerine göre sınıflandırıldığı kayıt sistemi. Censor'lar tarafından beş yılda bir yapılır.

Certa et sollemnia verba: Ritüel ve yeminlerde kullanılan değiştirilemez, sabit sözcüklerdir. Yanlış söylenmeleri ritüelin geçersiz sayılmasına neden olur.

Cippus: Tapınak, mezar ya da kutsal alan sınırlarını belirleyen yazıtlı taş işaret. Aynı zamanda uyarı amacı da taşırdı.

Cognitor: Roma hukukunda bir davada tarafı temsil eden vekil ya da yasal temsilci. Modern anlamda vekil tayini sisteminin erken örneğidir.

Collegium (dini anlamda):

Roma devlet dininde, belirli bir dini görevi yerine getirmekle yükümlü rahipler kuruludur. Her collegium, kendi alanında uzmanlaşmış rahiplerden oluşur ve kamuya ait dini uygulamaların yürütülmesini, denetlenmesini ve yorumlanmasını sağlardı.

Comitia Centuriata: Roma'da askeri esaslara göre düzenlenen halk meclisi. Konsül ve praetor gibi yüksek magistratus'ları seçme ve savaş-barış kararlarını alma yetkisine sahipti.

Comitia Tributa: Roma vatandaşlarının tribus'lar şeklinde sınıflandığı, yasa önerilerini oylayabildiği halk meclisi. Özellikle pleblerin siyasi katılımında önemli rol oynardı.

Condictio / Vocatio: Roma hukukunda mahkemeye ya da resmi göreve çağrıyı ifade eder. Dini törenler ya da yargılamalar için yapılırdı.

Confarreatio: Patrici sınıfına ait Roma vatandaşları arasında yapılan, son derece kutsal ve geleneksel evlilik biçimidir. Bu evlilik biçimi, özellikle yüksek rahiplik makamlarına (Flamen Dialis gibi) seçilecek kişilerin eşlerinde aranır.

Confarreatio: Roma'da patricius sınıfı arasında yapılan en eski ve kutsal evlilik şekli. Flamen Dialis gibi yüksek rahiplik makamları için zorunluydu.

Consecrationes: Bir nesne ya da yapının tanrılara adanarak kutsal statü kazanması. Artık insan eliyle kullanılmaz hâle gelirdi.

Consul: Cumhuriyet döneminde en yüksek sivil ve askeri yetkilere sahip iki magistratus'tan biridir. Imperium yetkisiyle donatılmıştır.

Cura ludorum: Devlet tarafından düzenlenen büyük oyun ve festival etkinliklerinin düzenlenmesiyle görevli kişi veya makamı ifade eder. Başlangıçta dini görevken zamanla aedilis'lerin sorumluluğuna geçmiştir.

D:

Dedicatio: Tapınak, sunak veya başka bir alanın tanrılara adanarak resmen kutsal hale getirilmesi işlemidir. Hem dini hem de kamu hukuku boyutu vardır ve genellikle populi iussu ile gerçekleştirilir.

Deditio: Bir topluluğun ya da kentin Roma egemenliğine resmen teslim olma eylemi. Tanrılara ve Roma'ya boyun eğmenin dini ve siyasi anlamını taşır.

Deditio in Dicionem: Bir halkın Roma'nın otoritesine ve kontrolüne zorla teslim olduğu durumu ifade eder. Zorunlu teslimiyet türüdür.

Deditio in Fidem: Gönüllü olarak tanrıların huzurunda Roma'nın korumasına girme eylemi. Roma'nın adaleti ve koruyuculuğuna güven duygusunu yansıtır.

Devotio: Bir komutanın savaşta zafer kazanmak amacıyla kendini ve düşmanlarını yer altı tanrılarına kurban ettiği kutsal ant. Savaşta can verme üzerine yapılan tanrılara adak eylemidir.

Dies atri: Uğursuz sayılan günlerdir; bu günlerde kamu işlemleri, meclis toplantıları ve savaş ilanları yasaktı. Tanrıların hoşnutsuzluğunu yansıttığına inanılırdı.

Dies fasti / nefasti: Fasti günlerinde adli işlemler yapılabilirken, nefasti günlerinde sadece dini ritüeller yerine getirilirdi. Roma takviminin önemli bir parçasıdır.

Di Indigetes: Roma'nın yerli ve kadim tanrılarıdır. Roma şehir tanrıları olarak bilinirdi. Devlet ilk resmi tanrılarıdır.

Dirae: Augur terminolojisinde *ira deorum* (tanrıların öfkesi) anlamına gelmektedir. Yeminler ve tanrılardan alamet alma süreçlerinde kötü sonuçları simgeler.

Duoviri aedi dedicandae: Tapınakların kutsanması ve adanma işlemleri için görevlendirilen iki kişilik kuruldur. Bu kişiler dedicatio işleminde görevli olarak atanır.

Duumvirum navalem: Donanmayla ilgili konularla ilgilenen iki kişilik kurul. Genellikle deniz savaşları ya da donanma organizasyonu için oluşturulurdu.

E

Equites: Roma toplumunda süvari sınıfı olarak tanımlanan, senatör sınıfının altındaki zengin vatandaşlar. Hem askeri hem idari görevlerde yer alabilirlerdi.

Evocatio: Kuşatılan şehirlerin koruyucu tanrılarının Roma'ya davet edilmesi. Tanrılarla anlaşma yapılarak kentin direnci kırılmaya çalışılırdı.

Exaugare: Bir yerin veya nesnenin dini kutsallığını ortadan kaldırma işlemidir. Bir templum'un bu işlem sonrası sıradan hale getirilmesine olanak tanır.

F

Fas: Tanrısal iradeye uygun olan eylemler anlamına gelir. Ius divinum kapsamında değerlendirilir ve neyin dini olarak yapılabilir olduğunu belirler.

Fasces lictor: Magistratus'un otoritesini ve cezalandırma yetkisini simgeleyen çubuk demetidir. Lictor adı verilen görevli tarafından taşınır.

Feriae Latinae: Latin kabilelerinin katılımıyla düzenlenen, Iuopiter Latiaris onuruna kutlanan bahar festivali. Roma'nın Latin toplulukları üzerindeki liderliğini pekiştiren önemli bir ritüeldir.

Feriae Statae Sollemnes: Her yıl aynı tarihlerde düzenli olarak kutlanan resmi dini bayramlardır. Takvime sabitlenmiş ve tanrılarla iletişimi amaçlayan günlerdir.

Fides (Deditio bağlamında): Bir halkın, Roma egemenliğine gönüllü teslimiyetini ifade eder. Deditio in fidem formülüyle tanrılar önünde Roma'ya sadakat sözü verilirdi.

Flamen Maior / Minor: Flamen Maior; Dialis, Martialis ve Quirinalis'e atanmış yüksek rahiplerdir. Diğer flamenler ise Flamen Minor olarak anılır.

Foedus: Roma ile bir başka kent ya da halk arasında yapılan antlaşma. Genellikle tanrılar adına yapılan yeminlerle kutsanırdı.

Formula: Hem dava dilekçelerinde hem de dini ritüellerde kullanılan sabit söz kalıpları. Yanlış ya da eksik söylenmesi işlemin geçerliliğini ortadan kaldırırdı.

Furtum: Hırsızlık suçu anlamına gelir ve özel hukuk kapsamında değerlendirilirdi. Roma'da hem maddi hem dini sonuçları olabilen bir suçtu.

G:

Gens: Ortak bir atadan geldiğine inanılan, kendi iç evlilikleriyle sınırlı, aynı sacra gentilicia'yı paylaşan Roma aileler topluluğudur. Hukuki, dini ve sosyal olarak dayanışma içinde olan bu yapılar, Roma toplumunun temel taşlarından biriydi.

Graecus ritus: Roma'da dışarıdan alınan, özellikle Yunan kökenli tanrılar ve ibadet biçimleriyle ilgili ritüellere verilen addır. Roma, bu ritüsleri kendi dini sistemine adapte ederken genellikle orijinal forma sadık kalmaya çalışmıştır.

I:

Idus: Ayın ortasında (genelde 13 ya da 15. gün) gelen özel günler. Dini ve siyasi faaliyetler için önemli tarihlerdi.

Imperium: Komutanlık ve kamu yetkisi anlamına gelir. Magistratus'lara tanrısal meşruiyetle verilen en yüksek yürütme gücüdür.

Impius: Tanrılara saygısızlık eden, kutsal törenlere katılmayan ya da bozan kişi. Dini hukukta ciddi suçtur.

Inaugurare: Augur'ların, bir kişinin, yapının veya alanın tanrılar tarafından kabul edilip edilmediğini gözlemlerle belirleyerek onaylama işlemidir. Bu işlem bir makamın meşruiyetini tanrılar önünde tesis eder.

Inauguratio: Bir makam ya da kutsal alan için yapılan tanrısal onay seremonisidir. Bu olmadan ne bir kişi dini göreve atanabilir ne de bir alan kutsal sayılırdı.

Incestus: Özellikle Vesta rahibeleri için bekâretin ihlali anlamına gelen kutsal suç. Rızaya dayalı olmayan durumlar bile şüpheyle cezalandırılabilirdi.

Iniuria: Kişiye karşı yapılan onur kırıcı, fiziksel veya sözlü hakaret fiilidir. Dini hukuka göre kutsal nesnelere veya kişilere karşı yapılan saygısızlık da iniuria sayılır.

Iniusta: Yasadışı veya hukuka aykırı davranışı ifade eder. Sıklıkla tanrısal düzeni ya da kamu düzenini bozan eylemleri tanımlamada kullanılır.

Inlicium: Meclis oturumlarının başlaması için *augur*'ların alamet alma sürecini başlatan işlemdir. *Consul* tarafından gerçekleştirilir.

Ira deorum: Tanrıların öfkesini ifade eder; dinsel ya da hukuki kuralların ihlali bu öfkeye yol açar. Roma toplumunda doğal afetler, savaşlar gibi felaketlerin bu öfkenin sonucu olduğuna inanılırdı.

Ius: Hukuk ya da hak anlamına gelir. Ius civile, ius gentium, ius pontificium gibi çeşitli alanlara ayrılır.

Ius Civile: Roma vatandaşlarının özel ve kamu ilişkilerini düzenleyen medeni hukuk.

Ius Divinum: Tanrılarla insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kutsal hukuk. Rahipler tarafından uygulanır.

Ius Fetiale: Roma'nın dış ilişkilerinde savaş ilanı, barış antlaşması gibi konularda tanrılarla uyum içinde hareket etmesini sağlayan dini hukuk kurallarını kapsar. Fetiales rahipleri tarafından uygulanır.

Ius Gentium: Farklı halklar arasında geçerli olan evrensel hukuk. Roma'nın fethettiği bölgelerdeki uygulamalarda kullanılırdı.

Ius Humanum: İnsanlar arasında tanrısal olmayan, dünyevi konulara dair hukuktur. Pozitif hukukla ilişkilidir.

Ius publicum: Devletin organları, yetkileri ve kamu yararına ilişkin kuralları içeren hukuk dalıdır. Dini hukukla sık sık kesişir.

Ius sacrum: Dini hukuk anlamına gelir; rahiplik makamları, kurban törenleri, tapınaklar gibi konular bu kapsamdadır. Ius publicum'un ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür.

K:

Kalendae: Her ayın ilk günü; özellikle borçların ödenme tarihleri ve faiz hesaplamaları için önemliydi. Aynı zamanda ayın başında yeni dini ritüeller başlatılırdı.

Kazuistik: Hukuki meselelerin somut olaylara dayalı olarak, vaka özelinde çözümlenmesini ifade eder. Roma hukukunda sıkça kullanılan bu yöntem apodiktik anlayışa karşıt olarak gelişmiştir.

L:

Leges Sacratae: Kutsal yasalar; genellikle dini makam ve kurallara saldırıyı yasaklayan ve ihlalinde failin tanrılara adanmış (sacer) sayıldığı kurallar bütünüdür.

Lictor: Magistratus'un emrinde çalışan ve fasces taşıyan görevlidir. Kamu düzenini sağlar, cezaları uygular ve magistratus'un otoritesini temsil eder.

Lustratio: Birey, alan ya da topluluğun dinsel temizlik amacıyla arındırılması ritüeli. Savaş dini törenlerin öncesinde şehrin dini olarak temizlenmesi için düzenlenirdi.

Lustrum: Her beş yılda bir yapılan arınma ve sayım (census) törenidir. Censor'lar tarafından yürütülür.

M:

Magistratus: Devletin yürütme erkini temsil eden seçilmiş görevlilerdir. Consul, praetor, aedilis gibi unvanları kapsar.

Manubiae: Savaş ganimetlerinden kamuya aktarılan gelirlerdir. Genellikle tapınak yapımı ya da dini hizmetlerin düzenlenmesinde kullanılırdı.

Mola salsa: Tuzla karıştırılmış kutsal undan oluşur. Kurban edilecek hayvanların başına serpilerek onları tanrılara sunmaya hazır hale getirirdi.

Mos institutumque maiorum: Atalardan gelen örf, adet ve geleneklerdir. Roma'nın hem hukuki hem de dini sisteminin temel değer kaynağı sayılırdı.

N:

Nonae: Roma takviminde ayın beşinci ya da yedinci günü anlamına gelir. Mart, Mayıs, Temmuz ve Ekim aylarında yedinci gün, diğer tüm aylarda beşinci gün olarak belirlenmiştir. Nonae, Kalendae ile Idus arasında yer alır ve özellikle kamu ve dini işlemlerin planlanmasında referans alınan günlerden biridir. Roma takviminin yapısı içinde resmi ve dini organizasyonların zamanlamasında temel bir rol oynar.

Nuntiatio: Bir *augur*'un, tanrıların gönderdiği olağanüstü (*oblativum*) alametin varlığını hukuken kabul ederek halka ve meclise bildirme yetkisi.

Nympha: Doğal kaynakların, nehirlerin ya da kutsal suların tanrılaştırılmış kadın figürüdür. Kurban ve arınma törenlerinde sıkça adı anılır.

O:

Obnuntiatio: Augur'lar tarafından, yapılmakta olan kamu işleminin tanrılar nezdinde kabul edilmediği gerekçesiyle ertelenmesi yetkisidir. Dini gerekçeyle siyasi sürecin askıya alınması anlamına gelir.

P:

Palilia: Roma'nın kuruluş günü olan 21 Nisan'da kutlanan arındırma ve bereket bayramıdır. Çoban tanrıça Pales onuruna düzenlenir.

Patrius ritus: Atalara ait olan geleneksel Roma dini ritüelidir. Graecus ritus'un tersine, tamamen Roma'ya özgü uygulamalardan oluşur.

Penates: Ailenin ve devletin koruyucu tanrılarıdır. Her evde küçük bir sunakları bulunur, ev içi kutsal görevlerin odak noktasındadır.

Pomerium: Roma şehir sınırlarını belirleyen kutsal hat. Askeri faaliyetler ve defin işlemleri bu hattın dışına taşınmak zorundaydı.

Privatus: Kamu görevi olmayan sivil vatandaş anlamına gelir. Dini alamet gördüğünde bunları yorumlama yetkisi yoktur.

Procurator: Hukuki işlemlerde özel vekil veya temsilci anlamında da kullanılan kelime. Müvekkilinin aleyhine sonuçlanacak işlemlerden doğrudan sorumlu tutulurdu.

Prodigium: Roma dini düşüncesinde, doğaüstü ya da olağanüstü bir olay olarak algılanan ve tanrıların hoşnutsuzluğuna işaret ettiği düşünülen işaret ya da kehanet. Depremler, gökyüzünde anormal ışıklar, doğaüstü doğumlar veya hayvanların garip davranışları gibi olaylar prodigium sayılırdı.

R:

Religio: Tanrılarla insanlar arasında doğru ilişkiyi sürdüren kutsal uygulamaların tamamıdır. Hem bireysel hem kamusal görevleri kapsar. Dini hukukun kapsamındadır.

Religione obligata: Tanrılara adanmış ama kamuya değil bireye ait kutsal eşyadır. Korunması bireyin dini yükümlülüğüdür. Devlet tarafından korunması hukuken zorunlu değildir.

Res sacra: Devlet adına tanrılara adanmış kutsal nesne, alan ya da eşya. Satılamaz, mülk edinilemez ve kullanıma kapalıdır.

Ritus: Dini törenin şekli, düzeni ve uygulama biçimidir. Roma'da hem patrius ritus hem de graecus ritus gibi türleri vardır.

S:

Sacerdos: Tanrılara yönelik dini görevleri yerine getiren rahip. Erkek ya da kadın olabilirdi. Kamu ya da özel tapınımına hizmet ederdi.

Sacer Homo: Tanrılara adanmış suçlu kişi. Hukuken öldürülmesi ceza değil dini görev sayılırdı.

Sacra gentilia: Gens'e özgü kutsal ritüellerdir. Her gens kendi atalarına özel kurbanlar sunar, ayinler düzenlerdi.

Sacramentum: Yemin ya da kefalet anlamına gelir. Dava öncesi tarafların Tanrı huzurunda ettikleri yemin ya da adak. Genellikle para üzerinden yapılan bu uygulama hem hukuki hem dini anlam taşır. Dini törenlerde de uygulanırdı.

Sacramentum Militare: Askerin komutana ve devlete ettiği sadakat yemini. Tanrılar adına yapılır, ihaneti hem dünyevi hem uhrevi cezaya bağlar.

Sacra privata / publica: Privata, aileye; publica ise devlete ait kutsal sorumlulukları ifade eder. Roma'da ikisi iç içe geçmiş durumdadır.

Sacra sollemnia: Yıllık ve düzenli olarak yapılan büyük kamu ayinleridir. Genellikle tanrılara adanır ve halk katılımı içerir.

Sacratio capitis: Bir kişinin tanrılara adanarak toplum dışı bırakılmasıdır. Bu kişi artık herkesin cezasız şekilde öldürebileceği bir "sacer homo" olur.

Sacra via: Forum Romanum'dan Capitol Tepesi'ne uzanan, tören alayı ve kutsal geçitlerin yapıldığı yol.

Silentium: Tanrıların mesajlarının alınabilmesi için tören sırasında sağlanması gereken sessizlik. Ritüelin geçerliliği için şarttır.

Silex: Kurban ritüellerinde hayvanın kanının yere akıtılmadan önce hayvanın öldürülmesi işleminde kullanılan taşdır. *Ius Fetiale* antlaşmalarında kullanılırdı.

Sodalitas: Ortak dini görevleri yerine getirmek için kurulmuş dini kardeşlik cemiyetidir.

Spectio: Kamuyu ilgilendiren meselelerde gökyüzü ya da kuşlarla yapılan alamet işlemini başlatma yetkisidir. *Magistratus*'larda bulunurdu.

Sponsio: Özellikle savaş ya da diplomatik anlaşmalarda bireylerin kendi adına ettiği şeref sözü. Foedus'tan farklı olarak tüm halkı bağlamaz.

Stipulatio: Roma'da borçlandırma işlemi. Genellikle soru-cevap şeklinde sözlü diyalog aracılığıyla yapılırdı.

Strues (ve Fertum): Kurban törenlerinde tanrılara sunulan, kutsal yiyeceklerden oluşan ikramlar.

Suffimentum: Kötü ruhlara karşı tütsü ve kokulu maddelerin yakılmasıyla yapılan arınma işlemidir.

Sui iuris: Kendi başına hukuki ehliyete sahip olan kişidir. Genellikle aile reisleri (pater familias) için kullanılır.

T:

Templum: Tanrılara ayrılmış, augur'lar tarafından *consecratio* ile ilahi alana geçirilmiş kutsal alandır. Tanrılardan gelen alametler yalnızca buralarda elde edilir. Senatus ve Comitia oturumları yalnızca buralarda gerçekleştirilirdi.

Toga Praetexta: Magistratus'lar ve rahiplerin giydiği mor bordürlü resmi giysi. Sembol olarak yetki ve saflığı temsil ederdi.

Tribunus plebis: Plebs'lerin hakkını korumak için seçilen ve güçlü veto yetkisine sahip siyasi makamdır.

Tribus: Roma vatandaşlarının idari, askeri ve oy verme amacıyla bölündüğü coğrafi-bireysel birimlerdir. Seçimlerde ve yasama işlemlerinde temsil esasına dayanır.

Tripudium: Kuşların yem yiyişine bakılarak elde edilen tanrısal alamet. Özellikle savaş öncesinde kullanılırdı.

Tubilustrium: Roma'da flamen'ler ve askeri ekipmanların arındırıldığı özel bayram. Savaş hazırlıklarının ruhani boyutunu oluşturur.

Tutela: Reşit olmayanlar ya da kadınlar gibi kısıtlı bireylerin yasal koruma altına alınması. Velayet kavramının karşılığıdır.

Tyrrhen: Roma öncesi Orta İtalya'da egemen olan Etrüsk halkı. Roma dini ve hukukunun biçimlenmesinde derin etkileri vardır.

V:

Ver sacrum: Kutsal bahar anlamına gelir. Roma dini geleneğinde, savaş ya da kıtlık gibi olağanüstü durumlarda tanrılara adak olarak, belirli bir yılın ilkbaharında doğacak tüm yavruların (insan ve hayvan) kutsal kılınmasını sağlardı. O yıl doğan hayvanlar olgunlaştığında kurban edilir o tarihte doğan insanlar ise yetişkinliğe erişince koloniler kurmak üzere kentten uzaklaştırılmaları uygulamasını ifade eder. Hem toplumsal yeniden düzenleme hem de dini kefareti işlevi taşır. Votum işlemlerinde kullanılırdı.

Virgo Vestalis: Vesta rahibeleridir. Bekaret yemini etmişlerdir ve Aedes Vestae'de kutsal ateşi korumakla görevlidirler.

Votum: Tanrılara verilen adak ya da söz anlamına gelir. Genellikle bir tehlike atlatıldığında ya da zafer beklenirken yapılır ve tanrıya teşekkür edilmezse cezalandırılma korkusu taşınır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Appianos (App.), (B. Civ.),The Civil Wars, Books III-V, Loeb Classical Library 3, translated by H. White, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1913.

(Hisp.) Roman History, Volume I. Edited and translated by Brian McGing. Loeb Classical Library 2. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2019.

Cicero (Cic.), (Att., Fam., Brut.) Ad Atticum, Ad Familiares, Brutus, Loeb Classical Library 7, translated by W.G. Williams, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1926.

(Sen., Amic., Div.) On Old Age. On Friendship. On Divination. Translated by W. A. Falconer. Loeb Classical Library 154. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

(Har. resp., Dom.,) Pro Archia. Post Reditum in Senatu. Post Reditum ad Quirites. De Domo Sua. De Haruspicum Responsis. Pro Plancio. Translated by N. H. Watts. Loeb Classical Library 158. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

(Dom., Leg., Rep.), Pro Domo, Legibus, De Re Publica, Loeb Classical Library 213, translated by C.W. Keyes, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.

(Nat. D., Fin., Off.), De Natura Deorum, De Finibus, De Officiis, Loeb Classical Library 268, translated by H. Rackham, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1933.

(Sull., Phil., Mur.), Pro Sulla, Philippicae, Pro Murena, Loeb Classical Library 324, translated by H. Grose Hodge, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1923.

(De or.), *De Oratore, Pro Rabirio Postumo, Cato Major (De Senectute)*, Loeb Classical Library 349, translated by E.W. Sutton, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

(Sest., Cat., Orat.), *Pro Sestio, In Catilinam, Orator*, Loeb Classical Library 377, translated by J.E. King, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1941.

(Acad., Inv. rhet., Tusc.), *Academica, De Inventione, Tusculanae Disputationes*, Loeb Classical Library 386, translated by R. Yelverton, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1949.

(Her.) *Rhetorica ad Herennium*. Translated by Harry Caplan. Loeb Classical Library 403. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1954.

(Font., Rab., Cael.), *Pro Fonteio, Pro Rabirio, Pro Caelio*, Loeb Classical Library 423, translated by L.H. Goold, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1955.

(Part. Or., Mil., Vat.), *De Partitione Oratoria, Pro Milone, Pro Vatinius*, Loeb Classical Library 463, translated by H.M. Hubbel, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960.

Plutarkhos (Plut.), (Rom., Num.), *Lives Volume I: Theseus and Romulus. Lycurgus and Numa. Solon and Publicola*. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 46. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

(Marc.) *Lives, Volume V: Agesilaus and Pompey. Pelopidas and Marcellus*. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 87. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1917.

(Crass.) Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 65. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

(Cat. Mi.) Lives, Volume VIII: Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 100. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.

Plutarkhos (Mor.) Moralia, Volume I: The Education of Children. How the Young Man Should Study Poetry. On Listening to Lectures. How to Tell a Flatterer from a Friend. How a Man May Become Aware of His Progress in Virtue. Translated by Frank Cole Babbitt. Loeb Classical Library 197. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.

Moralia, Volume II: How to Profit by One's Enemies. On Having Many Friends. Chance. Virtue and Vice. Letter of Condolence to Apollonius. Advice About Keeping Well. Advice to Bride and Groom. The Dinner of the Seven Wise Men. Superstition. Translated by Frank Cole Babbitt. Loeb Classical Library 222. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1928.

Moralia, Volume III: Sayings of Kings and Commanders. Sayings of Romans. Sayings of Spartans. The Ancient Customs of the Spartans. Sayings of Spartan Women. Bravery of Women. Translated by Frank Cole Babbitt. Loeb Classical Library 245. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931.

Moralia, Volume IV: Roman Questions. Greek Questions. Greek and Roman Parallel Stories. On the Fortune of the Romans. On the Fortune or the Virtue of Alexander. Were the Athenians More Famous in War or in Wisdom?. Translated by Frank Cole Babbitt. Loeb Classical Library 305. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1936.

Volume VI: Can Virtue Be Taught? On Moral Virtue. On the Control of Anger. On Tranquility of Mind. On Brotherly Love. On Affection for Offspring. Whether Vice Be Sufficient to Cause Unhappiness. Whether the Affections of the Soul are Worse Than Those of the Body. Concerning Talkativeness. On Being a Busybody. Translated by W. C. Helmbold. Loeb Classical Library 337. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939.

Tertilianus (Tert.), (Apol.) Apology. De Spectaculis. Minucius Felix: Octavius. Translated by T. R. Glover, Gerald H. Rendall. Loeb Classical Library 250. Cambridge, MA: Harvard University Press, 19

(Ad Nat.) Ad Nationes Libri Duo, Ed: Janus Guilielmus Philippus Borleffs, Brill, Leiden 1929

Quintilius (Quint.), (Inst.), The Orator's Education, Volume I: Books 1-2. Edited and translated by Donald A. Russell. Loeb Classical Library 124. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.

The Orator's Education, Volume III: Books 6-8. Edited and translated by Donald A. Russell. Loeb Classical Library 126. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002.

Augustinus (August.) City of God, Volume II: Books 4-7. Translated by William M. Green. Loeb Classical Library 412. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963.

Ausonius (Auson.), Volume I: Books 1-17. Translated by Hugh G. Evelyn-White. Loeb Classical Library 96. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.

Columella. (Rust.) *On Agriculture, Volume I: Books 1-4*. Translated by Harrison Boyd Ash. Loeb Classical Library 361. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1941.

Macrobius (Macro.), *Saturnalia, Volume I: Books 1-2*. Edited and translated by Robert A. Kaster. Loeb Classical Library 510. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011,

Saturnalia, Volume II: Books 3-5. Edited and translated by Robert A. Kaster. Loeb Classical Library 511. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.

Saturnalia, Volume III: Books 6-7. Edited and translated by Robert A. Kaster. Loeb Classical Library 512. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2011.

Ovidius (Ovid.), *Tristia. Ex Ponto*. Translated by A. L. Wheeler. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 151. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

(fast.) *Fasti*. Translated by James G. Frazer. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 253. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931.

Nonius Marcellus (Non.), *De Compendiosa Doctrina*, ed. W. M. Lindsay, Teubner, Leipzig, 1903

Varro, (Ling) *On the Latin Language, Volume I: Books 5-7*. Translated by Roland G. Kent. Loeb Classical Library 333. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

On the Latin Language, Volume II: Books 8-10. Fragments. Translated by Roland G. Kent. Loeb Classical Library 334. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

Vergilius (Verg.), *Eclogues. Georgics. Aeneid: Books 1-6*. Translated by H. Rushton Fairclough. Revised by G. P. Goold. Loeb Classical Library 63. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

Pomponius Porphyrio (Porph.) *ad Hor. Sat. Pomponii Porphyrii Commentarii in Q. Horatium Flaccum*, LIPSIAE IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI, LIPSIA 1874

Aulus Gellius (Gell.) *Attic Nights, Volume I: Books 1-5*. Translated by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library 195. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.

Attic Nights, Volume II: Books 6-13. Translated by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library 200. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927.

Attic Nights, Volume III: Books 14-20. Translated by J. C. Rolfe. Loeb Classical Library 212. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1927

Plinius Maior (Plin.) *Natural History, Volume III: Books 8-11*. Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 353. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

Natural History, Volume V: Books 17-19. Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 371. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1950.

Natural History, Volume IX: Books 33-35. Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 394. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1952.

Natural History, Volume VIII: Books 28-32. Translated by W. H. S. Jones. Loeb
Classical Library 418. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963

Plinius Minor (Plin.), Letters, Volume I: Books 1-7. Translated by Betty Radice. Loeb
Classical Library 55. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1969.

Gaius (Gai.), The Institutes of Gaius, Translated by Francis de Zulueta, Oxford at
Clarendon Press, New York 1958

Maurus Servius Honoratus (Serv.) Georg.), Servii Grammatici Qui Feruntur In Vergilii
Carmina Commentarii, Ed. Georgius Thilo, Lipsiae In Aedibus B. G. Teubneri, Lipsia
1881

Maurus Servius Honoratus (Serv.) (Aen.) Commentary On The Aeneid Of Vergil
Georgius Thilo, Ed, Lipsiae In Aedibus B. G. Teubneri, Lipsia 1881

Titus Livius (Liv.), History of Rome, Books I-II, Loeb Classical Library 114, translated
by B.O. Foster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.

History of Rome, Books III-IV, Loeb Classical Library 133, translated by B.O. Foster,
Cambridge, MA: Harvard University Press, 1922.

History of Rome, Books V-VII, Loeb Classical Library 172, translated by B.O. Foster,
Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

History of Rome, Books VIII-X, Loeb Classical Library 191, translated by B.O. Foster,
Cambridge, MA: Harvard University Press, 1926.

History of Rome, Books XXI-XXII, Loeb Classical Library 233, translated by A.C. Schlesinger, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.

History of Rome, Books XXIII-XXV, Loeb Classical Library 355, translated by F.G. Moore, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

History of Rome, Books XXVI-XXVII, Loeb Classical Library 367, translated by F.G. Moore, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1943.

History of Rome, Books XXVIII-XXX, Loeb Classical Library 381, translated by B.O. Foster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1949.

History of Rome, Books XXXI-XXXIV, Loeb Classical Library 295, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.

History of Rome, Books XXXV-XXXVII, Loeb Classical Library 301, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1936.

History of Rome, Books XXXVIII-XL, Loeb Classical Library 313, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

History of Rome, Books XLI-XLV, Loeb Classical Library 396, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

Periochae, Loeb Classical Library 404, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965.

Festus (Fest.), *Sexti Pompei Festi De Verborum Significatu Quae Supersunt Cum Pauli Epitome*, Sumptibus Academiæ Litterarum Hungaricæ, Budapestini 1889.

De Verborum Significatu Quae Supersunt Cum Pauli Epitome; Thewrewkianis Copiis Usus Edidit Wallace M. Lindsay, Lipsiae In Aedibus B. G. Teubneri, Lipsia 1913.

Cassius Dio (Cass. Dio), Roman History, Volume IV: Books 41-45. Translated by Earnest Cary, Herbert B. Foster. Loeb Classical Library 66. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.

Dionysios Halicarnassus (Dion. Hal.), Roman Antiquities, Volume I: Books 1-2. Translated by Earnest Cary. Loeb Classical Library 319. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937.

Roman Antiquities, Volume II: Books 3-4. Translated by Earnest Cary. Loeb Classical Library 347. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1939.

Roman Antiquities, Volume V: Books 8-9.24. Translated by Earnest Cary. Loeb Classical Library 372. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1945.

Roman Antiquities, Volume VI: Books 9.25-10. Translated by Earnest Cary. Loeb Classical Library 378. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1947.

Florus (Flor.), Epitome of Roman History, Loeb Classical Library 231, translated by E.S. Forster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1929.

Orosius (Oros.), Seven Books of History Against the Pagans, Loeb Classical Library, translated by R.J. Deferrari, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1964.

Polybios (Polyb.), Histories, Books V-VIII, Loeb Classical Library 138, translated by W.R. Paton, revised by F.W. Walbank and C. Habicht, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924, revised 2011.

Sallustius (Sall.), (Cat.), The War with Catiline (Bellum Catilinae), Loeb Classical Library 116, translated by J.C. Rolfe, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921.

Suetonius (Suet.), (Aug., Tib.), *The Lives of the Caesars, Volume I* (Iulius, Augustus, Tiberius, Gaius Caligula), Loeb Classical Library 31, translated by J.C. Rolfe, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1914.

Tacitus (Tac.), (Ann.), *Histories: Books 4-5. Annals: Books 1-3*. Translated by Clifford H. Moore, John Jackson. Loeb Classical Library 249. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1931

Annals: Books 4-6, 11-12. Translated by John Jackson. Loeb Classical Library 312. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937.

Annals: Books 13-16. Translated by John Jackson. Loeb Classical Library 322. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1937.

Titus Livius (Liv.), *History of Rome, Books I-II*, Loeb Classical Library 114, translated by B.O. Foster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1919.

History of Rome, Books III-IV, Loeb Classical Library 133, translated by B.O. Foster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1922.

History of Rome, Books V-VII, Loeb Classical Library 172, translated by B.O. Foster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

History of Rome, Books VIII-X, Loeb Classical Library 191, translated by B.O. Foster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1926.

History of Rome, Books XXI-XXII, Loeb Classical Library 233, translated by A.C. Schlesinger, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.

History of Rome, Books XXIII-XXV, Loeb Classical Library 355, translated by F.G. Moore, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

History of Rome, Books XXVI-XXVII, Loeb Classical Library 367, translated by F.G. Moore, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1943.

History of Rome, Books XXVIII-XXX, Loeb Classical Library 381, translated by B.O. Foster, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1949.

History of Rome, Books XXXI-XXXIV, Loeb Classical Library 295, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1935.

History of Rome, Books XXXV-XXXVII, Loeb Classical Library 301, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1936.

History of Rome, Books XXXVIII-XL, Loeb Classical Library 313, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1938.

History of Rome, Books XLI-XLV, Loeb Classical Library 396, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951.

Periochae, Loeb Classical Library 404, translated by E.T. Sage, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1965.

Valerius Maximus (Val. Max.), Memorable Doings and Sayings, Volume I: Books 1-5. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. Loeb Classical Library 492. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.

Memorable Doings and Sayings, Volume II: Books 6-9. Edited and translated by D. R. Shackleton Bailey. Loeb Classical Library 493. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.

Seneca Maior (Sen.), (Controv.), Declamations, Volume I: Controversiae, Books 1-6. Translated by Michael Winterbottom. Loeb Classical Library 463. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974.

Modern Kaynaklar

Adkins, L., Adkins, R. A., Dictionary of Roman Religion. Oxford University Press, New York 1996

Allen, W. JR., 'Cicero's House and Libertas', Transactions and Proceedings of the American Philological Association, Vol. 74 1944, s.1-9

Ando, C., Law Language In The Roman World, University Of Pennsylvania Press, Pennsylvania 2011

Anthony E., Cicero: The Life and Times of Rome's Greatest Politician, New York, Random House, 2003

Aşkit, Ç., Auspicium et Imperium: Roma Cumhuriyet Döneminde İç Siyaset Ve Kehanet, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2001, s.29

Bardt, C., Die Priester der vier grossen Collegien aus römisch-republikanischer Zeit, Ebeling and C. Plahn, Berlin 1871

Beard, M., North, J., Pagan Priests Religion And Power In The Ancient World, Cornell University Press Ithaca New York 1990

Beard, M., Roman Religion, Vol I-II, Cambridge, Cambridge University Press, 1998

Beard, M., The Sexual Status of Vestal Virgins, The Journal of Roman Studies, Vol. 70, 1980, s. 12-27

Bennett, H., "Sacer Esto." Transactions and Proceedings of the American Philological Association 61 1930, s. 5–18.

Berger, A., Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Transactions of the American Philosophical Society, vol. 43, pt. 2, Philadelphia, American Philosophical Society, 1953

Berger, H. L. "Ius Divinum." Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft 10, 1919, s.1212-1215..

Berger, H. L. "Ius Pontificium." Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft 10, 1919, s.1286-1289.

Berger, H. L. "Ius Sacrum." Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft 10, 1919, s.1292-1299.

Bleicken, J., 'Oberpontifex Und Pontifikalkollegium', Hermes Vol: 85 1957, s.345-366

Bouché-Leclercq, A., Les pontifes de l'ancienne Rome, Paris: Libraire A. Franck, 1871

Brennan, T. C., The Fasces A History of Ancient Rome's Most Dangerous Political Symbol, Oxford University Press, New York 2023,

Broughton, T. R. S., 'Mistreatment of Foreign Legates and the Fetial Priests: Three Roman Cases', Phoenix, Vol. 41 1987, s.50-62

Bryen, Ari Z., 'Crimes Against The Individual: Violence And Sexual Crimes', The Oxford Handbook of Roman Law And Society, Oxford, 2025, s. 322-333

Cancik-Lindemaier, H. "Kultische Privilegierung und gesellschaftliche Realität", Saeculum, Vol. 41 1990, s.1-16

Catalano, P., Contributi allo studio del diritto augurale 1, G. Giappichelli, Torino, 1960

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinorum*

CAH = *Cambridge Ancient History*

Cohee, Lloyd L., jr *Decrees and Responses of the Roman Priesthoods during the Republic*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Colorado, Bolder, 1994

Cornell, T., 'Some observations on the « crimen incesti »', *Publications de l'École Française de Rome*, Vol: 48 1981, s.27-37

Crawford, M. H., 'Foedus and Sponsio', *Papers of the British School at Rome*, Vol. 41 1973, s.1-7

Dickey, E., *Latin Forms of Address: from Plautus to Apuleius*, Oxford University Press, Oxford 2002

Diluzio, M.J., *A Place At The Altar*, Princeton University Press, New Jersey 2016,

Diggle, J., *Cambridge Greek Lexicon Vol 1: A-I*, Cambridge University Press, Cambridge 2021

Domingo, R., *Roman Law An Introduction*, Routledge, New York 2018

du Plessis, P. J., *Borkowski's Textbook on Roman law*, Oxford University Press, Oxford 2020

Dumézil, G., *Archaic Roman Religion*, The John Hopkins University Press, Baltimore & London 1996

Everitt, A., *Cicero The Life and Times of Rome's Greatest Politician*, Random House, New York 2003

Flower, H. I., 'Fabulae Praetextae in Context: When Were Plays on Contemporary Subjects Performed Republican Rome?', *The Classical Quarterly*, Vol: 45/1 1995, s.170-190

Flower, H. I., 'The Tradition of the Spolia Opima: M. Claudius Marcellus and Augustus', *Classical Antiquity*, Vol 19/1 2000, s.36-64, 2000 s.36-64

Forschner, B., 'Law's Nature: Philosophy as a Legal Argument in Cicero's Writings', *Cicero's Law Rethinking Roman Law Of The Late Republic*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2016, s.50-71

Fowler, W.W., *The Roman Festivals Of The Period Of The Republic*, New Jersey, Gorgias Press, 2004

Frier, B., *Libri Annales Pontificum Maximorum: the Origins of the Annalistic Tradition*, Papers and Monographs of the American Academy in Rome 27, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2002

Garlan, Y., *War in the Ancient World: A Social History*, Chatto & Windus, London, 1975

Geiger, M., "Sacra", *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Cilt IA2, J. B. Metzler, Stuttgart, 1920, s.1656-1664.

Goldsworthy, A. *Caesar: Life of a Colossus*, Yale University Press, New Haven 2006

Glossaria latina : iussu Academiae britannicae edita , IV. Paris 1930

Gouthièrus, I., *Iacobi Gutherii De veteri iure pontificio urbis Romae libri quatuor*, Paris 1612,

Goux, J.J., "Vesta, or the Place of Being," *Representations*, Vol: 1 1983, s.91-107

- Grafton, A. T., Swerdlow, N. M., 'Calendar Dates and Days in Ancient Historiography', *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, Vol: 51 1988, s.14-42
- Gruen, E. S., 'M. Antonius And The Trial Of The Vestal Virgins', *Rheinisches Museum für Philologie* Vol: 111 1968, s.59-63
- Gruppe, O., "Dies Ater", *Hermes*, Vol: 15/4 1880, s.624
- Hales, S., *At Home with Cicero, Greece & Rome*, Vol. 47/1, 2000, s. 44-55
- Henzen, W., *Acta Fratrum Arvalium Quae Supersunt*, Berlin, Berolini Typis Et Impensis Georgii Reimeri, 1874
- Heyworth, S. J., 'Roman Topography And Latin Diction', *Papers Of The British School At Rome*, Vol. 79 2011, s.43-69
- Hoyos, D., "Populus Seanoc[...]", 104 BC", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, Vol: 83, 1990, s. 89–95
- Hyden, M., *Marcus Furius Camillus: The Life of Rome's Second Founder*, Pen & Sword Military Books Limited, South Yorkshire 2023
- Strachan-Davidson, J.L., *Problems of the Roman Criminal Law*, Oxford at Clarendon Press, Oxford, 1912
- Jansen, L. F., 'Some Unexplored Aspects of devotio Deciana', *Mnemosyne* Vol 34, 1981, s.357-381
- Johnson, M. J., *The Pontifical Law Of The Roman Republic*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Rutgers, The State University Of New Jersey, Graduate School–New Brunswick, 2007

Kroppenberg, I., Law, Religion, and Constitution of the Vestal Virgins, *Cardozo School of Law, Law and Literature*, Vol. 22/3, 2010, s. 418-439

Latte, K., "The Origin of the Roman Quaestorship." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 67, 1936, s. 24–33.

Levick, B. M., 'Poena Legis Maiestatis', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol: 28/3, 1979, s.358-379

Lewis, R.G., 'Catilina and the Vestal', *The Classical Quarterly*, Vol 51 2001, s. 141-149

Linderski, J., 'The Augural Law', *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II.16.3*, s. 2146-2312, Berlin & New York, De Gruyter, 1986

Linderski, J., "The Libri Reconditi" *Harvard Studies in Classical Philology* Vol: 89, 1985, s. 207-234

Linderski, J., *Roman Questions: Selected Papers 1958-1993*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1995

Lintott, A., *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford University Press, New York, 2009

Lovisi, C., 'Romaine', 'Vestale, incestus et juridiction pontificale sous la République Romaine', *Mélanges de l'école française de Rome*, Vol: 110/2, 1998, s. 699-735

Luginbühl, T., 'Ritual Activities, Processions and Pilgrimages', *A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World*, West Sussex, 2015, s. 41-60

Mackey, J. L., *Belief And Cult Rethinking Roman Religion*, Princeton University Press, Oxford, 2022,

Magie, D., *De Romanorum Iuris Publici Sacrique Vocabulis Sollemnibus in Graecum Sermonem Conversis*, B.G. Teubner, Leipzig 1905

Marquardt, J., *Römische Staatsverwaltung (Vol I-II-III)* (3. Cild edit. George Wissowa), S. Hirzel, Leipzig 1881-1885

Matthes, M. M., *The Rape of Lucretia and the Founding of Republics*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania 2000

Michels, A. K., *The Calendar Of Roman Republic*, Princeton University Press, New Jersey 1967,

Mol, E., Versluys, M. J., ‘Material Culture and Imagined Communities in the Roman World’, *A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World*, West Sussex 2015, s. 451-463

Mommsen, T., *Römisches Staatsrecht (Vol I-II-III)*, S. Hirzel, Leipzig 1887-1888

Mommsen, T., *Römisches Strafrecht. Systematisches Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft*, Duncker & Humblot, Leipzig 1899

Mousourakis, G. *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, Heidelberg 2012

Mousourakis, G., *The Historical And Institutional Context Of Roman Law*, Routledge, New York 2016

Muirhead, J., *Historical Introduction To The Private Law Of Rome*, A. & C. Black. Ltd. London, 1916

Mulroy, D., 'Early Career of P. Clodius Pulcher: A Re-Examination of the Charges of Mutiny and Sacrilege', Transactions of the American Philological Association, Vol: 118 1988, s. 155-178

Münzer, F., ve Paul Jörs. "T. L. Coruncanus (Coruncanus 3)." Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, 1901

Nicholas, N., An Introduction To Roman Law, Oxford University Press, Oxford 2008

North, J.A., Roman Religion, Cambridge, Cambridge University Press, 2000

North, J.A., The inter-relation of State Religion and Politics in Roman Public Life from the end of the Second Punic War to the time of Sulla, Doktora Tezi, University of Oxford, 1968

Oldenberg, H. 'De inauguratione sacerdotum Romanorum', Commentationes philologiae in honorem Theodori Mommseni scripserunt amici, amici, apud Weidmannos, Berlin 1877, s. 159-163

Orlin, E. M., Temples, Religion, And Politics In The Roman Republic, Brill Academic Publishers, Inc. Boston 2002

ORF = *Oratorum Romanorum Fragmenta*

Parker, H., 'Why Were The Vestals Virgins? Or The Chastity Of Women And The Safety Of The Roman State', The American Journal Of Philology Vol: 125/4, 2004, s.563-601

Parker, R., 'Public And Private', A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World, West Sussex, 2015, s.71-81

Paul Frédéric Girard, Histoire De L'organisation Judiciaire Des Romains, Librairie Nouvelle De Droit Et De Jurisprudence, Paris 1901

Perelló, C.A., 'Problems Concerning familia in Early Rome', Roman Legal Tradition, 4, 2008, s. 37-45

Pötscher, W., 'Flamen Dialis', Mnemosyne, Vol: 21, 1968, s.215-239

Rich,J., 'The fetiales and Roman International Relations', Priests and State in the Roman World, Franz Steiner Verlag, Stuttgart 2011, s.187-242

Richardson, L. Jr., A New Topographical Dictionary Of Ancient Rome, The Johns Hopkins University Press, Maryland 1992

Richardson, J. S., Hispaniae, Spain and the development of Roman imperialism, 218-82 BC, Cambridge University Press, New York, 1986,

Ridley, R. T., '*The Absent Pontifex Maximus*', Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte , Vol 54/3, 2005 s.275-300

Rives, J. B., 'Magic, religion, and law: The Case of the Lex Cornelia de sicariis et veneficiis', Religion and Law in Classical and Christian Rome Franz Steiner, München, 2006, s.47-68

Rohde, G., Die Kultsatzungen der römischen Pontifices. Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten, 25, Berlin, Alfred Töpelmann, 1936

Rosenberger, V., '*Republican Nobles: Controlling the Res Publica*', A Companion To The Archaeology Of Religion In The Ancient World, West Sussex, 2015, s. 292-304

Rüpke, J., A Companion To Roman Religion, Blackwell Publishing, Oxford, 2007,

Rüpke, J., FASTI SACERDOTUM: A Prosopography of Pagan, Jewish, and Christian Religious Officials in the City of Rome, 300 BC to AD 499, (çev. David M. B. Richardson), Oxford, Oxford University Press, 2008

Rüpke, J., *The Roman Calendar From Numa To Constantine*, Wiley-Black, West Sussex 2011

Rüpke, J., *Peace and War in Rome A Religious Construction of Warfare*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2019

Samuel Ball Platner, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Oxford University Press, London 1929

Santangelo, F., 'Priestly Auctoritas In The Roman Republic', *The Classical Quarterly*, Vol 63/2 (New Series) 2013, s. 743-763

Santangelo, F. 'the Fetials And Their "Ius"', *Bulletin Of The Institute Of Classical Studies*, Vol. 51 2008, s.63-93

Scheid, J., *An Introduction to Roman Religion*, (çev. Janet Lloyd), Edinburgh University Press, Edinburg, 2003

Scheid, J., *Graeco Ritu: A Typically Roman Way of Honoring the Gods*, *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol 97 1995, s.15-31

Schiller, A. A., *Roman Law: Mechanisms of Development.*: Mouton Publishers, New York, 1978.

Schiller, A. A., *Roman Law Mechanisms Of Development*, Mouton Publishers, New York 1978

Schultz, C. E., 'Roman Sacrifice, Inside and Out', *The Journal of Roman Studies*, Vol: 106 2016, s.58-76

Schulz, F., *Classical Roman Law*, Oxford At The Clarendon Press, New York 1961

Schulz, F., *History Of Roman Legal Science*, Oxford At The Clarendon Press, New York 1946

Schwegler, A., *Römische Geschichte im Zeitalter der Könige*, Laupp & Siebeck, Tübingen 1853

Scullard, H. H., *Festivals And Ceremonies Of The Roman Republic*, Thames And Hudson, London 1981,

Seelentag, A. M., *Ius Pontificium Cum Iure Civili Coniunctum: Das Recht Der Arrogation in Klassischer Zeit*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2014

Sirks, A. J. B., 'Sacra Succession and the "lex Voconia"', *Latomus*, Vol. 53/2, 1994, s. 273-296

Smethurst, S. E., 'Politics and Morality in Cicero', *Phoenix*, Vol. 9, No. 3, 1955, s. 111-121

Smith, C., 'The Religion of Archaic Rome', *A Companion To Roman Religion*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, s. 31-43

Smith, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Little Brown And Company, Boston 1859

Spaeth, B.S., 'The Goddess Ceres And The Death Of Tiberius Gracchus', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol 39/2, 1990, s.182-195

Stahlmann, I., *Der gefesselte Sexus: Weibliche Keuschheit und Askese im Westen des Römischen Reiches*, Akademie Verlag, Berlin 1997

Staples, A., *From Good Goddess To Vestal Virgins*, Routledge, New York 1998

Szemler, G. J., *The Priests Of The Roman Republic A Study Of Interactions Between Priesthoods and Magistracies*, *Latomus*, 1972

Takács, S.A., *Vestal Virgins, Sibyls, And Matrons: Women In Roman Religion*, University Of Texas Press, Austin 2008

Tatum, W.J., 'Lex Papiria de Dedicacionibus' *Classical Philology*, Vol: 88/4 1993, s.319-328

Taylor, L. R., 'Caesar's Colleagues in the Pontifical College', *The American Journal of Philology*, Vol. 63, 1942, s.385-412

Tellegen-Couperus, O., *A Short History Of Roman Law*, Routledge, London 1993

Tellegen-Couperus, O., *Law And Religion In The Roman Republic*, Boston, Brill, 2012

Ter Beek, Leon. "Divine Law and the Penalty of Sacer Esto in Early Rome." In *Law and Religion in the Roman Republic*, edit. Olga Tellegen-Couperus, s.11-33. Boston, Brill, 2012.

Rocco, M., 'The leges regiae in Livy: Narratological and Stylistic Strategies', *Roman Law Before the Twelve Tables An Interdisciplinary Approach*, edit. Sinclair W Bell & Paul J du Plessis, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2020, s.77-97

Testa, R. L., 'Augures et pontifices: Public Sacral Law in Late Antique Rome', *The Power Of Religion In Late Antiquity*, Routledge, New York 2016, s.251-279

Tikkanen, K. W., 'On the Building of a Narrative The Ver Sacrum Ritual', *Mnemosyne*, Vol:70, 2017, s.958-976

VALETON, I.M. J., 'De modis auspicandi Romanorum', *Mnemosyne* Vol: 17, 1890, s.445-446

VALETON, I.M. J., 'De modis auspicandi Romanorum', *Mnemosyne*, Vol: 18/4 1890
s.406-456

von Fritz, K., 'The Reorganisation of the Roman Government in 366 B.C. and the So-
Called Licinio-Sextian Laws', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Vol: 1 1950,
s.3-44

W.W. Fowler, 'The Original Meaning of the Word Sacer', *The Journal of Roman
Studies*, Vol. 1, 1911 s.57-63

Wagenvoort, H., 'Caerimonia', *Glotta*, Vol. 26 /1, 1937, s. 115-131

Wallace-Hadrill, A., 'The Golden Age and Sin in Augustan Ideology', *Past & Present*,
Vol:95, 1982, s. 19–36

Warrior, V. M., *Roman Religion*, Cambridge University Press, New York 2006

Watson, A., *The Law Of The Ancient Romans*, Southern Methodist University Press,
Dallas, 1970

Watson, A., *International Law in Archaic Rome: War and Religion*, The Johns Hopkins
University Press, Baltimore, 1993

Weigel, R. D., 'The Duplication Of Temples Of Juno Regina In Rome', *Ancient
Society*, Vol 13/14, 1982-1983, s.179-192

Wildfang, R. L., *Rome's Vestal Virgins: A Study of Rome's Vestal Priestesses in the
Late Republic and Early Empire*, Routledge, New York 2006

Williamson, C., *The Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and
Decline of the Roman Republic*, The University of Michigan Press, Michigan 2005

Wissowa, G., Religion und Kultus der Römer, 2nd edition, Handbuch der klassischen Altertums-Wissenschaft, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1912

Wolff, H. J., Roman Law An Historical Introduction, University Of Oklahoma Press, Oklahoma 1982

Wolff, H. J., Roman Law: An Historical Introduction, University of Oklahoma Press, Norman 1982

Zollschan, L. “The Ritual Garb of the Fetial Priests”, Museum Helveticum Vol: 68 2011 s.47-68

ÖZET

Roma, tarihsel süreç içerisinde başlangıçta bir krallık olarak ortaya çıkmış, daha sonra cumhuriyet ve nihayetinde imparatorluk hâline gelmiştir. Bu dönüşüm sürecinde Avrupa, Afrika ve Asya'nın önemli bir bölümünü hâkimiyeti altına almıştır. Roma uygarlığı, hâkimiyeti altındaki topraklarda birçok alanda derin etkiler yaratmış; bu etkiler arasında belki de en kalıcı ve önemli olanı, günümüzde pek çok ülkenin hukuk sisteminde izlerine rastlanan Roma Hukuku olmuştur.

Romalılar tarafından şehirlerinin kurucusu olarak kabul edilen Romulus ve onun ardından gelen Numa Pompilius başta olmak üzere, Roma'yı yöneten kralların ortaya koyduğu makam ve kurallar, değişen ihtiyaçlar ve sorunlara yanıt niteliğinde olmuş, cumhuriyet dönemindeki idari ve hukuki sistemin temellerini atmıştır. Krallık döneminde ortaya çıkan bu yapıların neredeyse tamamı dini bir karakter taşıdığından, söz konusu dini etki cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür.

Krallık döneminde teşekkül eden Collegium Pontificum, Collegium Augurum ve *Collegium Fetialium* gibi kurumlar, dini yapının ayrılmaz bir parçası olmanın yanı sıra, Roma'nın idari ve hukuki yapısını da derinden etkilemiştir.

Collegium Pontificum, sacra ve caerimoniae'nin korunması ve denetlenmesinden sorumluydu. Bu görev, Roma devletinin ve toplumunun ilahi güçlerle yapmış olduğu antlaşmalar ile bu antlaşmalar doğrultusunda dini hayatın bir parçası hâline gelen tören ve şölenlerin belirlenen biçimde, herhangi bir değişiklik ya da eksiklik olmaksızın sürdürülmesini sağlamayı kapsıyordu.

Son derece dindar bir toplum olan Romalılar, devletlerinin varlığını ve refahını tanrıların lütfu ve onayıyla sürdürebileceklerine inanıyorlardı. Bu inanç, yaşamlarının neredeyse her alanında dini kurallara bağlı kalmalarına neden olmuştur. Öyle ki

takvimlerini dahi dini inançlara göre düzenlemişler; bu bağlamda, takvimlerinde dies ater (kara/uğursuz gün) olarak tanımladıkları, hiçbir beşeri ya da ilahi işlemin uygun görülmediği günlerin olduğunu kabul etmişlerdir.

Bu durum, sosyo-ekonomik ve hukuki bağlamda büyük önem taşıyan takvimlerinin Collegium Pontificum tarafından hazırlanmasına neden olmuştur. Bu suretle Collegium Pontificum, meclis toplantılarının, seçimlerin, dini törenlerin ve kurban ritüellerinin ne zaman icra edileceğine karar veren yegâne kurum olmuş; ayrıca bireyler arası yapılan akitlerin hangi günler içerisinde yapılıp yapılmayacağı konusunda da belirleyici rol üstlenmiştir. Bu durum, M.Ö. IV. yüzyılda Gnaeus Flavius'un dies ater günlerini açıkça belirten bir levha hazırlamasıyla son bulana dek devam etmiştir.

Gnaeus Flavius'un bu bilgileri kamuya açık hâle getirmesi, Collegium Pontificum'un bu alandaki etkisini zayıflatmış görünse de, devlet işlerinin gerçekleştirilmesinde pontifex ve augur'ların onayına duyulan ihtiyaç, bu iki kurumun idari ve hukuki yapı üzerindeki etkisinin devam ettiğini göstermektedir.

Romalıların dine atfettikleri yüksek değer, sacra kavramını idari ve hukuki birçok meseleyle doğrudan ilişkilendirir hâle getirmiştir. Her familia ve gens'in sahip olduğu dini sorumlulukları yerine getirmesi tanrılarla Romalılar arasındaki antlaşmanın devamı için hayati bir önem taşıdığı düşünülmüştür. Bu nedenle devletin tanrılara karşı yükümlülüklerinden biri olarak görülmekteydi.

Bu nedenle, familia veya gens'in sacra içerisindeki sorumluluklarını etkileyebilecek miras, evlat edinme ve evlenme gibi hukuki işlemler, aynı zamanda ius sacrum kapsamında değerlendirilmiştir. Böylece, sacra ile bağlantılı hususların ius pontificium'a göre yorumlanması gerekli hâle gelmiştir. Örneğin, bir kişinin adoptio işleminin ius pontificium'a uygun olup olmadığı, o kişinin değişen hukuki statüsü sonrası elde ettiği makamların geçerliliğini belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur.

Bu nedenle, kamuya ve şahıslara ilişkin birçok işlem, Collegium Pontificum tarafından verilen responsum ve decretum aracılığıyla hükme bağlanmıştır. Cumhuriyet döneminde dahi Senatus'un, özellikle evlenme, evlat edinme, miras ve adaklara ilişkin konularda karar almak için pontifex'lerden görüş istemesi, bu kurumun yetkisini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Öyle ki, ceza hukuku kapsamında yer alması gereken incestus yargılamaları dahi sacra et caerimoniae'ya tehdit oluşturduğu gerekçesiyle doğrudan Collegium Pontificum'un denetimine bırakılmıştır. M.Ö. 133 yılında çıkarılan lex Peducaea ile incestus suçuna ilişkin yargılama yetkisi kamu mahkemelerine devredilmişse de, bu uygulama uzun süreli olmamış ve İmparatorluk döneminde söz konusu yetki tekrar Collegium Pontificum'a verilmiştir.

Bir yerin beşeri alandan ilahi alana geçişini sağlayan dedicatio ve consecratio işlemlerinin ius sacrum'a uygunluğunu belirleyen yegâne kurum da Collegium Pontificum olmuştur. Bu işlemlerin uygunluğunun tespitinden sonra, söz konusu yerlerin hukuki statüsü, Collegium Augurum tarafından yönetilen karmaşık ritüeller aracılığıyla değişmiş ve ius civile ile ius publicum'un kapsamındaki yerler, ius sacrum'un parçası hâline gelmiştir. Böylece her iki collegium, pek çok işlemin gerçekleştirilmesinde birbirini tamamlayan roller üstlenmiştir.

Roma dini hukukunun idari ve hukuki yapıyı etkileyen bir diğer önemli unsuru ise inauguratio işlemidir. Bu işlem, Roma toplumunu temsil etmek üzere seçilen kişilerin görevlerine başlamalarının ön koşuludur. Dini hukuk kurallarına göre elde edilen alametlerin değerlendirilmesiyle bu kişilerin görevleri ya meşrulaştırılır ya da seçimler tekrarlanırdı. Romalılar, augurlar aracılığıyla elde ettikleri alametlere büyük önem atfetmiş; meclis toplantıları, ordu sevkıyatı gibi birçok devlet işinde tanrılardan gelen işaretlerin belirleyici rol oynamasını sağlamışlardır.

Krallık döneminde ortaya çıkan bir diğer önemli dini kurum olan *Collegium Fetialium* ise Romalıların savaşlarda zafer elde edebilmek için tanrıların desteğine ihtiyaç duydukları inancına dayalı olarak Roma dini sistemine dâhil edilmiştir. Roma'nın, Latium'daki diğer Latin şehirleriyle gerçekleştirdiği foedus (antlaşma) ve votum (yemin) gibi işlemlerde, bu antlaşmalara sadık kalınacağı ilahi varlıklar huzurunda taahhüt edilmiştir. Fetialis makamı, Roma'nın bu antlaşmalara riayet edeceğini göstermekle kalmamış; aynı zamanda, Latin kentlerine karşı yürütülen savaşların hem dini hem hukuki açıdan meşru olduğunu ispatlama işlevi görerek, Roma'nın yayılmacı politikalarını dini hukuk aracılığıyla meşrulaştırmıştır.

Anahtar Sözcükler: *Collegium Pontificum, Collegium Augurum, Collegium Fetialum, Ius Sacrum, Ius Pontificum, Ius augurale, Ius fetiale, Auspicium, Roma Dini Hukuku*

ABSTRACT

Rome initially emerged as a kingdom in the historical process and later transformed into a republic and ultimately an empire. During this transformation, it came to dominate significant parts of Europe, Africa, and Asia. Thus Roman civilization created profound influences in many areas within the territories under its rule; among these, perhaps the most enduring and significant is Roman Law, traces of which can still be seen in the legal systems of many countries today.

The offices and rules established by the kings who ruled Rome especially Romulus, who was regarded by the Romans as the founder of their city, and his successor Numa Pompilius were formulated in response to emerging needs and problems and laid the foundation for the administrative and legal systems of the republican era. Since almost all of these structures that emerged during the monarchy period had a religious character, this religious influence continued to exist during the republican period as well.

Institutions such as the *Collegium Pontificum*, *Collegium Augurum*, and *Collegium Fetialium*, which were established during the monarchy period, not only formed an inseparable part of the religious structure but also deeply affected Rome's administrative and legal framework.

The *Collegium Pontificum* was responsible for the preservation and supervision of the *sacra* and *caerimoniae*. This duty encompassed ensuring that the agreements made by the Roman state and society with divine powers, and the ceremonies and feasts that became part of religious life in accordance with these agreements, continued to be carried out in the prescribed form without any alterations or deficiencies.

As an extremely pious society, Romans believed that their state's existence and prosperity depended on the grace and approval of the gods. This belief led them to adhere to religious rules in almost every aspect of their lives. They even arranged their calendar according to religious beliefs; in this context, they acknowledged the existence of days defined as *dies ater* during which no human or divine action was considered appropriate.

This situation led to the preparation of their calendars which held great importance in socio-economic and legal terms by the *Collegium Pontificum*. In this way, the *Collegium Pontificum* became the sole institution deciding when assembly meetings, elections, religious ceremonies, and sacrificial rituals would be held, and also played a decisive role in determining on which days contracts between individuals could or could not be concluded. This continued until the 4th century BCE, when Gnaeus Flavius prepared a public tablet clearly indicating the *dies ater* days.

Although Gnaeus Flavius' public disclosure of this information may have appeared to weaken the influence of the *Collegium Pontificum* in this area, the continued necessity of obtaining approval from the pontifices and augures for carrying out state affairs indicates that these two institutions retained their impact on the administrative and legal system.

The high value Romans attributed to religion brought the concept of *sacra* into direct connection with many administrative and legal matters. The performance of religious duties held by each *familia* and *gens* was considered vital for the continuation of the covenant between the Romans and the gods. Thus it was seen as one of the state's obligations towards the gods.

Therefore, legal transactions such as inheritance, adoption, and marriage that could affect the responsibilities within a *familia* or *gens's sacra* were also evaluated under *ius*

sacrum. Consequently, matters related to sacra had to be interpreted in accordance with *ius pontificium*. For example, whether an individual's *adoptio* process complied with *ius pontificium* was one of the fundamental factors in determining the legal validity of the offices obtained after the change in that individual's legal status.

Hence, many public and private transactions were concluded through the *responsum* and *decretum* issued by the *Collegium Pontificum*. Even during the republican period, the fact that the *Senatus* consulted the pontifices on matters such as marriage, adoption, inheritance, and votive offerings demonstrates that this institution preserved its authority.

So much so that *incestus* trials, which should have fallen under the scope of criminal law, were placed directly under the supervision of the *Collegium Pontificum* due to the belief that they posed a threat to *sacra et caerimoniae*. Although the *lex Peducaea*, enacted in 133 BCE, transferred the authority to judge *incestus* offenses to public courts, this practice did not last long, and during the imperial period, the said authority was once again entrusted to the *Collegium Pontificum*.

The *Collegium Pontificum* was also the sole institution authorized to determine whether the *dedicatio* and *consecratio* processes through which a place transitioned from the human to the divine realm complied with *ius sacrum*. Following the determination of the appropriateness of these procedures, the legal status of such places changed through strict and complex rituals overseen by the *Collegium Augurum*, and places formerly within the scope of *ius civile* and *ius publicum* became part of *ius sacrum*. Thus, both *collegia* undertook complementary roles in the execution of many procedures.

Another significant element of Roman religious law that influenced the administrative and legal structure was the *inauguratio* process. This process was the prerequisite for officials elected to represent Roman society to assume their duties. Through the

evaluation of omens obtained in accordance with religious legal rules, such appointments were either legitimized or elections had to be repeated. The Romans attributed great importance to the omens obtained through the augures, ensuring that signs from the gods played a decisive role in many state matters such as assembly meetings and military deployments.

Another important religious institution established during the monarchy period was the *Collegium Fetialium*, which was incorporated into the Roman religious system based on the belief that divine support was necessary for victory in wars. In procedures such as foedus (treaty) and votum (vow), conducted by Rome with other Latin cities in Latium, it was pledged in the presence of divine beings that these treaties would be honored. The office of fetialis not only demonstrated Rome's commitment to adhering to these treaties but also served to justify, both religiously and legally, the wars waged against other Latin cities, thereby legitimizing Rome's expansionist policies through religious law.

Keywords: *Collegium Pontificum, Collegium Augurum, Collegium Fetialum, Ius Sacrum, Ius Pontificum, Ius augurale, Ius fetiale, Auspicium, Roman Religious Law*